

ISBN 978-953-7964-83-2
CJENA 160 KUNA
9 789537 964832

2021
— trideseta godina
Instituta PILAR

INSTITUT
DRUŠVENIH ZNANOSTI
IVO PILAR

 INSTITUT DRUŠVENIH ZNANOSTI
IVO PILAR

Ivo Turk: ŽUMBERAK: DEMOGRAFSKA PROBLEMATIKA I
MOGUĆNOST REVITALIZACIJE

STUDIJE

Ivo TURK

ŽUMBERAK: DEMOGRAFSKA PROBLEMATIKA I MOGUĆNOST REVITALIZACIJE

INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI IVO PILAR

Biblioteka Studije

– Knjiga 43 –

Žumberak: demografska problematika i mogućnost revitalizacije

Biblioteka Studije
– Knjiga 43 –

Ivo Turk
Žumberak: demografska problematika i mogućnost revitalizacije

Nakladnik

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19/1, 10 000 Zagreb
www.pilar.hr

Za nakladnika

Prof. dr. sc. Željko Holjevac

Recenzenti

Dr. sc. Mislav Gabelica
Prof. dr. sc. Roko Mišetić
Dr. sc. Marta Hamzić

Lektura

Jasenka Ružić, prof.

Oblikovanje omota

Zlatko Rebernjak

Grafička priprema

ITG digitalni tisak, Zagreb

Tisk

Tiskara Zelina d.d.

ISBN 978-953-7964-83-2

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001088417

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja
Republike Hrvatske.

Copyright © 2021 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Ivo TURK

ŽUMBERAK: DEMOGRAFSKA PROBLEMATIKA I MOGUĆNOST REVITALIZACIJE

INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI **IVO PILAR**

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
1. UVOD	11
1.1. Teritorijalni obuhvat	11
1.2. Osnovna fizičko-geografska obilježja	16
1.3. Dosadašnja istraživanja.....	19
1.4. Hipoteze istraživanja	22
2. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ	23
3. DEMOGRAFSKA DINAMIKA	43
3.1. Popisno kretanje broja stanovnika (1857. – 2011.).....	43
3.1.1. Popisno kretanje broja stanovnika na razini naselja (1857. – 2011.) ...	48
3.1.1.1. Popisno kretanje stanovništva u samoborskom dijelu Žumberka	52
3.1.1.2. Popisno kretanje stanovništva u krašičkom dijelu Žumberka ...	62
3.1.1.3. Popisno kretanje stanovništva u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak.....	67
3.1.1.4. Popisno kretanje stanovništva u ozaljskom dijelu Žumberka....	76
3.2. Prirodno kretanje stanovništva (1971. – 2018.)	85
3.2.1. Prirodno kretanje stanovništva u samoborskom dijelu Žumberka	89
3.2.2. Prirodno kretanje stanovništva u krašičkom dijelu Žumberka	93
3.2.3. Prirodno kretanje stanovništva u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak.....	96
3.2.4. Prirodno kretanje stanovništva u ozaljskom dijelu Žumberka.....	99
3.3. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva (1971. – 2011.)	103
4. PROBLEMATIKA STRUKTURNIH OBILJEŽJA STANOVNIŠTVA ŽUMBERKA	109
4.1. Sastav stanovništva prema dobi i spolu i problem demografskog starenja	110
4.1.1. Demografsko starenje na Žumberku promatranom u cjelini	112
4.1.2. Demografsko starenje u samoborskom dijelu Žumberka	117
4.1.3. Demografsko starenje u krašičkom dijelu Žumberka	120
4.1.4. Demografsko starenje u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak.....	125
4.1.5. Demografsko starenje u ozaljskom dijelu Žumberka	129
4.2. Gospodarski (ekonomski) sastav stanovništva	133
4.2.1. Analiza opće stope aktivnosti na Žumberku promatranom u cjelini....	135
4.2.2. Poljoprivredno stanovništvo na Žumberku	138
4.3. Obrazovni sastav stanovništva na Žumberku	140

4.3.1. Stanovništvo bez završene osnovne škole	141
4.3.2. Stanovništvo sa završenom osnovnom školom	143
4.3.3. Stanovništvo sa srednjoškolskim obrazovanjem	146
4.3.4. Stanovništvo sa završenom višom školom ili fakultetom.....	148
4.3.5. Indeks obrazovanosti na Žumberku	150
5. PROBLEMATIKA PROMETNE IZOLIRANOSTI ŽUMBERKA.....	153
5.1. Problemi prometne marginaliziranosti na Žumberku	163
6. MOGUĆNOSTI DEPERIFERIZACIJE I REVITALIZACIJE (DEMOGRAFSKE OBNOVE) ŽUMBERKA	165
6.1. Stvaranje preduvjeta za razvoj	166
6.2. Modernizacija infrastrukture	169
6.2.1. Modernizacija cestovne mreže	169
6.2.2. Problematika elektrodistribucije i vodoopskrbe	171
6.2.3. Modernizacija telekomunikacija i internetske povezanosti.....	172
6.3. Poticanje ekonomskih investicija	173
6.4. Poticanje naseljavanja.....	177
7. STRUKTURIRANI INTERVJUI.....	185
7.1. Analiza intervjuja.....	185
8. ZAKLJUČAK	191
LITERATURA.....	193
IZVORI PODATAKA	195
SAŽETAK	196
SUMMARY	197
O AUTORU	198

PREDGOVOR

Kada kažem da sam napisao knjigu o demografskoj problematici Žumberka, često me pitaju: „Zbog čega baš Žumberak?“ Budući da nisam rodom sa Žumberka, to se pitanje može očekivati. No, evo ja sam se unatoč tome odlučio napisati ovaku knjigu. Kad sam prvi put došao na Žumberak prije kojih dvadeset i pet godina, odmah sam zapazio kako je potrebno jako puno vremena da se prijeđe šezdesetak kilometara od Zagreba do Budinjaka, naselja koje sam prvo posjetio. Shvatio sam da je upravo izoliranost razlog mnogih nepovoljnih procesa na Žumberku, kao i to da je upravo zbog nje taj prostor očuvan te da ima znatne razvojne potencijale.

Došavši u Budinjak, dogodila se svojevrsna „ljubav na prvi pogled“. Bio sam zadivljen ljepotom netaknute prirode i nevjerljivom činjenicom da je na tome mjestu pronađeno arheološko nalazište koje datira još iz 8. st. prije Krista. Pomiclio sam, kako je moguće da je tada ovdje postojala vrlo razvijena kultura, a danas je sve pusto. Činjenica da je vrlo vjerojatno u 8. st. prije Krista na prostoru Budinjaka živjelo znatno više ljudi nego danas činila mi se potpuno neshvatljivom, i to me potaknulo da počnem proučavati Žumberak i njegovu demografsku problematiku.

Od tada sam se Žumberku redovito vraćao, i kad god sam došao, osjećaj je uvijek bio iznimno lijep. To je područje uistinu posebno jer predstavlja svojevrsnu gorsku „oazu“ unutar pretežno nizinske Središnje Hrvatske i prava je šteta što prostor iznimno očuvane prirode i bogata povijesnog naslijeđa nije bolje iskorišten. U Žumberak treba i uložiti i potaknuti lokalno gospodarstvo, jer to je preduvjet demografskog oporavka. Dogodi li se to u budućnosti, Žumberak će se transformirati iz „zaboravljenog“ perifernog prostora u suvremen i razvijen ruralni prostor koji nudi brojne razvojne mogućnosti. O Žumberku je do sada mnogo napisano, no ovakve demografske analize još nije bilo, pa se nadam da će ova knjiga biti korisna svakome tko želi upoznati ovo područje, njegovu demografsku problematiku i razvojne mogućnosti.

Objašnjenje fotografija na naslovnici i zadnjoj stranici knjige

Na prvi pogled čovjek bi rekao da su fotografije snimljene usred zime, no nastale su na prvi dan ljeta zlokobne 2020. godine koja će u povijesti nažalost biti zapamćena po pandemiji Covid-a-19 te po razornim potresima i poplavama. Fotografije su slikane analogno, na crno-bijeli film koji je osjetljiv na infracrveni spektar svjetlosti, što je u današnje doba digitalne fotografije jako rijetko. Može se reći da je danas infracrvena analogna crno-bijela fotografija praktički zaboravljena fotografska tehnika, a njezin je čar upravo u tome što omogućava da vidimo na način kako ljudsko oko inače ne može vidjeti. Htio sam dočarati skrivene ljepote kojih čovjek ponekad nije niti svjestan. Obje su fotografije snimljene u Budinjaku. Fotografija na naslovnici prikazuje još neASFALTIRANU cestu koja vodi iz sadašnje tame i problema u bolju i svjetliju budućnost te tako budi optimizam u teškim vremenima u kojima je nastala, dok ona na zadnjoj stranici prikazuje usamljeno drvo, koje opstaje unatoč svim nedaćama te tako simbolizira život i opstojnost.

Obje su fotografije slikane srednjoformatnim filmom *Efke IR 820* koji se proizvodio u Samoboru i upravo je to svojevrsna poveznica ove fotografske tehnike sa Žumberkom.

Zahvale

Koristim ovu prigodu da zahvalim svima koji su pomogli da se ova knjiga napiše i objavi. Pri tome bih svakako istaknuo prof. dr. sc. Dražena Živića i prof. dr. sc. Nenada Pokosa, koji su me svojim znanjem i iskustvom usmjeravali tijekom nastanka ovog djela. Posebne zahvale cijeloj upravi Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, u kojem sam zaposlen i bez čije pomoći objavljivanje ovog djela sigurno ne bi bilo moguće. Ovdje želim istaknuti bivšeg ravnatelja prof. dr. sc. Vladu Šakića i sadašnjeg prof. dr. sc. Željka Holjevca. Zahvalio bih i Nakladničkoj službi Instituta Pilar, čija je voditeljica Mirjana Paić-Jurinić, na velikom strpljenju i pomoći koji su uloženi u objavljivanje knjige. Velika zahvala i dr. sc. Rebeki Mesarić Žabčić. Posebna hvala dr. sc. Nikoli Šimuniću na korisnim savjetima i izradi kartografskih priloga koji su korišteni u knjizi. Zahvaljujem i ravnatelju Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje Kristijanu Brkiću na velikoj pomoći tijekom pisanja i objavljivanja ovoga rada. Zahvale i ocu Danielu Vranešiću, biskupskom vikaru Žumberačkog

vikarijata Križevačke eparhije na znatnoj pomoći pri pisanju ovoga djela. Srdačna zahvala i ocu Milanu Vranešiću, župniku stojdraškom i grabarskom.

Velika i posebna hvala gospodinu Janku Radiću, dipl. oecc., bez čije svesrdne pomoći u nalaženju donatora objavlјivanje ove knjige sigurno ne bi bilo moguće. Zahvale i svima koji su svojim donacijama omogućili objavlјivanje:

Danijel Hrnjak (GIP Pionir d.o.o., Zagreb)

Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje

dr. sc. Marko Hranilović, dipl. ing. građ. (ProjektLab d.o.o., Velika Gorica)

Boris Smičiklas (Atletski klub Žumberak, Sošice)

Milan Kordić, dipl. ing. građ.

Vedrana Vranešić, mag. educ. philol. croat.

Na poseban način zahvaljujem Milanu i Enisi Gvozdanović što su u meni probudili zanimanje za Žumberak.

Želio bih zahvaliti i Suzani Gabud, mag. educ. soc., na velikoj potpori tijekom pisanja ove knjige. I naposljetku velika hvala mojim roditeljima koji su uvijek i u svemu bili uz mene, pa tako i pri nastanku ove knjige.

1. UVOD

Žumberak je povijesna hrvatska regija smještena na Žumberačkoj gori čije je središte 60-ak kilometara zračne linije udaljeno od Zagreba u smjeru jugozapada. Bogata povijest i jedinstven krajolik obilježili su Žumberak kao specifičan prostor u sklopu Središnje Hrvatske. Podijeljenost masiva Žumberačke gore između Hrvatske i Slovenije uvjetovala je granična obilježja Žumberaka kao regije, iz čega proizlaze brojne pojedinosti. Slovenski naziv za Žumberak je *Gorjanci*.

Žumberak je naseljen još od željeznog doba, kontinuirano do danas. Najranija arheološka nalazišta na Žumberku u naselju Budinjaku datiraju iz razdoblja od 10. do 8. st. pr. Kr. Najveća naseljenost zabilježena je krajem 19. stoljeća, od kada traju depopulacijski procesi. U odnosu prema spomenutom maksimumu naseljenosti, današnji broj stanovnika gotovo je desetak puta manji. Takvo su stanje prouzročili brojni nepovoljni procesi, a njihovo se djelovanje nažalost u znatnoj mjeri nastavlja i danas. Ipak, unatoč svim negativnostima, Žumberak i dalje ima potencijal za ekonomski razvoj, što je preduvjet demografskog oporavka.

1.1. Teritorijalni obuhvat

Pri definiranju teritorijalnog obuhvata Žumberka treba imati na umu da se teritorijalni obuhvat te povijesne regije ne podudara s onim reljefnog masiva Žumberačke gore. Prema I. Crkvenčiću (2002.), reljefni masiv Žumberačke gore dijeli se na Samoborsko gorje, koje obuhvaća istočni i južni dio te gore, i na Žumberak, koji obuhvaća njezin sjeverni i zapadni dio. Isti autor navodi da Žumberačka gora ima površinu od 311 km² te da obuhvaća 117 naselja (Crkvenčić, 2002: 293). Cjelokupan taj prostor nalazi se u sastavu Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje, koji ima površinu od 342 km², a obuhvaća 141 naselje.

V. Rogić (1983.) u nacrtu geografske regionalizacije Hrvatske zasebice izdvaja Žumberak na četvrtom stupnju izdvajanja. Prema istom konceptu hijerarhijski nadređene prostorne cjeline su Sjeverno Pokuplje, Zapadnohrvatsko međurječje te Hrvatski peripanonski prostor (Rogić, V., 1983: 80). D. Magaš (2013.) izdvaja Žumberak kao jednu od pet cjelina sjevernog nepropusnog Pokuplja, s time da su

preostale četiri cjeline: Žumberačko prigorje, Crnomlačka zavala, Vukomeričko Pokuplje i Turopoljsko-sisačka Posavina. Prema tome autoru spomenuta cjelina Žumberak obuhvaća cijelu Žumberačku goru¹. Isti autor Sjeverno nepropusno Pokuplje smatra cjelinom zapadnog hrvatskog međurječja (Magaš, 2013: 113).

Kako je ovo istraživanje usmjereno na povijesni, odnosno vojnokrajiški Žumberak, razmatran je samo prostor koji I. Crkvenčić (2002.) naziva Žumberkom. Taj prostor M. Klemenčić (1991.) definira na sljedeći način: „Žumberak je rubno položena mikroregija Središnje Hrvatske. Reljefno zauzima središnji dio Žumberačke gore, pozitivne morfostrukture u kupsko-savsko-krčkom² međurječju.“ Osim u geografskoj literaturi, pojam Žumberak živ je i za lokalne stanovnike, a temelji se na sačuvanoj svijesti o nekadašnjoj vojnokrajiškoj povijesti Žumberka (Klemenčić, 1991: 23). Međe Žumberka na naseljskoj razini najpreciznije je temeljiti na prijašnjoj uključenosti kraja u vojnokrajiški sustav u Hrvatskoj (Klemenčić, 1991: 23). Već citirani autor piše da tako definiran prostor Žumberka ima površinu od 231 km² i da obuhvaća 80 naselja (Klemenčić, 1991: 23). Ovakvo izdvajanje toga prostora i njegovo diferenciranje od Samoborskoga gorja opravdano je i zato što se stanovnici Samoborskoga gorja ne smatraju Žumberčanima. Nasuprot tome, stanovnici Žumberka imaju jako izraženu regionalnu pripadnost, pa ih N. Hranilović (1990b.) naziva i subetničkom grupom u Hrvata. Treba napomenuti da je iz ovako određenog prostornog obuhvata Žumberka isključeno naselje Drage, koje je bilo u sastavu Vojne krajine. Isključeno je zato što je to naselje 1945. povlačenjem tadašnjih republičkih granica pripalo Sloveniji, u čijem je sastavu i danas³ (Klemenčić, 1990: 290). A. Popović i P. Radeljak (2011.) primjenjuju upravo takav teritorijalni obuhvat Žumberka. Tako definirano područje omeđeno je na sjeveru hrvatsko-slovenskom granicom, od Gabrovice na sjeveroistoku tokom Bregane do njezina izvora, te na jugu južnim vršnim nizom središnjega žumberačkog ravnjaka. Granica na jugu prelazi doline Slapnice i Kupčine prolazeći hrptom, koji ih odvaja, te do hrvatsko-slovenske granice prati potok Kamenicu⁴ (Klemenčić, 1989: 6, 9; Popović,

¹ Taj prostor I. Crkvenčić (2002.) dijeli na Samoborsko gorje i Žumberak.

² Misli se na rijeku Krku u Sloveniji.

³ Dakle, vojnokrajiški Žumberak se sastojao od 81 naselja.

⁴ Najsjevernija točka ovako definiranog obuhvata Žumberka ima sljedeće koordinate: $\varphi=+45^{\circ}51'12,7''$; $\lambda=+15^{\circ}34'18,4''$; koordinate najistočnije točke su: $\varphi=+45^{\circ}50'16,4''$; $\lambda=+15^{\circ}36'45,2'$; najjužnija točka

Radeljak, 2011: 182). Ovakav teritorijalni obuhvat Žumberka izdužen je u smjeru jugozapad – sjeveroistok, a zračna udaljenost od najzapadnije do najistočnije točke iznosi oko 30 km.

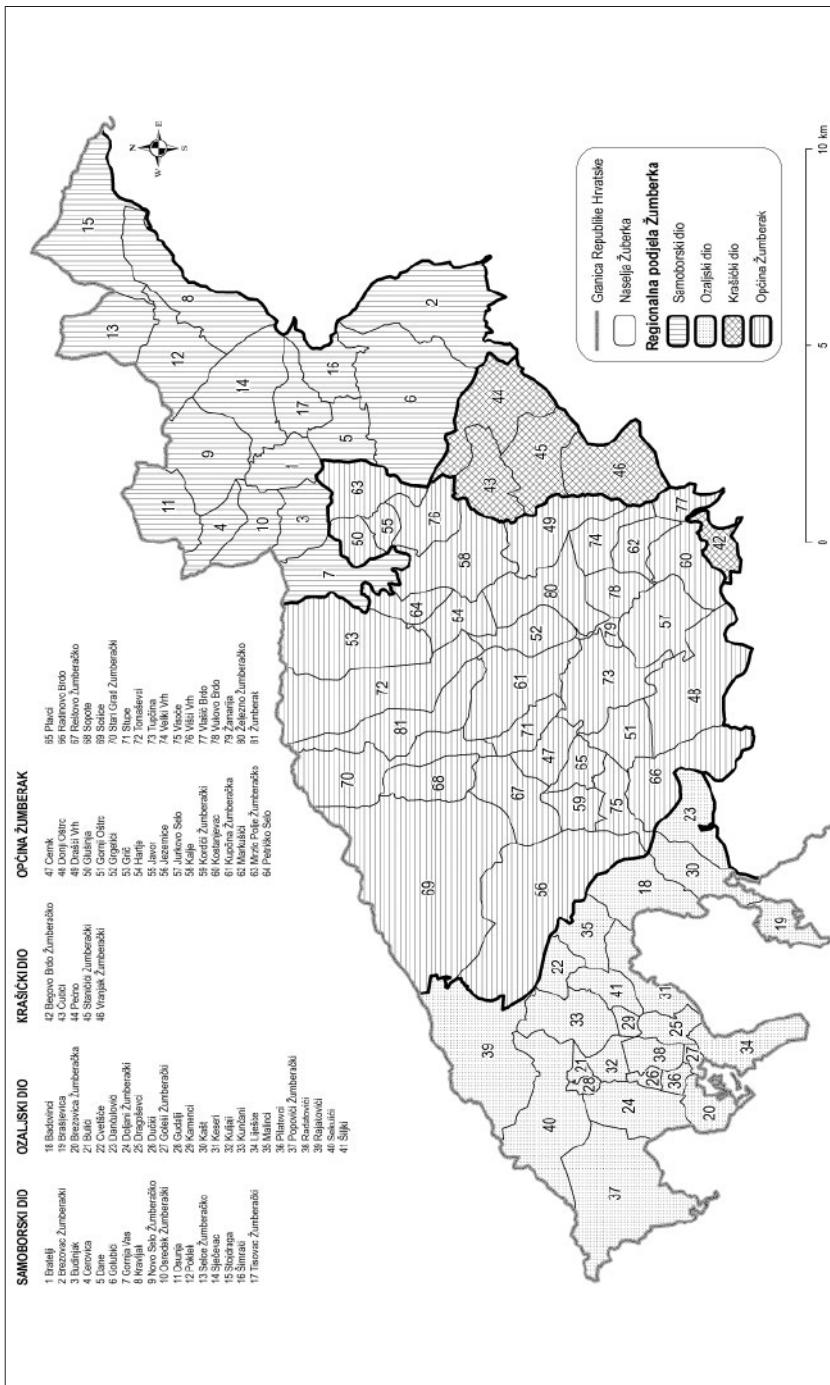
Turk, Jukić i Živić (2014.) i Turk, Šimunić i Živić (2016.) u teritorijalni obuhvat Žumberka, uz 80 naselja koja je izdvojio M. Klemenčić (1989., 1990. i 1991.), te koja su preuzele A. Popović i P. Radeljak (2011.), dodaju i naselje Vlašić Brdo, koje nije bilo u sastavu vojnorajskog Žumberka. Tako Žumberak ima 81 naselje. Razlog za uključivanje Vlašić Brda u sastav Žumberka jest pripadnost toga naselja današnjoj Općini Žumberak. Prema najnovijem popisu stanovništva u Hrvatskoj iz 2011. to je naselje imalo samo 2 stanovnika, pa njegovo uključivanje ne utječe bitno na demografske tokove. Budući da je površina spomenutog naselja 0,99 km², površina ovako definiranog Žumberka iznosi 231,99 km², što je oko 0,4% kopnenog teritorija Hrvatske. Taj je teritorijalni obuhvat korišten i u ovome istraživanju⁵, a podijeljen je između Zagrebačke i Karlovačke županije. Veći dio Žumberka pripada Zagrebačkoj županiji i taj je dio administrativno podijeljen između administrativnog Grada Samobora te općina Krašić i Žumberak. Dio Žumberka koji pripada Karlovačkoj županiji je u sastavu administrativnog Grada Ozlja.

Žumberačka naselja koja pripadaju administrativnom *Gradu Samoboru* su: *Bratelji, Brežovac Žumberački, Budinjak, Cerovica, Dane, Golubići, Gornja Vas, Kravljak, Novo Selo Žumberačko, Osredak Žumberački, Osunja, Poklek, Selce Žumberačko, Sječevac, Stojdraga, Šimraki i Tisovac Žumberački*. Općini Krašić pripadaju sljedeća žumberačka naselja: *Begovo Brdo Žumberačko, Čučići, Pećno, Staničići Žumberački i Vranjak Žumberački*. Općina Žumberak⁶ cijelim svojim teritorijem nalazi se na ranije definiranom povijesnom području Žumberka, a u njezinu su sastavu sljedeća naselja: *Cernik, Donji Oštri, Draščići Vrb, Glušinja, Gornji Oštri, Grgetići, Grič, Hartje, Javor, Ježernice, Jurkovo*

ima koordinate: $\varphi=+45^{\circ}40'15,0''$; $\lambda=+15^{\circ}21'04,5''$; a koordinate najzapadnije točke su: $\varphi=+45^{\circ}43'07,9''$; $\lambda=+15^{\circ}15'27,9''$.

⁵ Nije imalo smisla ovo naselje (Vlašić Brdo) izdvajati iz Općine Žumberak. Ovako je, radi teritorijalne cjelovitosti općine, uostalom i lakše analizirati demografske podatke. Uz to, bilo bi komplikirano objasniti zašto u istraživani teritorijalni obuhvat Žumberka nije uzeta cijela današnja Općina Žumberak.

⁶ To je jedini grad/općina koja se cijelim svojim teritorijem nalazi na povijesnom području Žumberka. Jedina je iznimka ranije u tekstu spomenuto naselje *Vlašić Brdo*, koje iako nije bilo dijelom vojnorajskog Žumberka, pripada ovoj općini, pa je stoga uključeno u povijesni okvir Žumberka. Bilo bi besmisleno razmatrati i istraživati cijelu općinu s iznimkom samo jednog njezinog naselja.

Slika 1. Današnja administrativno-teritorijalna podjela povijesno-geografskog obuhvata Žumberaka
Autor: Nikola Šimunić

Selo, Kalje, Kordić Žumberački, Kostanjevac, Kupčina Žumberačka, Markušići, Mrzlo Polje Žumberačko, Petričko Selo, Plavci, Radinovo Brdo, Reštovo Žumberačko, Sopote, Sošice, Stari Grad Žumberački, Stupe, Tomaševci, Tupčina, Veliki Vrh, Visoče, Višći Vrh, Vlašić Brdo, Vukovo Brdo, Žamaria, Željezno Žumberačko i Žumberak. Sva do sada navedena naselja su u sastavu Zagrebačke županije. U sastavu administrativnog Grada Ozlja, koji je u sastavu Karlovačke županije ova su žumberačka naselja: Badovinci, Brašćevica, Brezovica Žumberačka, Bulići, Cretišće, Dančulovići, Doljani Žumberački, Dragoševci, Dučići, Goleši Žumberački, Gudalji, Kamenci, Kašt, Keseri, Kuljaji, Kunčani, Liješće, Malinci, Pilatorci, Popovići Žumberački, Radatorići, Rajakovići, Sekulići i Šiljki.

Analizira li se ovakva teritorijalna podjela, odmah je jasno da je relativno mali prostor od samo 231,99 km² podijeljen između dviju županija, te zatim na nižoj razini između dva administrativna grada i dvije općine.

Upitno je pogoduje li takva teritorijalna podjela ravnomjernom razvoju Žumberka. Bilo bi možda bolje kad bi cijeli tematizirani prostor bio u sastavu jedne općine, koja bi bila u sastavu jedne (Zagrebačke) županije, no o toj će temi biti još govora. Zanimljivo je da je u razdoblju od 1992. do 1997. godine cijeli spomenuti prostor Žumberka, s još 9 dodatnih naselja, bio obuhvaćen u jednoj općini, koja je bila u sastavu samo jedne, Zagrebačke županije. Ta se općina od 1992. do 1995. zvala Općina Sošice, a od 1995. do 1997., kad je podijeljena, zvala se Općina Žumberak. Naselja koja su tvorila spomenutu općinu su: Badovinci, Barovka, Begovo Brdo Žumberačko, Brašćevica, Bratelji, Brezovac Žumberački, Brezovica Žumberačka, Budinjak, Bulići, Careva Draga, Cernik, Cerovica, Cretišće, Čučići, Dančulovići, Dane, Dojutrovica, Doljani Žumberački, Donji Oštrc, Dragoševci, Drašći Vrb, Dučići, Glušinja, Goleši Žumberački, Golubići, Gornja Vas, Gornji Oštrc, Gračac Slavetički, Grgetići, Grič, Gudalji, Hartje, Javor, Ježernice, Jurkovo Selo, Kalje, Kamenci, Kašt, Keseri, Konjarić Vrb, Kordić Žumberački, Kostanjevac, Kravljak, Kuljaji, Kunčani, Kupčina Žumberačka, Liješće, Malinci, Markušići, Medven Draga, Mrzlo Polje Žumberačko, Novo Selo Žumberačko, Osredak Žumberački, Osunja, Pećno, Petričko Selo, Pilatorci, Plavci, Poklek, Popovići Žumberački, Prvinci, Radatorići, Radina Gorica, Radinovo Brdo, Rajakovići, Reštovo Žumberačko, Sekulići, Selce Žumberačko, Siječevac, Sopote, Sošice, Staničići Žumberački, Stari Grad Žumberački, Stojdraga, Stupe, Šiljki, Šimraki, Tihocaj, Tisovac Žumberački, Tomaševci, Tupčina, Veliki Vrh, Visoče, Višći Vrh, Vlašić Brdo, Vranjak Žumberački, Vukovo Brdo, Žamaria, Željezno Žumberačko i Žumberak.

Vidljivo je dakle da još neka naselja imaju poveznice s mikroregijom Žumberka. Radi provedbe razvojnih i revitalizacijskih planova, bilo bi dobro ponovno objediniti ovaj prostor ili poboljšati suradnju i koordinaciju među jedinicama lokalne samouprave, o čemu će još biti govora. Ipak, s obzirom na to da ovakva općina danas ne postoji i da je postojala samo 5 godina, i to s dva imena, prihvaćen je prostorni obuhvat Žumberka s 81 naseljem jer se čini da je on najviše utemeljen.

1.2. Osnovna fizičko-geografska obilježja

Masiv Žumberačke gore heterogena je morfostruktura blokovsko-borane genetske strukture izdignuta tijekom neotektonske etape geomorfološkog razvoja (Bognar, A., 1980: 48; Bognar, H. I., Bognar, A., 2010: 192). Spomenuti masiv podijeljen je na više gorskih blokova: središnji najviši (blok Sv. Gere); Radatovički blok na jugozapadu i Samoborski, intenzivno razdrobljen blok na sjeveroistoku u sklopu kojeg se može razlikovati niz manjih (Japetički, Plješivički, Oštrčki itd.) (Bognar, H. I., Bognar, A., 2010: 192). Najviši vrh Žumberka zove se Sveta Gera⁷, a nadmorska visina mu je 1178 m. Taj se vrh nalazi na granici Hrvatske i Slovenije u središnjem najvišem bloku Žumberka (bloku Sv. Gere). Oblik Žumberačke gore je asimetričan. Dominacija trijaskih dolomita i manje krednih i jurskih vapnenaca i fliša utjecala je na oblikovanje pretežito fluvio-krškog i mjestimično krškog i fluvio-denudacijskog reljefa (Bognar, H. I., Bognar, A., 2010: 192).

Jezgru Žumberačke gore izgrađuju paleozojske stijene, ali njih na najvećem dijelu prekrivaju mlađi mezozojski sedimenti (Crkvenčić, 1959: 36). Najprostraniji su trijaski vapnenci i dolomiti te rožnati vapnenci, osobito istočno od toka Kupčine (Crkvenčić, 1959: 36). Na krajnjem zapadnom dijelu gore pokrivaju ih mlađi kredni vapnenci i dolomiti (Crkvenčić, 1959: 36). Veći izolirani pokrov tih naslaga nalazi se i u središnjem dijelu Žumberačke gore. Paleozojska jezgra (pretežno karbonske starosti) najviše izbija na površinu na krajnjem istočnom dijelu, odnosno u samoborskom zaleđu⁸ (Crkvenčić, 1959: 36). Na rubovima gore je neogeni pokrov, koji već označuje prijelaz Žumberačke gore u susjedna prigorja (Crkvenčić, 1959: 36).

⁷ Slovenski naziv je *Trdinov vrh*.

⁸ Crkvenčić (1959.) pojma Samoborsko zaleđe poistovjećuje s pojmom Samoborsko gorje.

Osnovno obilježje reljefa je iznimna vertikalna raščlanjenost i izdvojenost gore u nekoliko dijelova (Crkvenčić, 1959: 36). Autor I. Crkvenčić (1959., 2002.) dijeli Žumberačku goru na četiri područja: Samoborsko zaleđe (Samoborsko gorje), Središnji ravnjak, Kupčinski prostor i Radatovički kraj.

Žumberačka gora je mnogostruko razlomljena uzdužnim i poprečnim rasjedima. Glavni su rasjedi poprečni na smjer dinarskih nabora, a oni su odredili i današnje obrise gore (Dugački, 1950: 98). Oni su po smjeru pružanja uglavnom alpski, osobito zato što se u tom smjeru dogodilo i najjače uzdizanje (Dugački, 1950: 98). Gorski masiv ograničen je dvjema usporednim rasjednim crtama, a to su kostanjevička i plješivička (Dugački, 1950: 98). Žumberačka se gora zbog nejednakog uzdizanja raščlanila na nekoliko visoravnih. One su stepeničasto raspoređene tako da se od najviše razine redaju niže prema istoku i jugoistoku (Dugački, 1950: 100).

U Žumberačkoj gori je razvijen plitki krš s nepotpuno razvijenim krškim pojavama. Uz to, krške su pojave izolirane te se izmjenjuju s područjima normalnog erozijskog reljefa (Dugački 1950: 104). Krš se javlja uglavnom na visoravnima. Najčešća pojava žumberačkog krša su ponikve, a dosta su raširene uvale (Dugački, 1950: 104).

Najvažniji vodotoci na Žumberku su rijeka Kupčina te potoci Bregana, Breganica, Jaševnica, Potok, Radilovac, Slapnica i Suvaja. Rijeka Kupčina izvire nedaleko od Sošica i duga je oko 56 km. Ulijeva se u Kupu. Njezino porječje obuhvaća oko 614 km². Nastaje spajanjem nekoliko manjih vodotoka koji sakupljaju šumske vode na južnim obroncima Sopotske planine Žumberačke gore, između Sopota i Starog Grada Žumberačkog. Nekoliko kilometara prema jugu, ispod mjesta Cernika, prikuplja vode iz još nekoliko obližnjih izvora koji za sušnog razdoblja znaju presušiti. Kupčina nastavlja teći širim i užim udolinama prikupljajući vode mnogih žumberačkih potoka, kao što su već spomenuti Suvaja, Potok, Jaševnica, Slapnica i Radilovac te Vorbašica i Slivnica. Kod Strmca Pribičkog Kupčina ulazi u široku dolinu koja se proteže uz Krašić sve do mjesta Guci Draganički. Poprima obilježja nizinske rijeke i nakon Lazine svoj tok nastavlja spojnim kanalima kroz Draganičku šumu prema Kupi. Budući da protječe kroz srce Žumberka, Kupčina je oduvijek bila okosnica života ljudi toga kraja (<http://www.mojzumberak.com/vijest.php?id=516> posjećeno 13. 7. 2017.). U nju se ulijevaju svi spomenuti potoci,

osim Bregane. Jedan izvorišni krak Kupčine tvori Sopotski slap, koji je visok 40 m. Sastoji se od triju kaskada, a nalazi se na nadmorskoj visini iznad 700 m.

Bregana je snažno erodirala gorski masiv. Njezin je kanjon vrlo dubok, a na nekim mjestima njegova dubina doseže 300, pa čak i 400 m (Dugački, 1950: 102). Slabiji pritoci Bregane i Breganice nisu mogli slijediti ovo snižavanje erozijske baze, pa stoga tvore slapove (Dugački, 1950: 102). Potok Bregana dijelom svojeg toka tvori granicu prema Sloveniji. Pritok je Save.

Slapnica izvire kod Gornje Vasi, a kod Medven Drage ulijeva se u Kupčinu (<http://www.mojzumberak.com/vijest.php?id=516> posjećeno 13. 7. 2017.). Slapnica je usjekla 200 – 300 m dubok kanjon, no njezini slabi pritoci nisu imali toliko erozijske snage, pa su ostali na višoj nadmorskoj visini (Dugački, 1950: 102). Oni se prema Slapnici ruše slapovima, a odatle je i ime glavnog potoka (Dugački, 1950: 102).

Potok Suvaja u svom gornjem toku naziva se Jarak, kroz Sošice protječe pod nazivom Potok, a od Reštova pod imenom Suvaja. U rijeku Kupčinu ulijeva se kod sela imena Stupe (<http://www.mojzumberak.com/vijest.php?id=516> posjećeno 13. 7. 2017.). Potok Pećnjak ruši se preko kaskada od 50 m i čini slap Brisalo. Potok Draga čini Vranjački slap visine 20 m. Ostali pritoci Slapnice ruše se preko nižih kaskada i tvore 5 manjih slapova visine 2 – 5 m (Dugački, 1950: 102).

Potok Radilovac nastaje od nekoliko vodotoka ispod Glavice (745 m), teče kroz Puškarov Jarak, Dol, Kostel Pribički do Strmca Pribičkog, gdje se ulijeva u Kupčinu. Neki mještani potok nazivaju i Radulovač, a u nekim geografskim kartama nazivaju ga Puškarov Jarak (<http://www.mojzumberak.com/vijest.php?id=516> posjećeno 14. 7. 2017.).

Potok⁹ izvire nedaleko od Starog Grada Žumberačkog. Prikuplja vode manjih potoka s lijeve strane i ulijeva se u rijeku Kupčinu. Ispod brda Oštrca (569 metara nadmorske visine) nalaze se izvori potoka Jaševnice. Taj se potok nakon toka od oko 6 kilometara kod Kostanjevca ulijeva u Kupčinu (<http://www.mojzumberak.com/vijest.php?id=516> posjećeno 14. 7. 2017.).

⁹ Zanimljivo je da je ime ovog potoka Potok. Ne treba ga zamijeniti s potokom Suvajom koji se u dijelu svojeg toka kroz Sošice također naziva Potok.

Žumberačka gora ima relativno povoljne klimatske uvjete. Oni su pogodni za naseljavanje i poljoprivredu (Crkvenčić, 2002: 292). Žumberačka gora ima umjerenu klimu s prosječnim siječanskim temperaturama od 0 °C do 2 °C i prosječnim srpanjskim temperaturama od 20 °C do 22 °C (Crkvenčić, 2002: 292). Prosječna godišnja količina padalina kreće se između 1000 i 1500 mm s maksimumima u studenom i listopadu i minimumima u ožujku i travnju (Crkvenčić, 2002: 292). U šumskoj vegetaciji dominiraju bukva i grab (Crkvenčić, 2002: 292). Žumberačka gora se nalazi u zoni veće kišovitosti od okolnog prostora (Crkvenčić, 1959: 38). Na reljefno višim područjima ljeta su svježija, a zime hladnije, uz moguće dulje zadržavanje snježnog pokrivača. Zbog toga se s porastom nadmorske visine skraćuje vegetacijsko razdoblje¹⁰.

1.3. Dosadašnja istraživanja

Proučavanjem demografske i geografske problematike Žumberka bavilo se mnogo autora. Ovdje su izdvojeni samo najvažniji. Godine 1950. Zvonimir Dugački je objavio rad *Žumberačka gora* u kojemu proučava njezina fizičko-geografska obilježja. Za razumijevanje demografskih prilika važan je rad Ivana Crkvenčića *Kretanje broja stanovnika Žumberačke gore kao odraz ekonomsko-geografskih prilika* iz 1959. godine. U navedenom se radu objašnjavaju tadašnje demografske prilike na području cijele Žumberačke gore. Isti autor je 2002. godine objavio na engleskom jeziku djelo *Žumberačka Gora – Transformation from a Refuge to an Exodus Zone*¹¹. U njemu objašnjava prilike i procese koji su tijekom povijesti transformirali Žumberak iz izbjegličkog područja u koje se stanovništvo useljavalo (razdoblje osmanske ekspanzije) u egzodusno područje iz kojega se danas stanovništvo iseljava.

¹⁰ I. Crkvenčić (1959.) navodi sljedeće: Iznad 500 m vrlo su česti mrazevi u kasno proljeće (čak i u svibnju) i u ranu jesen (vrlo često u rujnu). Na srednjem ravnjaku snijeg padne već početkom studenog te ostaje do kraja travnja, a katkad i do svibnja (Crkvenčić, 1959: 38). Danas je zbog globalnog zagrijavanja situacija drukčija, pa se snijeg ne zadrži od studenog do travnja, iako ga tijekom zime zna biti u većim količinama. Osobno mogu posvjedočiti da je 23. travnja 2017. (blagdan sv. Jurja) ujutro u Budinjaku padaо snijeg te se nije zadržavao na tlu. Na najvišim dijelovima Žumberka palo je 15. svibnja 2019. desetak centimetara snijega, koji se zadržao sve do 17. svibnja 2019. Dakle, proljetni mraz i snijeg i danas su mogući na Žumberku.

¹¹ Prijevod naslova na hrvatski jezik je: *Žumberačka gora – preobrazba iz izbjegličkoga u egzodusno područje*.

Za demografsku problematiku Žumberka važni su radovi Mladena Klemenčića. U istraživanju *Starenje stanovništva – Pokazatelj prostorne izoliranosti Žumberka* iz 1989. godine spomenuti autor objašnjava poveznicu između prostorne izoliranosti i stareњa stanovništva na Žumberku. Objašnjeni su već tada dugotrajni depopulacijski procesi. Isti autor u radu *Povijesno-geografska osnovica regionalnog poimanja Žumberka* iz 1990. detaljno objašnjava povijesno-geografske prilike na Žumberku i njihov utjecaj na tada recentno stanje. Jasno se definira pojam vojnokrajiškog Žumberka, koji se razlikuje od Samoborskoga gorja. U djelu *Temeljna geografska i prostorno-planerska problematika Žumberka* iz 1991. godine navedeni autor objašnjava probleme prostornog planiranja na Žumberku.

Nada Hranilović u svojem radu *Osnovna obilježja i analiza nekih strukturalnih promjena hrvatske žumberačke naseobine u Clevelandu* iz 1990. godine analizira strukturne promjene žumberačkih seljenika u spomenutom američkom gradu. Rad je važan doprinos poznavanju problematike iseljavanja sa Žumberka. Autorica je iste godine (1990.) napisala i *Žumberčani – subetnička grupa u Hrvata* gdje objašnjava da Žumberčani zbog historijsko-geografskih prilika imaju razvijenu svijest o regionalnoj pripadnosti, ali da su uz to integralni dio hrvatskoga naroda (etnikuma).

Maja Štambuk je 1995. godine objavila rad *Žumberak: primjer propadanja ruralnog područja u okolini glavnog grada* u kojem proučava problematiku propadanja Žumberka unatoč činjenici da se nalazi nadomak Zagrebu, te nudi revitalizacijske mјere. Ista je autorica godine 1996. u djelu *Mišljenja domaćeg stanovništva o privlačnim i odbijajućim čimbenicima življenja na Žumberku* poučavala što Žumberčani misle o prednostima i nedostacima života na Žumberku.

Godine 1996. u čast 700. obljetnice prvog spomena imena Žumberak objavljen je sveobuhvatni zbornik radova *Žumberak: baština i izazovi budućnosti*. On obuhvaća radove iz različitih društvenih i humanističkih znanosti (sociologija, etnologija, antropologija, povijest, demografija). Glavni autori su: Ivan Magdalenić, Maja Štambuk, Milan Vranešić i Milan Župančić. Uz njih, u ovom su zborniku radove objavili i sljedeći autori: Damjan Lapajne, Nadja Maglica, Nada Gjetvaj, Mirjana Randić-Barlek, Ivan Šestan, Iris Biškupić-Basić, Zlatko Mileusnić, Ivanka Ivkanec, Nerina Eckhel, Vesna Zorić, Aida Brenko, Irena Kolbas, Zvjezdana Antoš, Josip Barlek i Ivan Kelebuh.

Grga Frangeš je 2008. godine objavio rad *Etnološko istraživanje kao izvor podataka za planiranje strategije održivog razvoja ruralnih područja – Ogledni slučaj: Žumberak*. Težište

toga rada je zapravo u SWOT¹² analizi sveukupnog stanja na Žumberku. Analiza je kvalitetna i sveobuhvatna i dobar temelj za revitalizacijske planove. Autor opravdano smatra da bi Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje trebao biti glavni nositelj revitalizacije Žumberka.

Helena Ilona Bognar i Andrija Bognar objavili su 2010. godine naslov *Povijesni razvoj i političko-geografska obilježja granice i pogranica Republike Hrvatske s Republikom Slovenijom na Žumberku i Kupsko-čabranskoj dolini*. Istraživali su historijsko-geografski aspekt nastanka državne granice na proučavanom prostoru. Uz to objašnjavaju i neka geomorfološka obilježja Žumberka.

Ana Popović i Petra Radeljak objavile su 2011. godine rad *Razvojni problemi pograničnog pojasa Žumberka*. U njemu se objašnjava demografska problematika Žumberka, kao i problematika socijalno-ekonomskog razvoja. Iznosi se i SWOT analiza razvoja toga područja, što je korisno za osmišljavanje i provedbu revitalizacijskih planova.

Ivo Turk, Marijan Jukić i Dražen Živić objavili su 2014. godine rad *Starenje stanovništva kao ograničavajući čimbenik demografskog razvoja Žumberka*. U njemu se proučava demografska problematika Žumberka s naglaskom na proces starenja stanovništva, koje se promatra kao jedan od najvažnijih ograničavajućih čimbenika demografskog i ekonomskog razvoja toga područja. Godine 2016. Ivo Turk, Nikola Šimunić i Dražen Živić objavljaju naslov *Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnog zaostajanja: Primjer Žumberka*. Proučavaju demografsku problematiku, a nepovoljni demografski procesi dovode se u vezu s lošom prometnom dostupnosti Žumberka u odnosu prema najbližim urbanim naseljima u Hrvatskoj.

Daniel Vranešić je 2016. godine napisao internu studiju *Program razvoja Žumberka* u sklopu inicijative za revitalizaciju *Žumberački narodni sabor*. Studija je sveobuhvatna i vrlo dobar temelj za provedbu revitalizacijskih planova na promatranome području.

Aleksandra Ščukanec objavila je 2017. godine sveobuhvatnu interdisciplinarnu (lingvističku, povijesnu, antropološku i etnološku) studiju koja se bavi i demografskom problematikom *Priče iz zaboravljenog kraja: Jezične biografije transmigranata iz*

¹² SWOT je skraćenica od engl. *Strengths* (prednosti), *Weaknesses* (nedostatci), *Opportunities* (prilike), *Threats* (prijetnje).

Žumberka. Ta je knjiga važan doprinos interdisciplinarnom istraživanju Žumberka sa stajališta humanističkih i društvenih znanosti.

1.4. Hipoteze istraživanja

Poznata je činjenica da je Žumberak područje krajne negativnih demografskih trenova, koji se ponajprije očituju u depopulacijskim procesima i starenju stanovništva. Jedan od ciljeva ovog rada jest istražiti zašto su tako nepovoljni demografski procesi prisutni vrlo dugo godina. Jasno je da su oni posljedica zajedničkog djelovanja niza različitih čimbenika, koje ovo istraživanje nastoji objasniti.

Osnovne hipoteze istraživanja su:

H1 – Planinski reljef i njegova velika vertikalna raščlanjenost nepovoljno su utjecali na prometnu povezanost i dostupnost na Žumberku, što je nepovoljno utjecalo na demografske i ekonomске uvjete.

H2 – Rubni položaj Žumberka u odnosu prema Središnjoj Hrvatskoj također je rezultirao prometnom izoliranošću i slabom prometnom dostupnošću najbližih urbanih središta, što se nepovoljno odrazilo na demografske procese.

H3 – Specifičan historijsko-geografski razvoj (pripadnost Vojnoj krajini) štetio je modernizaciji, što je rezultiralo ekonomskim zaostajanjem Žumberka i emigracijom stanovništva.

H4 – Teritorijalno-administrativna podjela Žumberka na dvije županije, dva grada i dvije općine nepovoljno utječe na regionalni razvoj, pa bi radi revitalizacije bolje bilo obuhvatiti cijeli Žumberak u jednoj općini koja bi bila u sastavu Zagrebačke županije.

H5 – Žumberak je prometno marginaliziran, što nepovoljno utječe na demografske i ekonomске uvjete.

H6 – Prirodne i kulturno-povijesne znamenitosti Žumberka mogле bi se iskoristiti u revitalizaciji, no problem je u njihovu nedovoljnem iskorištavanju.

2. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ

Prvi tragovi čovjekove nazočnosti na prostoru današnjeg Žumberka stari su oko 3000 godina (Štambuk, 1996: 7). Najstarija arheološka nalazišta na tome području datiraju iz starijeg željeznog doba. To razdoblje najcjelovitije predstavljaju naselje i nekropola Budinjak (Lapajne, 1996: 25). Naselje Budinjak, u kojem se nalazi spomenuto arheološko nalazište, locirano je na nadmorskoj visini od oko 740 m, blizu najviše točke na cesti koja preko Žumberačke gore povezuje Samobor (Breganu) s Krašićem. Korijen toponima *Budinjak* je *Budim*, što označava grad naselje (Lapajne, 1996: 26). Samo arheološko naselje okruženo je s triju strana teško premostivom prirodnom fortifikacijom, a s Budinjačkog polja opasano je trima redovima zemljanih bedema. Ukupna površina naseobinskog kompleksa iznosi gotovo 40.000 m² (Lapajne, 1996: 26). Nekropola grobnih humaka nalazi se sjeverno ispod gradine u Budinjačkom polju i prostire se na oko 60.000 m² (Lapajne, 1996: 26). Geodetskim snimanjem ustanovljen je 141 grobni humak (tumul). Tumuli su okrugla oblika, veličine od 5 do 20 m, s iznimkom tumula br. 138¹³, koji je eliptičnog oblika, dužine 45 m, a nalazi se u sjeverozapadnom dijelu nekropole (Lapajne, 1996: 26). Zanimljivost je i jedan tumul izdvojen iz areala grobišta, koji se nalazi osamljen u polju 200 m zapadno od groblja (Lapajne, 1996: 26).

U istraživanjima provedenim nakon 1986. otkriveni su grobovi na ravnom terenu. Dva su tipa grobova. *Žarni tip*¹⁴ sa završetka kasnog brončanog doba i *skeletni tip*¹⁵. Skeletni se grobovi nalaze na ravnome terenu i pripadaju u starije željezno doba (Lapajne, 1996: 27). Nekropola u Budinjaku dio je srednjoeuropske halštadske kulture.

¹³ Iako citirani autor (Lapajne, 1996: 26) govori da je riječ o tumulu br. 138, mislim da je to takozvani kneževski tumul br. 139. koji Želimir Škoberne opisuje na sljedećoj poveznici: <http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/budinjak-%E2%80%93-knezevski-tumul,43.html> (posjećeno 3. 8. 2017.).

¹⁴ U *žarnom tipu* groba pokojnik je bio kremiran, a pepeo je bio postavljen u žare, koje su se zatim ukapale u zemljane rake unutar prostranih groblja (https://hr.wikipedia.org/wiki/Kultura_polja_sa_%C5%BEarama) posjećeno 3. 8. 2018.

¹⁵ U skeletnom tipu groba pokojnik nije kremiran, nego je u njega zakopan, pa je očuvan kostur (skelet).

Naselje i grobište na Budinjaku svojom veličinom, odnosno brojem grobnih humaka, kao i grobovima izvan tumula, jedno je od najvećih nalazišta tog tipa u jugoistočnom alpskom prostoru (Lapajne, 1996: 28). Po većem broju intaktnih grobnih cjelina, dugom vremenu upotrebe ovog groblja i po svemu sudeći, neoštećenoj gradini, lokalitet na Budinjaku daje važne spoznaje o obilježjima starijega željeznodobnog povijesnog razvoja ovog područja (Lapajne, 1996: 28).

Možda najznačajniji i najatraktivniji arheološki nalazi na Budinjaku su dvije zdjelaste kacige. Jedna je pronađena u *kneževskom* tumulu br. 139. Brončanu kacigu vrlo je složenim tehnološkim postupkom izradio željeznodobni ljevač. Svaki budući nalaz takvoga tipa kacige, bez obzira na to na kojem mjestu u Europi pronađen, nosit će ime Budinjak (<http://www.pp-zumberak-samoborsko-gorje.hr/destinacije/budinjak.html> posjećeno 3. 8. 2017.). Ta se kaciga čuva u Muzeju Grada Zagreba. Druga je kaciga pronađena u tumulu br. 3, koji se nalazi neposredno ispod gradine. I to je kaciga iz ranog željeznog doba. Kalota kacige izrađena je od sitnih brončanih zakovica pričvršćenih za tkaninu i kožu. Na vrhu je maleni trn s rupičastom kuglicom u koju su se mogla zataknuti pera ili neki drugi ukras (Lapajne, 1996: 27).

Sedam kilometara istočno od Budinjaka kod naselja Poklek i pet kilometara zapadno od Budinjaka, također su pronađene nekropole s tumulima, ali mnogo manjeg obujma (Lapajne, 1996: 27).

U 3. st. pr. Kr. Žumberak su naseljavali Iliri, a 35. g. pr. Kr. to je područje potpalo pod rimsку vlast i bilo uključeno u rimsku provinciju Panoniju (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67840> posjećeno 25. 8. 2017.).

Na Žumberku su pronađena i arheološka nalazišta iz rimskog razdoblja. U njegovu središnjem dijelu, u današnjim naseljima Gornja Vas i Bratelji, pronađeno je nekoliko groblja koja su nastala u 1. st. poslije Krista i na kojima se ukopavalo do polovice 2. st. Iako se u to vrijeme na tom i širem području stvara rimska državna uprava, ljudi koji su pokopani na ovim grobljima etnički su pripadali keltskom plemenu Latobika, koje je stoljećima prije dolaska Rimljana nastavalo prostor susjedne Dolenjske u današnjoj Sloveniji. Na groblju u Brateljima ostala su sačuvana 34, a u Gornjoj Vasi 64 groba, a neki su bili uništeni višestoljetnim izoravanjem livada na kojima su se grobovi nalazili (http://www.park-zumberak.hr/posebni/rimsko_doba.html posjećeno 22. 8. 2017.). Pretpostavlja se da je naselje iz rimskog doba u Gornjoj Vasi nastalo zbog iskorištavanja rudnog bogatstava (Lapajne 1996: 30).

Latobici su i u vrijeme rimske vladavine zadržali velik dio starih običaja, poput gradnje grobova od pločastoga kamena ili izrade originalnih vrsta keramičkih posuda kakve se ne mogu pronaći u inventarima drugih plemenskih zajednica. Urne u obliku kuće, katkad ukrašene likom pijetla na vrhu, jedan su od takvih keramičkih proizvoda. Posve iznimno primjerak takve urne pronađen je tijekom iskopavanja u Gornjoj Vasi. Na njoj su, uz otvor koji simbolizira vrata, urezani likovi naoružanih muškaraca – najstariji zasad poznati prikaz ljudskih likova na području Žumberka (http://www.park-zumberak.hr/posebni/rimsko_doba.html posjećeno 22. 8. 2017.).

Uz to što su njegovali vlastite običaje, Latobici su prihvaćali i nove koje je donosilo pridošlo, rimsko stanovništvo. Velik broj staklenih posuda koje su pronađene u Brateljima i Gornjoj Vasi nešto su sasvim novo u materijalnoj kulturi ovoga prostora. Izrađene su u velikim, za izradu stakla specijaliziranim radionicama u sjevernoj Italiji, odakle su uvezene kako bi krasile stolove najbogatijih Latobika. Predmeti pronađeni u Gornjoj Vasi čuvaju se u Samoborskom muzeju i Arheološkome muzeju u Zagrebu. Nalazi iz Bratelja pohranjeni su u Arheološkome muzeju u Zagrebu. (http://www.park-zumberak.hr/posebni/rimsko_doba.html posjećeno 22. 8. 2017.).

Od 5. st. onamo su provaljivali Huni, Ostrogoti i Langobardi; od kraja 8. i početka 9. st. Taj je prostor bio u sastavu Franačke države, a od prve polovice 10. st. naizmjence pod vlašću hrvatskih i ugarskih vladara. Od kraja 11. st. bio je u sastavu zemalja pod vlašću Arpadovića (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67840> posjećeno 25. 8. 2017.).

Iz razdoblja seobe naroda poznat je slučajni nalaz langobardskog prstena iz 6. stoljeća (Lapajne 1996: 30). Od 10. stoljeća do uskočkog naseljavanja na prostoru Žumberka često su se sukobljavali interesi njemačkih knezova i hrvatske feudalne države, akvilejskih patrijarha i biskupa Zagrebačke biskupije (Lapajne 1996: 30). U to doba dolazi do izražaja granični položaj ovog prostora, zbog čega se već u 12. stoljeću grade utvrđeni gradovi (Lapajne 1996: 30). Već tada je dokumentirana feudalna uprava i čvrsta socijalna struktura odnosa određena feudalizmom (Lapajne 1996: 30). Istodobno s obrambenim graničnim utvrdama grade se i feudalni kastrumi, središta županijske i feudalne vlasti zemljoposjednika (Lapajne 1996: 30). Osim toga, na ovom su razmeđu, uz glavne komunikacijske prostore ove

utvrde, birani putni smjerovi, koji su uglavnom išli dolinama rijeka i njihovih putova (Lapajne 1996: 30). Na području Žumberačke gore su tokovi Kupčine, Breganice i Gradne uz koje nastaju utvrde (Lapajne 1996: 30).

U prvoj polovici 13. st., jačanjem utjecaja bavarskih grofova od Andechsa, a pošto je kaločki nadbiskup Bertold Andechs Meranski oko 1213. krajeve oko Metlike i Črnomelja vezao za kranjsku marku te postao akvilejski patrijarh (1218), on je u jurisdikciju Akvilejske patrijaršije uključio i sjeverne dijelove Žumberka (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67840> posjećeno 25. 8. 2017.). Premda se Žumberak od tada nalazio pod vlašću gospodara Kranjske, među kojima se posebno isticala plemićka obitelj Spanheim, ubrzo je to područje bilo podijeljeno na mnogobrojne veće ili manje plemićke posjede za čiju je zaštitu, kao i za zaštitu obližnje njemačko-slavonske granice koja je onuda prolazila, bilo sagrađeno u prvoj polovici 13. st. nekoliko plemićkih gradova, među kojima Tuščak, stari grad Žumberak te vjerojatno Ječam-grad. Godine 1335., zajedno s ostalim dijelovima Kranjske, veći dio Žumberka potpao je pod vlast Habsburgovaca. Manji njegov dio, koji je ostao pod vlašću hrvatsko-ugarskih kraljeva, nalazio se u sklopu Podgorske županije, koja je za vladavine Andrije III. Arpadovića (1290. – 1301.) bila darovana slavonskim velikašima Babonićima, koji su je pripojili svojemu posjedu Lipovcu pokraj Samobora (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67840> posjećeno 25. 8. 2017.).

Žumberak je bio okružen utvrđenim gradovima koji su kontrolirali, odnosno branili strateško važan žumberački prostor. Na istočnoj strani bio je grad Samobor, podignut oko 1260. godine, a na jugoistočnoj Okić, izgrađen 1193. godine, pod čiju upravu nije spadao samo dio Žumberačkoga gorja nego i pokupska ravnica sve do Kupe i Save (Lapajne 1996: 30). Na južnim obroncima bio je planinski grad Podgora (Podgorje), danas Turen, sjedište županije Podgorske, koja se spominje u 13. stoljeću (Lapajne 1996: 30). Iz istog razdoblja spominje se *Castrenses de Schlavetic*, možda mjesto na kojem danas stoji stari grad Slavetić (Lapajne 1996: 30). Istodobno se spominje i Jastrebarsko, ali kao *opidum* (Lapajne 1996: 30). U središnjem je dijelu feudalno i gospodarsko središte bio grad Lipovac, koji je Ivan Okićki izgradio sredinom 13. stoljeća (Lapajne 1996: 30). Sjevernu stranu, ispod središnjeg žumberačkog ravnjaka, branile su dvije srednjovjekovne utvrde: na sjeverozapadnoj strani Stari Grad Žumberački, a na sjeveroistočnoj kule na Tuščaku (Lapajne 1996: 30).

Važno je istaknuti da se u različitim dokumentima iz tog vremena spominju pojedini lokaliteti u Žumberku pod nazivima koje i danas nose, što svjedoči o kontinuitetu postojanja pojedinih naselja (Klemenčić, 1990: 278). U darovnici iz 1249. kojom se obdaruje tek utemeljeni kostanjevički samostan spominju se i sela Kravljak, Cernik, Cerovica, Sošice i Kalje, a u darovnici vojvode Ulrika iz 1255. spomenuto je i selo *Osredok kod Prisjekе* (Klemenčić, 1990: 278). U oporuci koruškog vojvode Filipa iz 1279. nalazi se i grad Žumberak (Klemenčić, 1990: 278). Nakon utemeljenja kartuzijanskog samostana u Pleterju¹⁶ (Sicherstein) u darovnici iz 1428. godine, kojom samostan dobiva pravo na ubiranje desetine, spominje se i selo Brašljevica (Klemenčić, 1990: 278). Ondje se govori i o žumberačkim plemičima *de Sichelburg* ili *Syhemberg* čiji je rod izumro krajem 15. stoljeća. Stari Grad Žumberački i vlastelinstvo potpali su pod vlast zemaljskog vojvode (Klemenčić, 1990: 279).

Regionalni pojam *Žumberak* najvjerojatnije je u uskoj svezi s imenom jednog od nekadašnjih vlasnika staroga grada, odnosno žumberačkog kaštela (Klemenčić, 1990: 277). U 15. stoljeću, naime, zabilježen je vlasnik grada *Schönberg*¹⁷, pa je ime *Žumberak* nastalo zamjenom toga njemačkog imena sa *Šumperk* ili *Šumberk*.

Vidljivo je da je Žumberak bio strateški važno područje i u srednjovjekovno doba, kao i u razdoblju ekspanzije Osmanskog Carstva. Hrvatske su zemlje postale izravno izložene osmanskoj ekspanziji nakon pada Bosne 1463. godine. Tada, naime, osmanske snage pljačkaju po Hrvatskoj. Ti pohodi bili su usmjereni prema Primorju, Slavoniji i Sjevernoj Hrvatskoj, ali također prema Sloveniji i Austriji. Osmanske su postrojbe prodirale čak do Štajerske i Koruške. U takvim je uvjetima hrvatsko plemstvo nastojalo zaštititi svoje posjede, no rastom moći Osmanskog Carstva to postaje sve teže.

Nakon spomenutog pada Bosne 1463. godine hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin poduzima prve obrambene mjere koje su danas općenito prihvачene kao začetak stvaranja Vojne krajine (Klemenčić, 1990: 279). Stanje postaje još teže nakon poraza hrvatske vojske 1493. na Krbavskom polju. Nakon te bitke hrvatsko plemstvo više nije samostalno moglo uspješno ratovati protiv Osmanlija, što

¹⁶ Samostan Pleterje se nalazi u Sloveniji.

¹⁷ Ime *Schönberg* bi se s njemačkog moglo prevesti kao *lijepa planina*. Ipak, izvori navode da je porijeklo imena ipak slavensko i da je vezano za imenicu *šuma* (Klemenčić, 1990: 227).

zbog materijalne, a što zbog demografske iscrpljenosti, pa se traži pomoć izvana. Prilike se dodatno pogoršavaju nakon Mohačke bitke 29. kolovoza 1526. godine, u kojoj su Osmanlije teško porazili Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo. U bitki je poginuo i hrvatsko-ugarski kralj Ludovik II. Jagelović. Nakon te bitke, jedini koji su Hrvatskoj mogli osigurati pomoć i zaštitu bili su Habsburgovci, koji su vladali susjednim slovenskim zemljama. Za obranu Hrvatske oni su zainteresirani iz dvaju razloga. Jedan su njihove pretenzije na hrvatsko-ugarsko prijestolje, a drugi je izravna ugroza od Osmanlija kojoj bi bili izloženi u slučaju pada Hrvatske, pa im je u takvim okolnostima povoljnije organizirati obranu na tuđem, u ovom slučaju hrvatskom teritoriju, te svojim naslijednim zemljama omogućiti mirnije uvjete razvoja (Klemenčić, 1990: 279).

Ugarsko plemstvo nije htjelo Habsburgovce, pa je izabralo Ivana Zapolju za kralja Ugarske 11. studenog 1526. na saboru u Stolnom Biogradu (Székesfehérváru), koji Ugarskom vlada kao Ivan I. Dana 1. siječnja 1527. na saboru u Cetingradu hrvatsko plemstvo za kralja bira Ferdinanda I. Habsburškog. On se obvezao štititi prava i povlastice Hrvatskog Kraljevstva, održavati hrvatske protuosmanske utvrde te o svom trošku uzdržavati 1000 konjanika i 200 pješaka u Hrvatskoj. Nasuprot tome, slavonsko plemstvo 6. siječnja 1527. za kralja bira Ivana Zapolju, čime počinje razdoblje građanskog rata koji nominalno završava 1538. Velikovaradinskim¹⁸ mirom u korist Ferdinanda. Prema tom sporazumu, nakon smrti Ivana Zapolje, Ferdinand je trebao naslijediti ugarski tron jer Zapolja nije imao djece. Međutim, 1539. godine Ivan Zapolja ženi se Izabelom Jagelović i 1540. godine dobiva sina Ivana Sigismunda, pa je spomenuti sporazum prestao vrijediti. Nedugo nakon što je postao otac Ivan Zapolja je umro, a naslijedio ga je njegov sin (s majkom kao regenticom) kao Ivan II. Ukratko, tek 1571. godine smrću Ivana Sigismunda završava sukob s Habsburzima zbog ugarske krune. Spomenuti su sukobi oslabili hrvatske zemlje i olakšali osmansku ekspanziju¹⁹.

Zbog učestalih osmanskih pljačkaških pohoda, cjelokupno područje uz granicu s Osmanskim Carstvom postaje sve nesigurnije, a to se izrazito negativno odrazilo

¹⁸ Veliki Varadin (mađarski *Nagyvárad*, njemački *Grosswardein*) je današnji grad Oradea u Rumunjskoj.

¹⁹ Ivan Sigismund Zapolja je, kao i njegov otac Ivan Zapolja, zapravo bio vazal osmanskog sultana Sulejmana I. Veličanstvenog. Ugarska je za njihove vlasti bila osmanski vazal.

na tadašnje demografske procese. Velik broj stanovnika iz spomenutih pograničnih prostora emigrira prema zapadu i sjeveru u potrazi za sigurnijim životnim uvjetima. Cijelo je granično područje prema Osmanskom Carstvu postupno poprimilo obilježja krajine u općem značenju riječi (Klemenčić, 1990: 279). To je u biti postao obrambeni pojas²⁰ ili svojevrsna *tampon-zona* između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije.

Već je spomenuto da je posljedica nesigurnih prilika sve učestalije i naglašenije iseljavanje stanovništva iz graničnih prostora prema Osmanskom Carstvu u sigurnija područja, udaljenija od graničnog pojasa. Žumberak nije bio pošteđen tog iseljavanja, a vjerojatno je da su razmjeri tadašnje emigracije sa Žumberka bili veliki. Ratničkom prodiranju Osmanlija uvjek je prethodilo temeljito devastiranje teritorija koji su namjeravali zauzeti (Kaser, 1997.a: 31). Hrvati se tada iseljavaju u Gradišće, Moravsku, Slovačku, Sloveniju i Italiju (Molise). Drugi razlog za iseljavanje, uz općenitu nesigurnost, bilo je najvjerojatnije i nesnalaženje sjedilačko-ratarškog stanovništva pri obavljanju vojnih dužnosti (Klemenčić, 1990: 279). Hrvatski sabor je 1538. ustanovio teške kazne za nedopušteno napuštanje zemljišta, no taj zaključak nipošto nije mogao sprječiti iseljavanje (Kaser, 1997.a: 39). O razmjerima pustošenja i depopulacije Karl Kaser (1997.a) navodi da na posjedima Frankopana (Plaški, Modruš, Jesenica²¹, Ključ, Pounj i Vitunj) prema jednom urbaru iz 1558. više nije bilo nijednog kmeta, te da se samo u Ogulinu zadržalo još 37 građana, s time da je u okolini bilo naseljeno još 27 kmetovskih selišta (Kaser, 1997.a: 34). Demografski opustjela zemlja predstavljala je veliku stratešku opasnost, jer se kroz takve prostore neprijateljska vojska mogla probiti brzo i bez otpora, te ih naposljetku zauzeti. Takve su prilike uvjetovale da su hrvatski feudalci, zbog smanjenih prihoda sa svojih demografski opustošenih imanja, sve manje mogli organizirati efikasnu obranu od Osmanlija (Klemenčić, 1990: 279). Nametnula se potreba popune tog područja stanovništvom koje bi s više uspjeha moglo osigurati granicu (Klemenčić, 1990: 279). Rješenje je nađeno u kršćanima prebjezima s osmanskog teritorija (Klemenčić, 1990: 279).

To se stanovništvo u onodobnim dokumentima najčešće susreće pod skupnim nazivom Vlasi (Klemenčić, 1990: 279). Naziv u osnovi potječe od romanskoga, s

²⁰ Obilježjima tog pojasa odgovarao bi engleski termin *frontier*.

²¹ Današnja Lička Jesenica.

većim ili manjim dijelom slaveniziranog stanovništva (Klemenčić, 1990: 279). Uz te prave Vlahe, pojmom je zapravo obuhvaćeno sve kršćansko stanovništvo, dakle i hrvatsko i srpsko (Klemenčić, 1990: 279). Mario Bara (2012.) navodi kako istraživanja novije historiografije dokazuju da su na području nekadašnje srednjovjekovne Hrvatske znatan udio u stanovništvu činile vlaške katoličke skupine (Bara, 2012: 12). Isti autor u istom radu citira Korneliju Jurin Starčević (2004.), koja navodi da je među Vlasima bilo romanskih i slaveniziranih, takozvanih hrvatskih Vlaha (Jurin Starčević, 2004: 155; Bara, 2012: 12). Glavni razlog zašto Vlahe onodobni dokumenti prepoznaju kao zasebnu društvenu skupinu leži u njihovu posebnom socijalnom položaju. Vlasi su u srednjovjekovnoj hrvatskoj i srpskoj državi uživali posebna prava temeljena na nomadsko-ratničkom načinu života (Klemenčić, 1990: 279). Osmanska imperijalna organizacija u potpunosti je iskoristila mogućnosti ovoga pokretljivog i vojevanju vičnog stanovništva. Zauzvrat ono uživa povlašten položaj stočara i ratnika, koji je u ono vrijeme očito bio vrlo privlačan (Klemenčić, 1990: 279). Stoga se etničkim Vlasima pridružuje i ostalo kršćansko stanovništvo pod osmanskom vlašću. U skladu s time i sam se pojam proširuje i postaje oznaka određene društvene grupe (Klemenčić, 1990: 279).

U tome razdoblju Bunjevci²² migriraju s prostora Hercegovine prema zapadu i sjeveru. Migracija prema sjeveru imala je konačan doseg u Bačkoj, dok je ona prema zapadu išla preko Like i Gorskog kotara te dosezala sve do Istre. Za Bunjevce je specifična pripadnost katoličkoj vjeri i hrvatskome narodu. Bunjevci se također naseljavaju na demografski opustjeli prostore i integriraju u lokalne zajednice te se s njima sjedinjuju. Vlasi zadržavaju svoj tradicionalan način života i ne asimiliraju se lako u lokalne zajednice. Katolički Vlasi ipak se asimiliraju s Hrvatima, a pravoslavni Vlasi nisu se asimilirali.

Nesumnjivo vojničko iskustvo te skupine bilo je glavni razlog što austrijske vlasti smatraju da su upravo Vlasi najpogodniji za popunu graničnog pojasa. Prijelazu vlaškog stanovništva na austrijsku, odnosno hrvatsku stranu vrlo je vjerojatno prethodilo i ograničavanje vlaških povlastica u Osmanskom Carstvu (Klemenčić, 1990: 279). Dodaju li se i obećanja austrijske strane da će im ne samo

²² O porijeklu Bunjevaca postoji više hipoteza. O Bunjevcima su pisali sljedeći autori: Ante Sekulić, Krešimir Bušić, Robert Skenderović, Milana Černelić, Mario Bara, Kornelija Jurin Starčević i drugi.

sačuvati, nego i proširiti povlastice, proces masovnog prelaženja Vlaha sasvim je razumljiv. Prva takva skupina naseljena je 1530. u Žumberku i po tome je Žumberak područje najstarije vojnokrajiške kolonizacije (Klemenčić, 1990: 280).

Tu skupinu od oko 50 obitelji predvodio je jedan vojvoda iz Glamoča, Vladislav Stipković. Bile su zapravo tri skupine bjegunaca: prva je prije imala prebivalište oko Srba, druga oko Unca, a treća oko Glamoča (Kaser, 1997.a: 55). Te su se tri skupine susrele kod Bihaća. Nije poznato zašto, no odane su krenule prema zapadu na habsburški teritorij.

Krajiški zapovjednici na hrvatskoj strani nisu za te bjegunce imali jedinstven naziv, a najčešći su bili: *prebjegi* (*prybegi, prebeky*), *uskoci* (*Husskhokken, Uskoken*), *prebjegli Turci* (*herubergefallene Turgkhen, entsprungene Turkhen, herausgenullen Turkhen*), *Vlasi* (*Wlahos, Volache, Valachi, Wallacher*), *Srbi* (*Sirfen, Srmian*) te *Rašani* (*Rascianos, Racianos*) (Klemenčić, 1990: 280). Većina suvremenih historiografskih radova tvrdi da se navedene pojmove ne smije izjednačavati s njihovim današnjim značenjem. Uglavnom je prihvaćeno mišljenje da je riječ o stočarsko-ratničkom stanovništvu, da je pojam protegnut na sve kršćane te da detaljnija razdioba nije moguća jer je presudan bio društveni položaj, a ne etnička pripadnost (Klemenčić, 1990: 280).

Skupine koje naseljavaju Žumberak javljaju se u izvorima pretežito kao Vlasi ili Uskoci, te na samo nekoliko mjeseta kao Srbi. Nazivi koji bi mogli pokazivati etničku pripadnost su rijeci, a dolaskom u Žumberak potpuno se gube i otad se za žumberačke krajišnike u dokumentima upotrebljava isključivo termin uskoci (Klemenčić, 1990: 280).

U kontekstu prethodno rečenog treba dati i odgovor na pitanje o podrijetlu Žumberčana. Stanovnike koji su naselili Žumberak treba promatrati isključivo u sklopu šireg procesa preseljavanja kršćanskoga, etnički nehomogenog stanovništva s osmanske na austrijsku, odnosno hrvatsku stranu granice. Jednostrane ocjene o podrijetlu i etničkoj pripadnosti stanovništva Žumberka u 16. stoljeću ne oslikavaju stvarno stanje. Kasnija pripadnost Žumberčana hrvatskom etničkom korpusu izvan je svake sumnje²³ (Klemenčić, 1990: 280).

²³ Naime, srpska historiografija žumberačke uskoke najčešće smatra „pounjaćenim Srbima“, što nije točno. U tim se tvrdnjama ranije isticao srpski povjesničar Aleksi Ivić (koji je živio od 1881. do 1948.), a danas se ta teza promovira do te razine da ju je kao činjenicu preuzeila i Wikipedia na srpskome jeziku ([https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BC_\(%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%BC\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BC_(%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%BC)) posjećeno 7. 9. 2017.) Glavni suvremeni zagovornik spomenute

Geografski je važno upozoriti na novi demografski element na Žumberku. Uz staro ratarsko stanovništvo podložno vlasti feudalaca, sada se javlja i novi, bitno drukčiji element, odnosno pokretno ratničko-stočarsko stanovništvo, koje svoja stecena prava želi sačuvati i proširiti. To novoprdošlo stanovništvo priznaje jedino vojnu službu koju duguje izravno vladaru (Klemenčić, 1990: 280).

Povijesnim je dokumentima potvrđeno da je Žumberak naseljen uskocima u razdoblju od 1530. do 1541. godine. Istodobno je moguće pratiti i teritorijalno zaokruživanje Žumberka kao prvog posebno izdvojenog prostora koloniziranog prebjezima s osmanskom teritorija (Klemenčić, 1990: 280). Činjenica da je prije demografski opustošen Žumberak najranije naseljavani uskocima, odnosno novim stanovništvom, upućuje na njegovu veliku stratešku važnost za nove austrijske gospodare. Jasno je da su Habsburgovci ponajprije imali interes sačuvati zemlje kojima su otprije vladali, a kao što je već napomenuto, novostecene hrvatske zemlje pritom su imale ulogu tampon-zone. Upravo je najranija provedba supsticije stanovništva baš na Žumberku bitan dokaz tome. Da je primarni interes bilo obraniti Hrvatsku, najprije bi se naseljavali prostori uz istočnu, a ne uz zapadnu hrvatsku granicu. Uz to, valja na umu imati i prethodno u radu navedene povijesne okolnosti, koje su zasigurno utjecale na to da je habsburško formiranje Vojne krajine

netočne teorije, čiji je jedini cilj širenje i opravdavanje velikosrpske ideologije, jest umirovljeni pukovnik JNA Dragan Vuksić. Nada Hranilović (1990.b) jasno govori da je potpuno neutemeljeno smatrati žumberačke uskoke doseljenim Srbima, te navodi da se stanovnici Žumberka izjašnjavaju kao Hrvati. Ista autorica tvrdi da je tek početkom 20. stoljeća, a osobito između dva svjetska rata bio u Žumberku poneki slučaj prelaska s grkokatoličke na pravoslavnu vjeru iz osobnih razloga (na primjer zbog ženidbe) ili pak dobivanja privilegija od tadašnjih prosrpskih vlasti (primjerice dozvole za „kućarenje“ i drugo) (Hranilović, 1990.b: 601). Te su se osobe poslije izjašnjavale kao Srbi (Hranilović, 1990.b: 601). Nakon Drugoga svjetskog rata Srbima se izjašnjava nešto više Žumberčana, osobito u radatovičkom kraju, što je opet u vezi sa sudjelovanjem u NOB-u, dobivanjem zaposlenja u državnoj službi i sl. (Hranilović, 1990.b: 601). Oni koji su se u Žumberku nakon Drugog svjetskog rata izjašnjavali prema nacionalnosti kao Srbi, po vjeri su ostali grkokatolici ili se izjašnjavaju kao ateisti (Hranilović, 1990.b: 601). Danas se na Žumberku gotovo nitko ne izjašnjava prema narodnosti kao Srbin. Najnoviji popis stanovništva iz 2011. ne daje potpune rezultate o narodnosnom i vjerskom sastavu stanovništva na razini naselja, pa nije moguće rekonstruirati spomenute sastave stanovništva za u ovom radu istraživani teritorijalni obuhvat vojnekrajiškog Žumberka. Za usporedbu, u Općini Žumberak (koja obuhvaća samo dio vojnekrajiškog Žumberka) prema popisu stanovništva iz 2011. živjela su 883 stanovnika, od kojih se njih 868 izjasnilo kao Hrvati, a samo 5 kao Srbi. Prema istom popisu, od spomenutog ukupnog broja stanovnika (883), njih 860 izjasnili su se kao katolici, a samo 6 kao pravoslavci. Na internetu Državni zavod za statistiku nije objavio broj rimokatolika i grkokatolika za popis iz 2011. nego ih je prikazao skupno kao katolike.

počelo upravo na Žumberku. U uvjetima osmanske ekspanzije i sukoba Ferdinanda I. Habsburškog i Ivana Zapolje iz perspektive austrijskoga dvora zapravo je bilo najlogičnije osigurati svoje stare zemlje, o kojima ni sa kime nije bilo prijepora, a tek zatim eventualno osigurati obranu novostečenih zemalja, koje su bile izravno na osmanskom udaru i zbog kojih je uz to još trajao sukob s Ivanom Zapoljem. Prestankom spomenutog sukoba i stabilizacijom stanja stekli su se uvjeti za osnivanje hrvatske i slavonske Vojne krajine.

Naseljavanje uskoka na Žumberku sprječilo je osmanske prodore u slovenske i austrijske zemlje, čime je istočna granica njihovih starih zemalja bila utvrđena. Utvrđivanje hrvatske istočne granice (habsburških novih posjeda) tek je slijedilo. Habsburzi su dakle u prvoj redu gledali vlastiti interes, a hrvatske su im zemlje bile dobrodošle zato što su u njih mogli premjestiti ratne sukobe s Osmanlijama kako ne bi morali ratovati u austrijskim zemljama.

Kolonizacija Žumberka završava 1541. godine, no proces teritorijalizacije potrajan je dulje. Ipak, već se od 1550. može govoriti o stabiliziranom uskočkom teritoriju u Žumberku pod izravnom vlašću vladara (Klemenčić, 1990: 280). Prostorni obuhvat tog teritorija temelj je i suvremenog regionalno-geografskog pojma²⁴ (Klemenčić, 1990: 280). Stoga je u historijsko-geografskom smislu drugi dio prve polovice 16. stoljeća (1530. – 1550.) ključno vremensko razdoblje, jer su posljedice onodobnih društvenih procesa izravno obilježile kasnija razdoblja, a posredno sežu i do današnjih dana (Klemenčić, 1990: 280). U sklopu Hrvatske Žumberak je specifičan zato što je njegova vojnokrajiška povijest umnogome determinirala i njegovu sadašnjost i Žumberčane kao subetnikum unutar hrvatskoga naroda.

Pouzdano se zna da je prva uskočka skupina u Žumberak stigla u jesen 1530. godine iz kraja oko Glamoča, Unca i Srba. Ta je skupina brojila oko 50 obitelji, s time da se pod pojmom obitelji smatraju kućne zadruge koje su bile sastavljene od 10 do 20 članova. Dakle, sveukupno je bilo 500 – 1000 zadrugara (Klemenčić, 1990: 281). Pri prelasku te skupine na kršćansku stranu posređovali su hrvatski ban Ivan Karlović i štajersko-kranjski vrhovni zapovjednik Ivan Kocijan (Katzianer). Obojici su bile poznate ratničke vrline toga stanovništva. Smatrali su da će njihovim prihvaćanjem privući i ostale da dođu kako bi na taj način ojačali Vojnu krajину (Klemenčić, 1990:

²⁴ Već je rečeno da je vojnokrajiški obuhvat Žumberka upravo onaj koji je razmatran u ovome radu.

280). Uskoci su poglavito bili upućeni na dobra koja su Osmanlije prilično opustošili u prostoru oko rijeke Kupe, te na području Žumberka, Metlike, Črnomelja, Poljana i Loža (Slovenija), gdje im međutim najprije nije bilo stavljenog na raspolaganje nikakvo zemljiste. Kranjski i štajerski staleži stavili su im, kako bi preživjeli prvu zimu, na raspolaganje određeni iznos novca (Kaser, 1997.a: 56). Najranije su se uskočke skupine na Žumberku naseljavale u četverokutu Kašt – Sošice – Grabar (koji pripada današnjem naselju Golubići) – Tihočaj (Klemenčić, 1990: 281).

Sredinom 1531. godine stigla je na područje Bihaća druga skupina s oko 1000 uskoka i 1500 komada stoke. Ti su uskoci potjecali iz doline Cetine te su iz Bihaća bili sprovedeni u ona područja na Žumberku u kojima se bila naselila prva skupina. Nije poznato zašto su odvedeni upravo onamo, no kad su stigli, nijedan im vlastelin nije htio prepustiti zemljiste kako bi se na njemu stalno nastanili (Kaser, 1997.a: 56).

Hrvatski ban, naime, nije imao sredstva za smještaj uskoka, te je problem prepustio Ivanu Kocijanu. Međutim, ni on ne može odmah naći slobodan kraljevski posjed pogodan za smještaj. Stoga je Ivanu Kobasiću (Kovačiću), tadašnjem zakupcu žumberačkoga grada (kaštela) i vlastelinstva, prepustio da ih nekamo smjesti. Kobasic je to i učinio, dijelom na svojoj zemlji, a dijelom u Tihočaju, vlasništvu Jaskanskog vlastelinstva, što odmah postaje predmet spora, jer jaskanski kaštelani ustaju protiv kolonizacije uskoka (Klemenčić, 1990: 281).

Općenito je poznato da doseljavanje bilo koje veće skupine ljudi na novi prostor vrlo često izaziva niz problema. Dosedjenici često imaju drugačija kulturna obilježja od starosjedilaca, što često izaziva svađe i sukobe²⁵. Tako je bilo i tijekom uskočkog naseljavanja Žumberka.

Sukobi uskoka i starosjedilaca pojačali su se 1531. dolaskom druge skupine uskočkih useljenika. Skloni ratovanju, pa čak i pljački, bili su u neprestanom sukobu sa starosjedilačkim stanovništvom, pa su se vojne vlasti zabrinule da bi se uskoci mogli vratiti na osmanski teritorij. Istodobno, uskoci su i sami zastrašivali odlaskom, jer dobivena obećanja nisu ispunjena (Klemenčić, 1990: 282). Više su puta zahtjevali da im se riješi pitanje trajnog smještaja. Znajući za prvu skupinu i sami su tražili da budu smješteni na Žumberku, koji ih je vjerojatno podsjećao na krajeve iz kojih su

²⁵ Takvi sukobi najčešće prestaju asimilacijom pridošlica, ili pokoravanjem domicilnog stanovništva od novoprdošlih.

došli (Klemenčić, 1990: 282). Gorsko je područje davalо mogućnost zbjega pred opasnošću, a privlačili su ih i prostrani pašnjaci pogodni za prehranu njihove stoke (Klemenčić, 1990: 282). Smrću Ivana Kobasića, zakupca žumberačkoga grada, koji je podupirao uskoke, počele su neprilike i za one uskoke koji su bili smješteni u Žumberku. Kobasićeva udovica i sinovi nisu im bili skloni, pa je problem riješen tek kraljevom intervencijom. Suočen s jedne strane sa stalnim pritužbama stanovništva i vlastele na uskoke, a s druge s opravdanim zahtjevima uskoka da im se prije obećano ispunи, kralj vidi izlazak u otkupu žumberačkog vlastelinstva. Otkup je obavljen 1534. nakon što su kraljevi povjerenici nagovorili Kobasiće da prihvate u zamjenu vlastelinstvo Gorenji (Gornji) Mokronog (Obernassenfuss) u današnjoj Sloveniji (Klemenčić, 1990: 282). Kraljevi su povjerenici žumberački kaštel zatekli u lošem stanju, a zaključili su kako bi tamo trebalo smjestiti 450 zadruga, što znači znatan broj ljudi. Žumberačko vlastelinstvo u prvotnom opsegu nije bilo dovoljno veliko za naseljavanje tako mnogo uskoka, pa su se potrebna zemljišta dobivala širenjem na susjedne krajeve (Klemenčić, 1990: 282).

S pravnoga je gledišta osobito važna 1535. godina, kada je kralj Ferdinand potvrdio uskocima pravo na dodijeljenu im zemlju, te ih je na 20 godina oslobođio od svake daće uz obvezu da o svom trošku, a na poziv kapetana, ratuju protiv Osmanlija. Istom je darovnicom uskocima obećano i da će zauvjek ostati pod vlašću carskih kapetana, što je za njih bilo jamstvo da neće doći u položaj feudalnih podložnika. Time je pismeno potvrđena i zajamčena kolonizacija prvih prebjega u Vojnoj krajini (Klemenčić, 1990: 282). Iste je godine kralj podijelio i više darovnica pojedinim uskočkim prvacima, odnosno vojvodama. Nagrađivanje uskočkih vojvoda izraz je namjere da se Uskoke primiri i pacificira, što je najlakše ostvariti veže li se najistaknutije među njima čvršće za vlast. Tim su darovnicama nagrađeni vojvode onih uskoka koji su 1531. godine prebjegli s Cetine. Tako je Resan Šišmanović dobio zemlju u Grabru, te su on i njegovi potomci za sva vremena oslobođeni daća. Sličnu je darovnicu dobio i Juraj Radivojević za zemlju u Sošicama (Klemenčić, 1990: 282).

Nova skupina uskoka stiže iz Srba i Cetine 1538. godine. Njihov trajni smještaj nije riješen još dulje vrijeme, što je izazvalo njihovo nezadovoljstvo, a 1542. i otvorenu pobunu te je naposljetu prouzročilo i povratak dijela uskoka na osmansku stranu. Pobunu je vodio vojvoda Vuk Popović, jedan od vođa seobe iz 1531., pa se može zaključiti da su u pobuni sudjelovali i već ranije naseljeni uskoci (Klemenčić, 1990: 283).

Trajni smještaj uskoka konačno je riješen tek 1549. godine. Ivan Lenković je uspio ishoditi da se za uskočke potrebe otkupi i vlastelinstvo Mehovo, smješteno sjeverno od Metlike u današnjoj Sloveniji. Uskoke je trebalo naseliti na dijelu vlastelinstva uz Žumberak, a starosjedioce preseliti u udaljenije dijelove Mehova. Žumberačko je vlastelinstvo uz to još valjalo, gdje god je bilo moguće, arondirati s mehovskim posjedima, kako bi moglo nastati jedno zaokruženo i povećano žumberačko vlastelinstvo, koje se upravo na temelju tog povećanja i arondacije u dalnjem slijedu trebalo imenovati Žumberački distrikt (Kaser, 1997.a: 59). Namjera vlasti je bila stvoriti teritorij kontinuirano naseljen uskocima s utvrđenim gradom, sjedištem njihova kapetana, u središtu. Iako to raseljavanje nikada nije bilo provedeno do kraja, prijašnji je uskočki teritorij dodatno proširen (Klemenčić, 1990: 283). Zemlja je podijeljena dijelom uskocima iz prijašnjih selidbi, a dijelom preostalima iz skupine doseljene 1538. godine. U konačnici je smješteno oko 200 uskočkih zadruga (Klemenčić, 1990: 283). Oko 1550. godine završava uskočka kolonizacija Žumberka i kolonizirani prostor poprima teritorijalni obuhvat razmatran u ovome radu. Treba imati na umu da u drugim dijelovima Vojne krajine u to vrijeme još nije bilo takvih procesa, a i njezin prostor nije tada još bio definiran. Austrija je, kao što je već napomenuto, najprije htjela osigurati svoje stare zemlje od osmanske opasnosti, a tek poslije pokušati osigurati obranu novostečenih hrvatskih zemalja pretvarajući ih u znatnoj mjeri u *tampon-zonu* prema Osmanskom Carstvu.

Glavna obveza uskoka je ratovanje protiv Osmanlija. Također, oni dolaze iz Osmanskog Carstva kao iskusni ratnici, pa ratovanje ostaje glavni izvor njihove egzistencije i u novoj domovini. Uskoci su Žumberak naseljavali, kao što je opisano, uz probleme. Žumberak je, uz to što je štitio Kranjsku, odnosno prostor današnje Slovenije od osmanskih prodora, bio pogodan za naseljavanje uskoka iz još nekih razloga. Njihovo naseljavanje uz samu granicu s Osmanskim Carstvom bilo bi povoljnije od onoga na Žumberku, ali tada bi postojala velika opasnost da se uskoci vrate na osmanski teritorij²⁶ (Klemenčić, 1990: 283). Žumberak nije na samoj granici, a nije niti daleko da se odande ne bi moglo uspješno sudjelovati u

²⁶ Mislim da je upitno koliko je udaljenost Žumberka od osmanskog teritorija bila jamac da se oni neće vratiti na njega. Žumberak je od npr. Bihaća, koji je tada bio pod osmanskom vlašću, udaljen samo oko 140 – 150 km, što ni u ono vrijeme nije bila nepremostiva udaljenost. Ta se udaljenost može prehodati za oko tjedan dana.

njezinoj obrani²⁷ (Klemenčić, 1990: 283). Uz to, samo Žumberačko vlastelinstvo nije bilo na osobitoj cijeni jer je bilo zapušteno, a posjed i nije bio u vlasti hrvatskih staleža, nego je zapravo riječ o kraljevu posjedu koji je do uskočke kolonizacije bio u najmu (Klemenčić, 1990: 283). Naseljavanje u prigraničnim krajevima povlačilo bi automatski i problem posjedovnih odnosa²⁸ (Klemenčić, 1990: 283).

U drugoj polovici 16. stoljeća postupno se smiruje stanje na Žumberku, ali kraj je postao prenapučen. Iako nije moguće utvrditi točan broj preseljenih, a još manje broj ovisnih seljaka starosjedilaca, očito je da prelazi opskrbnu moć kraja (Klemenčić, 1990: 283). U prvo vrijeme ratničko-stočarsko uskočko stanovništvo nije odviše marilo za zemlju, no poslije su se počeli žaliti na premale posjede. Poznato je i da su uskoci često ratovali, što ih je sprečavalo da se skrbe za zemlju i stoku. U takvim uvjetima presudni postaju dodatni izvori prihoda, poput vojničke plaće i ratnog plijena (Klemenčić, 1990: 284). Da bi ratni plijen mogli unovčiti i time poboljšati materijalni položaj, kralj ih oslobađa svih *carina* i malarina na robu kojom trguju za podmirivanje vlastitih potreba (Klemenčić, 1990: 284).

Naseljavanjem uskoka mijenja se i kulturni pejzaž u kojem se krči šuma kako bi se stvarala nova naselja. S promjenom sastava stanovništva zbivala se i preobrazba ranijeg pejzaža u *gorsko krčevinsko livanadarsko ratarski agrarni pejzaž* (Klemenčić, 1990: 284). Sličan je pejzaž i danas, s time da zbog depopulacije postoji reforestacija. Mreža naselja na Žumberku je nepravilna i naselja nisu nastajala planski, nego su se redovito gradila na mjestima na kojima za to postoje dobri prirodno-geografski uvjeti. Naselja su najčešće gomilastog oblika, a neka se nalaze i uz cestu. Gorski Žumberački distrikt bio je poprilično neplodan. Veće međusobno povezane kultivirane površine bile su vrlo rijetke (Kaser, 1997.a: 66), zbog čega nisu mogla nastati veća sela.

Godine 1578. car Rudolf II. preustrojava Vojnu krajinu i pravo nad hrvatskom i slavonskom Vojnom krajinom daje nadvojvodi Karlu. Žumberačka kapetanija zajedno s ostalim kapetanijama na području od mora do Kupe činila je Hrvatsku krajinu (Klemenčić, 1990: 286). Budući da je u to vrijeme počela gradnja Karlovca,

²⁷ Ovaj citat zapravo potvrđuje ispravnost prethodne pozivne bilješke. Ako su uskoci sa Žumberka mogli sudjelovati u obrani granice koja prema navodu *nije ni daleko*, jasno je da su se bez previše problema mogli vratiti na osmanski teritorij da su htjeli. Na kraju, neki su se i vratili.

²⁸ Iz prethodnog teksta je vidljivo da je posjedovnih problema bilo i na Žumberku, no oni su riješeni.

budućeg generalskog sjedišta, za Hrvatsku se krajinu poslije ustalio naziv Karlovački generalat (Klemenčić, 1990: 286).

Osmanski poraz kod Siska uvod je u Dugi rat (1593. – 1606.), nakon kojega nastupa razdoblje dugotrajne ravnoteže na granici. U to se vrijeme u ostaku Vojne krajine zbivaju kolonizacijski procesi kakvi su se na Žumberku provodili od 1530. do 1550. godine. Dolazi do intenzivne kolonizacije vlaškog stanovništva koje se nasejava na opustjеле posjede hrvatskih feudalaca. (Klemenčić, 1990: 286) Posljedica je iscrpljujuće sporenje zbog zemljišnih posjeda u trokutu vladar – Vlasi – hrvatski feudalci (Klemenčić, 1990: 286).

Većina uskoka doseljenih na Žumberak bili su kršćani istočnog (bizantskog) obreda i pravoslavne vjere. Važan događaj bio je kada je 19. studenoga 1611. do tada pravoslavni vladika (episkop) Simeon Vratanja u Rimu ispovjedio katoličku vjeru²⁹ pred kardinalom Robertom Bellarminom (<http://www.krizevacka-eparhija.com/index.php/eparhija/povijest-eparhije> posjećeno 9. 10. 2017.). Tri dana poslije, 21. studenoga 1611., papa Pavao V. svojim apostolskim pismom *Divinae Maiestatis Arbitrio* potvrđuje obnovu crkvenog zajedništva dotad pravoslavnih Vlaha, uskoka i drugih s rimskom Apostolskom stolicom. Pavao V. imenuje Simeona biskupom „Rašana katolika grčkog obreda u Hrvatskoj, Slavoniji, Ugarskoj i krajnjih granica Kranjske (tj. Žumberka)“ (Kudelić, 2007: 167; <http://www.krizevacka-eparhija.com/index.php/eparhija/povijest-eparhije> posjećeno 9. 10. 2017.). Sjedište nove grkokatoličke eparhije bilo je u Marči. Papa Pavao V. je kanonski utemeljio manastir Marču kao sjedište eparhije³⁰, a vladiku Simeona imenovao arhimandritom samostana i darovao mu zemljišta oko manastira (<http://www.krizevacka-eparhija.com/index.php/eparhija/povijest-eparhije> posjećeno 9. 10. 2017.). Glavni uskočki vojvode u Varaždinskom generalatu³¹ pristali su na uniju s Rimom (Šimrak, 1929: 298). Žumberak ulazi u sastav Marčanske eparhije (biskupije)³².

²⁹ Simeon Vratanja je već u proljeće 1611. priznao jedinstvo s Rimskom Crkvom (Šimrak, 1929.: 286)

³⁰ Više o Marčanskoj eparhiji (biskupiji) može se pročitati u knjizi Zlatka Kudelića (2007.) *Marčanska biskupija – Habsburgovi, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1611. – 1755.)*.

³¹ Varaždinski generalat je naziv koji se u to vrijeme počeo upotrebljavati za dotadašnju Slavonsku krajinu, koja se prostirala od Drave do Save.

³² Danas je Žumberak u sastavu Križevačke grkokatoličke eparhije, koja je nastala 17. lipnja 1777. bulom pape Pia VI. kao sljednica Marčanske eparhije. Od 1852. godine Križevačka je eparhija dio Zagrebačke metropolije.

U samom Žumberku proces masovne kolonizacije Vojne krajine na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće više nema utjecaja. U vrijeme najmasovnijeg naseljavanja Vojne krajine vlaškim stanovništвом, Žumberak je već bio oaza stabilizirane vojnokrajiške naseljenosti (Klemenčić, 1990: 286). U studenom 1630. godine kralj Ferdinand II. izdaje Vlaške statute, koji uređuju status vlaških doseljenika iz Osmanskog Carstva u Varaždinskom generalatu. Poslije se njima koriste i ostali Vlasi, a omogućavaju im povlašten položaj u odnosu prema autohtonom stanovništvu.

Potpisivanjem Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine već dio stare Vojne krajine više nije na granici, a težište obrane pomiče se prema istoku. U to su vrijeme prema prijašnjim obećanjima, hrvatski feudalci očekivali povrat svoje zemlje koja je bila u sastavu Vojne krajine, no to se nije dogodilo. Umjesto toga, vojnokrajiško se područje povećalo. Tako su Karlovačkom generalatu pripojene Lika i Krbava, proširuje se Banska krajina³³, a u Slavoniji se osnivaju nove kapetanije (Klemenčić, 1990: 286).

Prestankom izravne osmanske opasnosti Vojna krajina nije ukinuta, a Austrija počinje tamošnje stanovništvo koristiti za ratove na drugim bojištima (protiv drugih neprijatelja). Ako se u 16. i 17. stoljeću još i moglo govoriti o povlaštenom položaju vojnokrajiškog stanovništva u odnosu prema običnim seljacima (feudalne podložnike), prilike u 18. stoljeću postupno se mijenjaju na njihovu štetu (Klemenčić, 1990: 287). Početkom 18. stoljeća Karlovački je generalat zahvaćen valom iseljavanja. Na to je bez sumnje utjecao i pogoršan položaj vojnokrajiškog stanovništva. Najvećim se dijelom iseljavalo u Srijem i okolicu Pečuha (Mađarska). Tom se prilikom sa Žumberka iselilo 25 obitelji. Postupno sužavanje uskočkih i uopće vojnokrajiških prava, nastavlja se i kulminira sredinom 18. stoljeća reorganizacijom Vojne krajine (Klemenčić, 1990: 287).

Preustroj Karlovačkoga generalata proveden je 1746. godine, a Žumberak se našao u sastavu Slunjske ili 4. vojnokrajiške pukovnije (regimente). Uz Slunjsku pukovniju, Karlovački su generalat činile još Ogulinska, Otočka i Lička pukovnija (Klemenčić, 1990: 286). Slunjska se pukovnija sastojala od 12 satnija (kumpanija), a područje Žumberka, naravno eksteritorijalno u odnosu prema ostatku pukovnije,

³³ Bila je pod neposrednim zapovjedniштвом hrvatskoga bana, a nalazila se između Hrvatske i Slavonske krajine (od Kupe do Save).

činile su 11. ili Oštrčka satnija, čije je sjedište bilo u Kostanjevcu i 12. ili Žumberačka (Zihelberška³⁴) satnija, čije je sjedište bilo u Kalju (Klemenčić, 1990: 287). U sjedištima satnija bio je stan upravnog časnika, ured i vojno skladište. Liječnik je stan imao u Kalju, odnosno Oštrcu. Manje časničke postaje bile su i u Sošicama i Malincima za 11. satniju, odnosno u Mrzlom Polju, Sječevcu i Kupčini za 12. satniju. Zajedničko vježbalište je bilo kraj Budinjaka (Klemenčić, 1990: 287).

U to je vrijeme ratna privreda već otpala u velikoj mjeri kao prihod, pa je poljodjelska proizvodnja trebala biti temeljni izvor prihoda (Klemenčić, 1990: 288). Godine 1764. od ukupnog obradivog zemljišta na Žumberku 51,9% bile su oranice, 26,3% livade, 13,3% vinogradi i 8,5% šume (Kaser, 1997.a: 68). Na Žumberku je 1789. godine od posijanih žitarica dominirala zob (47,3%), slijedili su raž (13,3%), ječam (7,6%), pšenica (3,4%), kukuruz (1,0%) te proso (0,8%) (Kaser, 1997.a: 71). Dominacija zobi posljedica je hladnije klime Žumberka, jer je ta žitarica otporna na hladnija ljeta i kišniju klimu. Žumberčani su se bavili i stočarstvom, s time da su oni bogatiji preprodavali u Kranjskoj stoku kupljenu u Hrvatskoj (Kaser, 1997.a: 72).

Žumberčani su često ratovali po brojnim evropskim bojištima. U rat su odlazili radno sposobni muškarci. Zbog izravnih gubitaka tog stanovništva ili njihove duge odsutnosti zapostavljen je rad na zemlji (Klemenčić, 1990: 288). To je dodatno pogoršalo ionako težak položaj Žumberčana. Kao posljedica toga, sav prostor Vojne krajine u Hrvatskoj bio je osuđen na stagnaciju i nazadak, a tu je sudbinu dijelio i Žumberak (Klemenčić, 1990: 288). Godine 1737. ukidaju se Vlaški statuti, što ne ide u prilog vojnokrajiškom stanovništvu.

U drugoj polovici 18. stoljeća i ono malo razvojnih procesa u Vojnoj krajini mimošlo je Žumberak, ponajprije zbog izdvojenog (izoliranog) položaja (Klemenčić, 1990: 288). Pri spominjanju razvojnih procesa misli se na trgovačko-prometni tok koji se formira u dolini Save, te dijelom Kupe s Karlovcem kao središtem (Klemenčić, 1990: 288). U to je vrijeme vojnokrajiški teritorij Žumberka dobio u cijelosti onaj obuhvat koji je temelj njegovoga današnjeg regionalnog poimanja. Tada su vojnom dijelu priključeni i zadnji ostaci građanskog (feudalnog) dijela Žumberka (Klemenčić, 1990: 288). Prestankom osmanske opasnosti, postavlja se

³⁴ Sichelberg – njemački naziv za Žumberak.

pitanje vraćanja vojnokrajiškog teritorija pod jurisdikciju Hrvatskog sabora. Položaj vojnokrajiškog stanovništva je sve teži, što izaziva nezadovoljstvo.

U burnim događanjima 1848. Hrvatski sabor proglašio je Vojnokrajiški ustav polazeći od tvrdnje da se nikad nije odrekao suvereniteta nad Vojnom krajinom (Klemenčić, 1990: 288). Iduće je godine proglašena i Vojnokrajiška osnova, kojom je zatraženo razvojačenje Vojne krajine i sjedinjenje s maticom zemljom, što je uključivalo i Žumberak (Klemenčić, 1990: 288). Unatoč tome, kralj je ignorirao sve hrvatske zahtjeve, a 1850. proglašen je i posljednji u nizu vojnokrajiških temeljnih zakona čija je namjena bila politički odvojiti Vojnu krajinu od Hrvatske (Klemenčić, 1990: 288). Unatoč tome, 1871. godine ukida se Varaždinski generalat, a dvije godine poslije, 8. kolovoza 1873., Vojna krajina je razvojačena. Prestaje postojati 15. srpnja 1881. i konačno se pripaja civilnoj Hrvatskoj. Teritorij Žumberka našao se u sastavu Zagrebačke županije, odnosno upravnog kotara Jastrebarsko koji se dijelio na upravne općine Kalje i Sošice (Klemenčić, 1990: 288). Pripajanjem Žumberka civilnoj Hrvatskoj mijenja se način života, a ekonomske investicije i modernizacija izostaju. Tada je Žumberak bio agrarno prenapučen, a posljedice su znatni emigracijski tokovi. Vrlo disperzna naseljenost (mnoštvo malih naselja na malom prostoru) posljedica je međuodnosa fizičko-geografskih čimbenika i povijesnog nasljeđa te je nepovoljno utjecala na demografske tokove. Ovime se potvrđuje treća hipoteza (H3) ovoga rada.

3. DEMOGRAFSKA DINAMIKA

Ukupna demografska dinamika najbolje se ogleda u međupopisnoj razlici broja stanovnika. Ukratko, ta je razlika rezultat prirodnog kretanja broja stanovnika (vitalne statistike) i mehaničkog kretanja, odnosno migracije. Prema tome, prirodno kretanje i migracija temeljne su odrednice razvitka stanovništva neke zemlje ili kraja (Nejašmić, 2005: 60). Podjela na prirodno i mehaničko kretanje nužna je da bi se razlikovala dva u biti različita procesa, različita i s obzirom na njihove odrednice i s obzirom na posljedice za cijelokupni demografski razvitak neke populacije (Nejašmić, 2005: 60). U većini zemalja u svijetu prirodno kretanje stanovništva temeljna je odrednica popisnog kretanja stanovništva, a ponegdje to mogu biti i migracije (Nejašmić, 2005: 60). U Hrvatskoj je od 1991. godine to kretanje broja stanovnika negativno, odnosno postoji prirodni pad broja stanovnika. Od te se godine bilježi i ukupna depopulacija, a emigracijski tokovi traju desetljećima. Imajući na umu prekomorsku emigraciju iz Hrvatske još u 19. stoljeću, može se reći da je Hrvatska emigracijska zemlja sa stogodišnjom „tradicijom“. Na Žumberku je situacija još mnogo nepovoljnija.

3.1. Popisno kretanje broja stanovnika (1857. – 2011.)

Prvi suvremeni popis stanovništva na teritoriju današnje Hrvatske proveden je davne 1857. Pojam *suvremeni popis* podrazumijeva da je njime obuhvaćeno sve stanovništvo u određenom kritičnom trenutku popisa. Dakle, gleda se stanje na točno određeni dan u definirano vrijeme (sat i minute). Pri uspoređivanju popisnih podataka velik problem je promjena u metodologijama različitih popisa stanovništva zbog čega su rezultati zapravo neusporedivi. S obzirom na to da nije moguće svesti rezultate različitih popisa do potpune usporedivosti te da ne postoje drugi izvori o kretanju broja stanovnika, postojeći su popisni rezultati ipak usporedivani i smatrani mjerodavnima. Nапослјетку, они су unatoč metodoloшким razlikama indikativni.

Postoje dva osnovna koncepta popisa stanovništva. Prvi je koncept stalnog stanovništva, odnosno takozvani *de iure* koncept, koji je primijenjen u Hrvatskoj za sljedeće godine: 1857., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. Drugi je koncept

prisutnog stanovništva, odnosno takozvani *de facto* princip, koji je u Hrvatskoj primijenjen u popisima iz ovih godina: 1869., 1880., 1890., 1900., 1910., 1921., 1931., 2001. i 2011. U novije je vrijeme najveći problem usporedivosti podataka između popisa 1991. i 2001., upravo zato što je spomenuti popis proveden po *de iure* konceptu, a noviji po *de facto* konceptu³⁵.

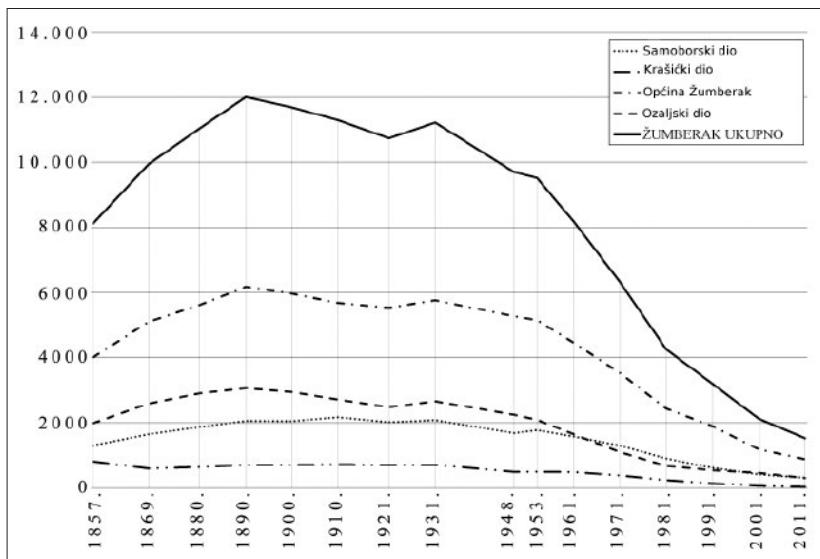
Tablica 1. Popisno kretanje broja stanovnika na Žumberku (1857. – 2011.)

Dio Žumberka	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.
samoborski dio	1306	1650	1871	2062	2054	2170	2021	2083	1685
krašički dio	812	597	643	701	713	728	701	709	493
dio u Općini Žumberak	4017	5107	5623	6179	5975	5686	5537	5768	5274
ozaljski dio	1990	2592	2906	3066	2947	2716	2483	2665	2250
ŽUMBERAK UKUPNO	8125	9946	11043	12008	11689	11300	10742	11225	9702
Dio Žumberka	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1953.	
samoborski dio	1775	1582	1305	904	618	417	312		17,58
krašički dio	497	486	382	241	140	65	28		5,63
dio u Općini Žumberak	5157	4461	3533	2438	1899	1185	883		17,12
ozaljski dio	2093	1650	1101	677	543	462	305		14,57
ŽUMBERAK UKUPNO	9522	8179	6321	4260	3200	2129	1528		16,05

Izvor: Turk, I., Šimunić, N., Živić, D. (2016.), Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 25 (2)

Analizira li se popisno kretanje broja stanovnika na Žumberku od prvog modernog popisa stanovništva 1857. do posljednjeg 2011. godine, mogu se izdvojiti četiri karakteristična razdoblja. Prvo traje od 1857. do 1890., i tada je zabilježen znatan porast broja stanovnika u svim međupopisima. Godine 1890. na Žumberku

³⁵ Više o metodologijama popisa stanovništva u Hrvatskoj može se pročitati u sljedećem radu: Pokos, N. (2003.), Metodološke promjene u popisima stanovništva, *Hrvatska revija*, Vol III., No 1, 29-35, Zagreb.

Slika 2. Popisno kretanje broja stanovnika na Žumberku (1857. – 2011.)

Izvor: www.dzs.hr (posjećeno 25. 4. 2018.)

je zabilježen maksimum naseljenosti. U spomenutom je razdoblju indeks promjene broja stanovnika iznosio čak 147,79. Tada se Vojna krajina razvojačila i priključila banskoj Hrvatskoj, a relativno mirno razdoblje, bez većih ratova, pogoduje porastu broja stanovnika. Može se govoriti i o početku demografske tranzicije, posljedica koje je također porast broja stanovnika.

Druge razdoblje traje od 1890. do 1921. i obilježeno je padom broja stanovnika. Indeks promjene broja stanovnika u tome razdoblju iznosi 89,46. Žumberčani migriraju uglavnom u dva smjera. Jedan broj Žumberčana posao je potražio u Zagrebu i nekim manjim mjestima u Hrvatskoj, uglavnom u trgovini i obrtu, a drugi su krenuli preko Atlantika u SAD i Kanadu (Hranilović, 1990a: 196)³⁶. Tada se stvara i značajna zajednica iseljenih Žumberčana u Clevelandu, u američkoj saveznoj državi Ohiju. Opći uzroci iseljavanja iz Žumberka gotovo su identični uzrocima migriranja stanovništva iz Hrvatske u cjelini (Hranilović, 1990a: 196). Međutim, ukidanje Vojne krajine znatno je ubrzalo migracije iz ovog dijela Hrvatske i bilo je

³⁶ Devedesetih godina 19. stoljeća pada broj doseljenika u SAD iz Sjeverne i Zapadne Europe, a naglo je porastao broj imigranata iz Južne i Jugoistočne Europe (Hranilović, 1990.a: 196).

jedan od bitnih uzroka iseljavanja Žumberčana u većem broju (Hranilović, 1990a: 196). Kada je prestala postojati Vojna krajina, na Žumberku je zabilježen porast broja stanovnika. Međutim, oni poslije emigriraju, zbog agrarne prenapučenosti u kombinaciji s izostankom modernizacije. Većina Žumberčana odlazila je u SAD, kao i 80% svih iseljenika u najboljoj životnoj i radnoj dobi, od 15 do 40 godina. Na primjer, najveći broj žumberačkih doseljenika u Cleveland u promatranom razdoblju pripadao je dobnoj skupini od 15 do 29 godina (Hranilović, 1990a: 200). Do 1900. više od 95% svih iseljenika iz Hrvatske u prekomorske zemlje bili su muškarci (Hranilović, 1990a: 201). Prvi svjetski rat je zaustavio to iseljavanje, no sam rat je negativno utjecao na demografske tokove u obliku direktnih i indirektnih ratnih gubitaka. Potkraj Prvog svjetskog rata u Hrvatskoj se pojavila i epidemija takozvana španjolske gripe. Ne postoje podatci o tome koliko je točno osoba u Hrvatskoj (ili na Žumberku) umrlo od te bolesti, no evidentno je da se širila 1918. i 1919. godine³⁷.

Treće razdoblje traje samo jedno međupopisje (od 1921. do 1931.) i obilježeno je porastom broja stanovnika. U tome je razdoblju indeks promjene broja stanovnika iznosio 104,49. Ovo je međupopisje svojevrsno kompenzacijsko razdoblje nakon Prvog svjetskog rata koje je obilježeno povećanim natalitetom³⁸. U ovome je razdoblju smanjena prekomorska emigracija, jer je SAD uveo imigracijske kvote (*Emergency Quota Act*) 19. svibnja 1921., čime je znatno otežano useljavanje u tu državu. Nažalost, ovo razdoblje nije potrajalo i od 1931. godine naovamo na Žumberku tijekom svih međupopisa kontinuirano pada broj stanovnika, i od tada do danas traje četvrto karakteristično razdoblje popisnog kretanja broja stanovnika.

U spomenutom četvrtom razdoblju nastavili su se emigracijski procesi, a uz njih u Hrvatskoj su se zbila i dva rata koja su krajnje negativno djelovala na demografske prilike. Od 1941. do 1945. na prostoru Hrvatske trajao je Drugi svjetski rat,

³⁷ J. Pantić, M. Marijan i A. Lovrić (2006.) navode da je u Zagrebu 1918. od španjolske gripe umrlo 897, a 1919. godine 14 osoba. Isti autori su objavili da je španjolska gripa bila uzročnik 38,5% smrtnosti 1918. godine na području Zagreba.

³⁸ Iako za to razdoblje ne postoje podatci o prirodnom kretanju stanovništva na razini naselja, pa zato nije moguće rekonstruirati ga za prostor Žumberka, uvidom u sastav stanovništva prema dobi i spolu u kasnijim popisima stanovništva uočava se da su na razini Hrvatske generacije rođene nakon Prvog svjetskog rata brojnije od onih rođenih za toga rata. Može se zaključiti da je uzrok tome povećani natalitet nakon spomenutog rata.

od kojega Žumberak nije bio izuzet. Nakon rata prvi je popis stanovništva proveden 1948. godine. U razdoblju od 1931. do 1948. godine indeks promjene broja stanovnika na Žumberku iznosio je 86,43. Teško je sa sigurnošću ustvrditi koji su sve uzroci ovakvom padu broja stanovnika, no jasno je da su direktni i indirektni učinci Drugog svjetskog rata imali dominantnu ulogu. Pravi demografski slom Žumberka zbio se nakon 1953. kada se intenzivirala emigracija prema obližnjim urbanim središtimu u Hrvatskoj i Sloveniji, te prema Zapadnoj Europi. Emigracija je posebice bila izražena od 1953. do 1981., pa je ovo svojevrsno podrazdoblje spomenutog četvrtog razdoblja analize popisnog broja stanovnika. Krajem 1960-ih godina bivša Jugoslavija je otvorila granice, što je omogućilo emigraciju u inozemstvo. Ta je činjenica potaknula i intenzivnu emigraciju iz Žumberka. U tome se razdoblju broj stanovnika Žumberka smanjio s 9522 na 4260, a indeks promjene broja stanovnika iznosio je 44,74. To znači da se broj stanovnika i više nego upola smanjio.

Jedan od glavnih uzroka za ovakvo stanje je potpuna nebriga tadašnjih komunističkih jugoslavenskih vlasti za periferne prometno izolirane ruralne prostore. U potpunosti su izostali modernizacijski procesi, kao i socijalno-geografska transformacija toga ruralnog prostora. Pod spomenutim se pojmom podrazumijeva preobrazba tradicionalnih ruralnih prostora koji su usmjereni na primarni sektor djelatnosti (poljoprivreda) u multifunkcionalne prostore u kojima je većina stanovništva zaposlena u nepoljoprivrednim (sekundarnim i tercijarnim) djelatnostima, s time da se ne gubi funkcija poljoprivredne proizvodnje, nego ona zbog modernizacije (mehanizacije) više ne iziskuje veliku količinu radne snage kao nekada. U takvim se okolnostima poljoprivredna proizvodnja nerijetko može i povećati, a „višak“ radne snage, kao što je napomenuto, zapošljava se u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima, pri čemu se posebna pozornost posvećuje ekologiji i očuvanju prirodnog okoliša. U takvom su se smjeru razvijali ruralni prostori u razvijenim zemljama, a posljedica je napredovanje te ekonomski i demografski razvoj.

Nasuprot tome, izostankom spomenutog, Žumberak je krenuo putem ekonomskog, demografskog i u konačnici sveopćeg zaostajanja i nazadovanja. Prometna izoliranost i loša prometna infrastruktura jedni su od važnijih čimbenika demografskog propadanja.

Nakon 1981. počinje drugo podrazdoblje četvrtog razdoblja u analiziranju popisnog kretanja stanovništva Žumberka koje je također obilježeno značajnim

kontinuiranim padom broja stanovnika, s time da je u ovome podrazdoblju intenzitet demografskog pada po međupopisjima nešto manji nego u prethodnom³⁹. Broj stanovnika Žumberka smanjio se s 4260, koliko je zabilježeno 1981., na samo 1528 stanovnika. Indeks promjene broja stanovnika iznosio je 35,87, što uistinu zabrinjava. Razlog nešto manje intenzivnog pada po međupopisjima već je vrlo reducirana demografska baza. U ovome je razdoblju postalo jasno da se Žumberak ne može demografski revitalizirati iz vlastitih demoreprodukcijskih resursa i da je za revitalizaciju potrebna imigracija mlađeg stanovništva. Sve spomenuto još je uočljivije u najnovijem razmatranom međupopisu (2001. – 2011.) kada se broj stanovnika Žumberka smanjio s 2129 na samo 1528 (indeks promjene 71,77). Može se zaključiti da se do tada sa Žumberka iselilo već toliko ljudi da se više nije imao tko iseliti. Uz emigracijske procese, na ukupnu depopulaciju snažno je utjecala i prirodna depopulacija, koja je na Žumberku kontinuirano prisutna već pedesetak godina, kao i snažno starenje stanovništva uzrokovano emigracijom mlađih i prirodnom depopulacijom.

3.1.1. Popisno kretanje broja stanovnika na razini naselja (1857. – 2011.)

Kako bi se bolje proučili depopulacijski procesi na Žumberku, potrebno je analizirati popisno kretanje broja stanovnika na razini naselja. Radi bolje preglednosti, naselja su grupirana prema gradskoj/općinskoj pripadnosti u tri specifična razdoblja. Prvo razdoblje traje od prvog modernog popisa stanovništva 1857. do maksimuma naseljenosti na Žumberku, koji je zabilježen 1890. godine. Tijekom drugog razdoblja, od 1890. do 1931., načelno pada broj stanovnika, osim u jednom međupopisu (1921. – 1931.), u kojem je zabilježen njegov porast. Radi jednostavnosti, to međupopisje nije izdvojeno kao posebno razdoblje, što je učinjeno u prošloj analizi popisnog kretanja broja stanovnika na Žumberku u cjelini. Umjesto toga, u tablici za spomenuto drugo specifično razdoblje (1890. – 1931.), uz indeks za cijelo razdoblje, naznačen je i indeks promjene broja stanovnika za posljednje međupopisje toga

³⁹ Indeks promjene broja stanovnika u cjelini u ovome je podrazdoblju (vrijednost od 35,87) nepovoljniji nego u prethodnom (vrijednost od 44,74). Ipak, analizira li se indeks promjene za svaku pojedinačno podrazdoblje, uočava se da je intenzitet pada veći u prvoj podrazdoblju. To je uočljivo i na grafičkom prikazu popisnog kretanja broja stanovnika (sl. 2.).

razdoblja (1921. – 1931). Treće razdoblje traje od 1931. naovamo i obilježeno je, kao što je već objašnjeno, izrazitom ukupnom depopulacijom. Tu su uz indeks promjene broja stanovnika za cijelo razdoblje, prikazani i isti indeksi za još 4 razdoblja. Prvo je razdoblje nakon Drugog svjetskog rata (1948. – 2011.), a drugo je od 1961. godine naovamo, jer je početne godine toga razdoblja broj stanovnika Žumberka bio gotovo jednak kao 1857., kada je proveden prvi moderni popis stanovništva. Treće razdoblje traje od 1981. godine naovamo, a ova je početna godina važna zato što nakon nje pada intenzitet međupopisne depopulacije na razini Žumberka promatranog u cjelini. Četvrto razdoblje je najnovije međupopisje (2001. – 2011.).

U tablicama je prikazano popisno kretanje broja stanovnika temeljeno na publikaciji *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001.*, koja je dostupna na www.dzs.hr (30. 10. 2017.), s time da su s iste internetske stranice preuzeti podaci o broju stanovnika za popis iz 2011. godine. Promjene u granicama i imenima naselja objašnjene su u sljedećoj tablici i gdje je to moguće, podatci su uskladjeni s današnjim granicama naselja.

Tablica 2. Promjene u nazivima naselja i njihovim granicama na Žumberku 1857. – 2011.

GRAD/OPĆINA; naselje	Objašnjenje promjena
SAMOBOR	Nastao iz stare općine Grad Zagreb
Bratelji	Iskazuje se kao naselje od 1910.
Brezovac Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Brezovac.
Budinjak	
Cerovica	
Dane	
Golubići	Do 1948. iskazivano pod imenom Grabar.
Gornja Vas	
Kravljak	
Novo Selo Žumberačko	Do 1900. iskazivano pod imenom Novo Selo.
Osredek Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Osredak.
Osunja	
Poklek	
Selce Žumberačko	Do 1900. iskazivano pod imenom Selce.

GRAD/OPĆINA; naselje	Objašnjenje promjena
Sječevac	
Stojdraga	
Šimraki	Iskazuje se od 1910. do 1948. kao dio naselja, a od 1953. kao naselje.
Tisovac Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Tisovac.
KRAŠIĆ	Nastala iz stare općine Jastrebarsko
Begovo Brdo Žumberačko	Do 1900. iskazivano pod imenom Begovo Brdo.
Čučići	Iskazuje se kao naselje od 1910.
Pećno	Od 1869. do 1900. sadržava podatke za naselje Staničići Žumberački.
Staničići Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Staničići. Od 1869. do 1900. podaci su sadržani u naselju Pećno.
Vranjak Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Vranjak.
ŽUMBERAK	Nastala iz stare općine Jastrebarsko
Cernik	Od 1880. do 1948. iskazivano pod imenom Crnik.
Donji Oštrc	
Drašći Vrh	
Glušinja	
Gornji Oštrc	
Grgetići	
Grič	
Hartje	Od 1880. do 1900. iskazivano pod imenom Hartije.
Javor	
Ježernice	Od 1991. bez stanovnika.
Jurkovo Selo	
Kalje	
Kordići Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Kordići.
Kostanjevac	
Kupčina Žumberačka	Do 1948. iskazivano pod imenom Kupčina.
Markušići	
Mrzlo Polje Žumberačko	Do 1900. iskazivano pod imenom Mrzlo Polje.

GRAD/OPĆINA; naselje	Objašnjenje promjena
Petričko Selo	
Plavci	
Radinovo Brdo	
Reštovo Žumberačko	Do 1900. iskazivano pod imenom Reštovo.
Sopote	
Sošice	
Stari Grad Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Stari Grad.
Stupe	
Tomaševci	
Tupčina	
Veliki Vrh	
Visoče	Do 1961. iskazivano pod imenom Visoče. U prvom je izdanju knjige Naselja i stanovništvo SR Hrvatske od 1857. – 1971. iskazano pod imenom Visoče i za 1971.
Višći Vrh	
Vlašić Brdo	
Vukovo Brdo	
Žamarija	Od 1869. do 1900. iskazivano pod imenom Žamarije.
Željezno Žumberačko	Do 1900. iskazivano pod imenom Željezno.
Žumberak	
OZALJ	Nastala iz stare općine Ozalj
Badovinci	
Brašljevica	
Brezovica Žumberačka	Iskazuje se kao dio naselja od 1890. Od 1910. do 1931. podatci su sadržani u naselju Pilatovci. Od 1948. iskazuje se kao naselje. U 1890. i 1900. iskazano pod imenom Brezovica.
Bulići	Od 1910. do 1931. sadržava podatke za naselje Gudalji.
Cvetišće	Iskazuje se od 1900., i to 1900. i 1948. kao dio naselja pod imenom Cvetišće, a od 1953. kao naselje pod imenom Cvetišće. Od 1910. do 1931. podatci su sadržani u naselju Malinci.
Dančulovići	
Doljani Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Doljani.
Dragoševci	

GRAD/OPĆINA; naselje	Objašnjenje promjena
Dučići	Iskazuje se od 1900. Od 1910. do 1931. podatci su sadržani u naselju Radatovići. U 1900. i 1948. označeno kao dio naselja, a od 1953. kao naselje.
Goleši Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Goleši.
Gudalji	Iskazuje se od 1900. Od 1910. do 1931. podatci su sadržani u naselju Bulići. U 1900. i 1948. označeno kao dio naselja, a od 1953. kao naselje.
Kamenci	
Kašt	
Keseri	
Kuljaji	
Kunčani	U 2001. bez stanovnika.
Liješće	
Malinci	Od 1910. do 1931. sadržava podatke za naselja Cvetišće i Šiljki. U 2001. bez stanovnika.
Pilatovci	Od 1910. do 1931. sadržava podatke za naselje Brezovica Žumberačka.
Popovići Žumberački	Do 1900. iskazivano pod imenom Popovići. Od 1971. bez stanovnika.
Radatovići	Od 1910. do 1931. sadržava podatke za naselje Dučići.
Rajakovići	Iskazuje se kao dio naselja od 1900., a od 1953. kao naselje. Od 1910. do 1931. podatci su sadržani u naselju Sekulići. Od 1981. bez stanovnika.
Sekulići	Od 1910. do 1931. sadržava podatke za naselje Rajakovići.
Šiljki	Iskazuje se od 1900. U 1900. i 1948. označeno kao dio naselja, a od 1953. kao naselje. Od 1910. do 1931. podatci su sadržani u naselju Malinci.

Izvor: www.dzs.hr (30. 10. 2017.)

3.1.1.1. Popisno kretanje stanovništva u samoborskom dijelu Žumberka
 U sastavu Grada Samobora nalazi se 17 naselja na istoku Žumberka. Samobor je brojem stanovnika najveći i ekonomski najrazvijeniji administrativni grad koji svojim administrativnim teritorijem obuhvaća dio Žumberka. Unatoč tome, u ovom je dijelu Žumberka demografska situacija krajnje nepovoljna.

Tablica 3. Popisno kretanje broja stanovnika u samoborskom dijelu Žumberka 1857. – 1890.

NASELJE	1857.	1869.	1880.	1890.	Indeks promjene 1890./1857.
Bratelji	0	0	0	0	-
Brezovac Žumberački	75	79	97	98	130,67
Budinjak	40	78	84	88	220,00
Cerovica	62	66	79	96	154,84
Dane	46	65	75	94	204,35
Golubići	128	189	208	219	171,09
Gornja Vas	134	180	202	201	150,00
Kravlјak	53	64	91	103	194,34
Novo Selo Žumberačko	137	160	173	208	151,82
Osredak Žumberački	106	87	87	98	92,45
Osunja	110	135	142	134	121,82
Poklek	92	111	127	163	177,17
Selce Žumberačko	27	42	41	42	155,56
Sječevac	50	60	60	69	138,00
Stojdraga	113	137	168	184	162,83
Šimraki	0	0	0	0	-
Tisovac Žumberački	133	197	237	265	199,25
Samoborski dio Žumberka ukupno	1306	1650	1871	2062	157,89

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

U prvom promatranom razdoblju sva su naselja, osim jednog, zabilježila porast broja stanovnika. To jedino naselje s padom broja stanovnika je Osredak Žumberački. Indeks promjene broja stanovnika za to je naselje iznosio 92,45. Teško je utvrditi uzrok ovakvog stanja, no može se pretpostaviti da je to iseljavanje. Interesantno je da je u ovom naselju od 1880. do 1890. zabilježen porast broja stanovnika, a broj stanovnika smanjio se između 1857. i 1869. godine. Popisi iz 1869. i 1880 bilježe jednak broj stanovnika u Osredku Žumberačkom. Moguće je da je spomenuti pad broja stanovnika u tome naselju i posljedica metoloških promjena u popisima stanovništva⁴⁰. Kao što je napomenuto, u ostalim

⁴⁰ Poznato je da je popis iz 1857. obavljen prema *de iure* načelu, a onaj iz 1869. po *de facto* načelu.

naseljima raste broj stanovnika. Najmanji porast bilježe naselja Osunja (indeks promjene 121,82), Brezovac Žumberački (indeks promjene 130,67) i Sječevac (indeks promjene 138,00). Najveći je porast broja stanovnika u sljedećim naseljima: Budinjak (indeks promjene 220,00), Dane (indeks promjene 204,35) i Tisovac Žumberački (199,25). Zanimljivo je da se stanovništvo Budinjaka i Dana u ovom razdoblju i više nego udvostručilo.

Teško je sa sigurnošću utvrditi zašto je porast broja stanovnika u pojedinim naseljima bio veći, a u nekima manji. Općenito gledano, ovo je, kao što je već napomenuto, razdoblje relativnog mira, ukidanja Vojne krajine i njezina pripojenja banskoj Hrvatskoj, a i početka demografske tranzicije, što je jedan od osnovnih razloga ovakvog porasta.

U sljedećem je razdoblju, od 1890. do 1921., u samoborskom dijelu Žumberka vidljiv trend pada broja stanovnika. Za osam naselja zabilježen je pad, a u njih sedam broj stanovnika se povećao. Za dva se naselja⁴¹ za razdoblje od 1890. do 1921. ne može izračunati indeks promjene broja stanovnika, jer su izdvojena kao naselja nakon 1890. godine. Za razliku od Žumberka u cjelini, u kojem je u ovome razdoblju prisutan pad broja stanovnika u svim međupopisima, u samoborskom dijelu zabilježen je porast broja stanovnika od 1900. do 1910. godine.

Tablica 4. Popisno kretanje broja stanovnika u samoborskom dijelu Žumberka 1890. – 1931.

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Bratelji	0	0	45	32	34	-	106,25
Brezovac Žumberački	98	97	158	155	169	158,16	109,03
Budinjak	88	73	33	42	50	47,73	119,05
Cerovica	96	71	73	62	54	64,58	87,10
Dane	94	113	15	96	109	102,13	113,54
Golubići	219	226	275	261	276	119,18	105,75
Gornja Vas	201	210	226	218	208	108,46	95,41
Kravljak	103	105	101	102	83	99,03	81,37

⁴¹ To su Bratelji i Šimraki.

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Novo Selo Žumberačko	208	212	205	180	196	86,54	108,89
Osredak Žumberački	98	78	76	70	81	71,43	115,71
Osunja	134	133	131	108	96	80,60	88,89
Poklek	163	157	174	173	199	106,13	115,03
Selce Žumberačko	42	39	48	38	39	90,48	102,63
Sječevac	69	69	79	79	86	114,49	108,86
Stojdraga	184	186	210	202	204	109,78	100,99
Šimraki	0	0	96	102	100	-	98,04
Tisovac Žumberački	265	285	115	101	99	38,11	98,02
Samoborski dio Žumberka ukupno	2062	2054	2170	2021	2083	98,01	103,07

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

U razdoblju od 1890. do 1900. u ovome dijelu Žumberka pad broja stanovnika bio je minimalan, a u sljedećem međupopisu bio bi zabilježen ranije spomenut porast broja stanovnika. Nasuprot tome, u međupopisu 1910. – 1921. zabilježen je umjeren pad broja stanovnika. Općenito gledano, na temelju ovih bi se podataka moglo zaključiti da je iseljavanje iz ovog dijela Žumberka bilo manje od žumberačkog prosjeka. Teško je za svako naselje objasniti rezultate postojećeg kretanja broja stanovnika.

Neka naselja odstupaju od trenda, pa bilježe pad broja stanovnika u svim međupopisima, npr. Budinjak i Osredak Žumberački. Tako Golubići bilježe porast broja stanovnika u svim međupopisima, a u većini naselja je popisno kretanje broja stanovnika ipak slično ovom dijelu Žumberka u cjelini. U ovome razdoblju (1890. – 1921.) najveći porast broja stanovnika zabilježen je u sljedećim naseljima: Brezovac Žumberački (indeks promjene 158,16), Golubići (indeks promjene 119,18) i Sječevac (indeks promjene 114,49). Nasuprot tome, najveći je pad broja stanovnika u Tisovcu Žumberačkom (indeks promjene 38,11), Budinjaku (indeks promjene 47,73) i Cerovici (indeks promjene 64,58). Zanimljiv je primjer Budinjaka, koji je u prethodno promatranom specifičnom razdoblju (1857. – 1890.) zabilježio najveći

Tablica 5. Popisno kretanje broja stanovnika u samoborskom dijelu Žumberka 1931. – 2011.

NASELJE	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	
Bratelji	34	45	47	42	39	31	19	17	17	
Brezovac Žumberački	169	149	165	139	112	80	46	27	23	
Budinjak	50	20	27	36	27	20	17	15	11	
Cerovica	54	37	42	36	29	16	6	6	5	
Dane	109	72	89	89	62	45	24	22	14	
Golubići	276	244	241	212	141	69	34	17	17	
Gornja Vas	208	199	206	177	162	123	78	42	36	
Kravljak	83	52	51	64	50	37	28	21	15	
Novo Selo Žumberačko	196	152	150	142	121	74	51	31	24	
Osredak Žumberački	81	61	74	59	47	34	25	17	22	
Osunja	96	53	75	70	65	47	31	20	14	
Poklek	199	128	135	124	114	75	75	53	35	
Selce Žumberačko	39	32	31	34	37	20	12	7	4	
Sječevac	86	79	71	54	56	65	46	15	14	
Stojdraga	204	192	193	161	162	128	109	91	52	
Šimraki	100	89	91	70	35	7	6	9	5	
Tisovac Žumberački	99	81	87	73	46	33	11	7	4	
samoborski dio Žumberka ukupno	2083	1685	1775	1582	1305	904	618	417	312	

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

porast broja stanovnika da bi u ovome razdoblju (1890. – 1921.) imao drugi najveći pad broja stanovnika. Ovakva se popisna promjena može objasniti ulaskom u demografsku tranziciju u prvom te značajnom emigracijom u drugom specifičnom razdoblju koju je prouzročila agrarna prenapučenost.

Ovome je razdoblju pripojeno i međupopisje 1921. – 1931., koje je obilježeno porastom broja stanovnika na cijelom Žumberku i koje je izdvojeno kao posebno razdoblje kad se razmatralo popisno kretanje broja stanovnika na tome području. U vezi s porastom broja stanovnika iznimka nije ni samoborski dio Žumberka, iako indeks promjene broja stanovnika iznosi samo 103,07. U ovome međupopisu 11 od

Indeks promjene 2011./1931.	Indeks promjene 1948./1931.	Indeks promjene 1953./1948.	Indeks promjene 1981./1953.	Indeks promjene 2001./1981.	Indeks promjene 2011./2001.
50,00	132,35	104,44	65,96	54,84	100,00
13,61	88,17	110,74	48,48	33,75	85,19
22,00	40,00	135,00	74,07	75,00	73,33
9,26	68,52	113,51	38,10	37,50	83,33
12,84	66,06	123,61	50,56	48,89	63,64
6,16	88,41	98,77	28,63	24,64	100,00
17,31	95,67	103,52	59,71	34,15	85,71
18,07	62,65	98,08	72,55	56,76	71,43
12,24	77,55	98,68	49,33	41,89	77,42
27,16	75,31	121,31	45,95	50,00	129,41
14,58	55,21	141,51	62,67	42,55	70,00
17,59	64,32	105,47	55,56	70,67	66,04
10,26	82,05	96,88	64,52	35,00	57,14
16,28	91,86	89,87	91,55	23,08	93,33
25,49	94,12	100,52	66,32	71,09	57,14
5,00	89,00	102,25	7,69	128,57	55,56
4,04	81,82	107,41	37,93	21,21	57,14
14,98	80,89	105,34	50,93	46,13	74,82

ukupno 17 naselja bilježi porast broja stanovnika. Najveći je porast zabilježen u sljedećim naseljima: Budinjak (indeks promjene 119,05), Osredak Žumberački (indeks promjene 115,71) i Poklek (indeks promjene 115,03). Gledano u apsolutnom iznosu, porast je najveći u Pokleku, naselju u kojem je broj stanovnika povećan sa 173 na 199. U ostala dva spomenuta naselja apsolutni porast broja stanovnika je malen⁴². U preostalih 6 naselja zabilježen je pad, najveći u Kravljkaku (indeks promjene 81,37),

⁴² Poznato je da relativni pokazatelji mogu dati pogrešan dojam kad je riječ o maloj ukupnoj bazi stanovništva. Na primjer ako naselje ima 10 stanovnika i poveća se na 15, indeks promjene iznosi 150 (povećanje za 50%).

Osunji (indeks promjene 88,89) i Cerovici (indeks promjene 87,10). Teško je sa sigurnošću odrediti što je u pojedinim naseljima prouzročilo porast, a u nekim pad broja stanovnika. Ovo je međupopisje svojevrsno kompenzacijsko razdoblje u populacijskoj dinamici nakon Prvog svjetskog rata. Uz to, SAD je 1921. uveo restrikcije na useljavanje, što je onemogućilo migracijske tokove prema toj zemlji. Svi su ti čimbenici djelovali na ukupan porast broja stanovnika u ovom razdoblju.

Sljedeće je veliko specifično razdoblje obilježeno znatnim padom broja stanovnika, koji je poprimio obilježja demografskog sloma.

Ovo specifično razdoblje dulje je nego preostala prije objašnjena razdoblja. A to se razdoblje promatra kao jedna cjelina jer se u njemu bilježi kontinuitet prirodnog pada broja stanovnika. U ovom se razdoblju broj stanovnika samoborskog dijela Žumberka smanjio s 2083 na samo 312 (indeks promjene 14,98). Takvo smanjenje doista ima obilježja demografskog sloma. Najveće je smanjenje zabilježeno u Tisovcu Žumberačkom, naselju u kojem se broj stanovnika smanjio s 99 na samo 4 (indeks promjene 4,04). Može se ustvrditi da je ovo naselje na rubu izumiranja. Slično su krajnje nepovoljno kretanje stanovnika imali i Šimraki u kojima se njihov broj smanjio sa 100 na samo 5 (indeks promjene 5,00), te Golubići, u kojima se broj stanovnika smanjio s 276 na 17 (indeks promjene 6,16). Kako se ni za jedno naselje ne može reći da ima povoljno popisno kretanje broja stanovnika u ovome razdoblju, izdvojena su ona koja imaju najmanje nepovoljno kretanje. Tako je u Brateljima broj stanovnika smanjen s 34 na 17 (indeks promjene 50,00 – broj stanovnika se upola smanjio), u Osredku Žumberačkom broj stanovnika pao je s 81 na 22 (indeks promjene 27,16), a u Stojdragi ukupna populacija smanjena je sa 204 na 52 (indeks promjene 25,49). Teško je ustvrditi zašto je u nekim naseljima smanjenje broja stanovnika bilo više, a u nekim manje nepovoljno. Očito su na takvo stanje utjecali pojedini lokalni čimbenici koje je teško generalizirati. Jasno je da je u ovome razdoblju emigracija iz cijelog Žumberka bila vrlo snažna te da je ona sa svojim direktnim i indirektnim posljedicama glavni čimbenik prikazanog stanja. Kako su u emigracijskim tokovima uglavnom sudjelovali mlađi ljudi, njihovim je odlaskom stanovništvo ostarjelo, a zbog toga je pao natalitet, no o tome će još biti govora u kasnijim poglavljima.

U stvarnosti to je povećanje malo (5 stanovnika), no ono se pogrešno čini značajnim ako se razmotri relativni pokazatelj. Stoga je dobro uz relativni pokazatelj, razmotriti i apsolutnu promjenu.

Budući da ovo razdoblje dugo traje, ono je podijeljeno na 5 podrazdoblja, koja su izdvojena na temelju dinamike pada broja stanovnika. Prvo podrazdoblje traje od 1931. do 1948. godine, a u samoborskom dijelu Žumberka obilježeno je relativno velikim padom broja stanovnika, s 2083 na 1685, a indeks promjene iznosio je 80,89. Razdoblje je to u kojem je bio Drugi svjetski rat i jasno je da se smanjenje u znatnoj mjeri može pripisati njegovim direktnim i indirektnim posljedicama. I u ovom je razdoblju bilo emigracije sa Žumberka. Godine 1942. Križevačka eparhija (grkokatolička) dijeli besplatno svoje posjede u Berkasovu nedaleko od Šida, naselju koje je tada bilo u sastavu NDH, a danas je u sastavu Srbije (Vojvodina). Tu se naseljavaju mještani iz župa Grabar i Pećno⁴³, koji su unatoč besplatnim posjedima sami morali graditi svoje nove kuće. Ključna osoba za ovu seobu bio je križevački vladika (biskup) Janko Šimrak. (<http://uskok-sosice.hr/zumbercani-grkokatolici-u-berku-2/> posjećeno 8. 11. 2017.). On je potaknuo inicijativu o selidbi župljana na plodna područja, zbog mogućnosti rada u poljoprivredi. Nakon Drugog svjetskog rata Žumberčane su nove komunističke vlasti potjerale iz Berkasova i tada im nova vlast 1945. godine daje smještaj u Berku (današnja općina Tompojevci u blizini Vukovara) u kućama protjeranih Nijemaca (<http://uskok-sosice.hr/zumbercani-grkokatolici-u-berku-2/> posjećeno 8. 11. 2017.). Plansko preseljavanje iz nerazvijenih (brdsko-planinskih) prostora u plodnija nizinska područja bivše Jugoslavije trajalo je od 1945. do 1948. godine. Mnogo se Žumberčana pridružilo kolonistima u Slavoniji i Srijemu (Hranilović, 1990.b: 605). U ovome razdoblju Bratelji su jedino naselje koje bilježi porast broja stanovnika s indeksom promjene 132,35. U svim ostalim naseljima broj stanovnika pada, s time da je bio najmanji u Gornjoj Vasi (indeks promjene 95,67) i Stojdragi (indeks promjene 94,12). Najveći pad broja stanovnika zabilježili su Budinjak (indeks promjene 40,00), Osunja (indeks promjene 55,21) i Kravljak (indeks promjene 62,65).

Drugo podrazdoblje traje od 1948. do 1953. i obilježeno je malim i kratkotrajnim porastom broja stanovnika. Broj stanovnika samoborskog dijela Žumberka povećan je s 1685 na 1775, a indeks promjene iznosio je 105,34. U ovome je razdoblju intenzitet iseljavanja iz Žumberka bio nešto manji čemu je sigurno doprinijela i tadašnja zatvorenost državnih granica bivše Jugoslavije, pa je tada prevladavala slabija emigracija iz

⁴³ Župa Grabar nalazi se u samoborskom, a župa Pećno u krašićkom dijelu Žumberka.

Žumberka u druge dijelove bivše države. Ponajprije su to bili okolni gradovi poput Zagreba, Samobora i Jastrebarskog, te Novog Mesta i Brežica u Sloveniji. Kako u ovom razdoblju u Hrvatskoj nije bilo prirodne depopulacije može se pretpostaviti da su migracijski gubitci nadoknađeni prirodnim putem (prirodnim prirastom). U ovom razdoblju čak 12 naselja bilježi porast broja stanovnika, a samo 5 naselja pad. Najveći je porast broja stanovnika bio u Osunji (indeks promjene 141,51). Zanimljivo je da je Budinjak, koji je u prošlom podrazdoblju imao najveći pad broja stanovnika, sada zabilježio drugi najintenzivniji porast s indeksom promjene od 135,00. Relativno velik porast broja stanovnika bilježi i naselje Dane (indeks promjene 123,61). Nasuprot tome, najveći pad broja stanovnika imaju naselja Sječevac (indeks promjene 89,87), Selce Žumberačko (96,88) i Kravljak (98,08).

Treće podrazdoblje traje od 1953. do 1981. i može se reći da je u njemu nastupio demografski slom Žumberka. Pri tome samoborski dio Žumberka nije iznimka. U tome se razdoblju broj stanovnika spomenutog dijela Žumberka smanjio s 1775 na 904, a indeks promjene broja stanovnika iznosio je 50,93. Razmjere depopulacije potvrđuju i činjenica da u ovome podrazdoblju sva naselja samoborskog dijela Žumberka bilježe pad broja stanovnika. Pad je bio najintenzivniji u Šimrakima, naselju u kojem se broj stanovnika smanjio s 91 na samo 7 (indeks promjene 7,69). Uz spomenuto naselje, vrlo intenzivan pad su imali i Golubići u kojima se broj stanovnika smanjio s 241 na 69 (indeks promjene 28,63), te Tisovac Žumberački gdje se broj stanovnika smanjio s 87 na 33 (indeks promjene 37,93). Najmanji je pad broja stanovnika zabilježen u Sječevcu (indeks promjene 91,55), Budinjaku (indeks promjene 74,07) i Kravljaku (indeks promjene 72,55).

Intenzitet pada broja stanovnika u sljedećem podrazdoblju (1981. – 2001.) u samoborskom dijelu Žumberka još se povećao, pa je indeks promjene broja stanovnika ondje iznosio samo 46,13. Broj stanovnika smanjio se s 904 na samo 417. Samo je jedno naselje zabilježilo porast, a preostalih 16 naselja imala su pad. Iseljavanje iz Žumberka nastavilo se i u ovome razdoblju, no sad je na smanjenje broja stanovnika već umnogome utjecala i ostarjelost, o čemu će više govora biti u sljedećim poglavljima. Ukratko, mlađe stanovništvo u demoreprodukтивnoj dobi već se u najvećoj mjeri iselilo, pa se povećala dob stanovništva i smanjio natalitet. U ovome je podrazdoblju postalo jasno da će za revitalizaciju Žumberka biti nužna imigracija mlađeg stanovništva jer revitalizacija iz vlastitih demografskih resursa nije moguća.

Broj stanovnika povećao se jedino u Šimrakima, no s obzirom na to da je riječ o porastu sa 7 na 9 stanovnika, on je zanemariv iako indeks promjene iznosi čak 128,57⁴⁴. Najmanji intenzitet pada broja stanovnika imaju naselja Budinjak (indeks promjene 75,00), Stojdraga (indeks promjene 71,09) i Poklek (indeks promjene 70,67). Nasuprot tome, najveći je pad zabilježen u Tisovcu Žumberačkom, u kojem se broj stanovnika smanjio s 33 na samo 7 (indeks promjene 21,21). Uz spomenuto naselje, pad broja stanovnika bio je najintenzivniji još u Sječevcu (indeks promjene 23,08) i Golubićima (indeks promjene 24,64).

U najnovijem se međupopisu nastavio smanjivati broj stanovnika, samo sa slabijim intenzitetom. Uzrok tome je velika redukcija demografske baze zbog dugotrajnog iseljavanja. U ovom se razdoblju broj stanovnika samoborskog dijela Žumberka smanjio s 417 na 312 (indeks promjene 74,82). Četrnaest je naselja zabilježilo pad broja stanovnika, a jedno porast njihova broja. Riječ je o Osredku Žumberačkom u kojem se sa 17 na 22 povećao broj stanovnika (indeks promjene 129,41). Taj porast je beznačajan, iako se doima značajnim ako se razmatra samo indeks promjene. Dva naselja (Bratelji i Golubići) nisu zabilježila promjenu broja stanovnika u ovome međupopisu i u oba je naselja broj stanovnika u oba popisa iznosio 17. Najmanji pad zabilježen je u Sječevcu (indeks promjene 93,33), Gornjoj Vasi (indeks promjene 85,71) i Brezovcu Žumberačkom (indeks promjene 85,19). Najveći je pad broja stanovnika bio u Šimrakima (indeks promjene 55,56), te u Selcu Žumberačkom i Stojdragi, gdje je zabilježen isti indeks promjene broja stanovnika od 57,14, s time da je apsolutni iznos pada u Stojdragi veći.

Na temelju prikazanih pokazatelja vidljivo je da je popisno kretanje broja stanovnika u samoborskom dijelu Žumberka podjednako nepovoljno kao na Žumberku promatranom u cjelini. Jasno je da je Žumberak u cjelini krajnje negativni pol demografskog razvoja Hrvatske, koja je sama razmatrana u cjelini u dubokoj demografskoj krizi. Kako bi se poboljšala postojeća demografska situacija u samoborskom dijelu Žumberka, treba provesti revitalizacijske mjere o kojima će biti govora u sljedećim poglavljima. Prednost je ovog dijela Žumberka što je najbliži Zagrebu (fizički i

⁴⁴ Ovdje je jasno uočljivo kako relativni pokazatelj može u slučaju male baze stanovništva upućivati na pogrešan zaključak. Indeks promjene čini se značajan, a stvarni je (apsolutni) porast zanemariv. Zbog male baze stanovništva, koja se nažalost još smanjuje, ovakvi primjeri na Žumberku nisu rijetki.

vremenski) i upravo je u toj činjenici dobar dio njegova revitalizacijskog potencijala. Uz to, centralno naselje administrativnog Grada Samobora – Samobor ima najviše stanovnika od svih centralnih naselja administrativnih gradova/općina između kojih je Žumberak podijeljen. Ta činjenica također znači revitalizacijski potencijal, koji je to veći što Samobor spada među razvijenije i bogatije gradove u Hrvatskoj. O tome svjedoči i nulta vrijednost prireza u tome gradu, što u Hrvatskoj nije česta pojava.

Ipak, općenito gledano, može se ustvrditi da Grad Samobor, iako je najbogatiji od gradova/općina koji svojim teritorijem participiraju na Žumberku, u Žumberak vjerojatno najmanje ulaže. Taj se zaključak temelji na činjenici da je prometna infrastruktura, o kojoj umnogome ovise mogućnosti razvoja i revitalizacije, u samoborskom dijelu Žumberka u vrlo lošem stanju. Iz perspektive Samobora, Žumberak je izrazita periferija u koju se zato ne isplati ulagati. To mišljenje treba promijeniti što prije, a cijeli je Žumberak potrebno deperiferizirati. Pod pojmom deperiferizacije⁴⁵ podrazumijeva se uklanjanje perifernih obilježja stvaranjem novih centralnih funkcija koje bi omogućile zapošljavanje i ekonomski razvoj, jer to je preduvjet demografske obnove.

3.1.1.2. Popisno kretanje stanovništva u krašičkom dijelu Žumberka

Na području Žumberka krašički je dio najmanji i broji samo 5 naselja u južnom, bolje rečeno jugoistočnom dijelu. Jednako kao i u svim ostalim dijelovima Žumberka u ovome su također prisutni dugotrajni vrlo negativni demografski procesi.

Tablica 6. Popisno kretanje broja stanovnika u krašičkom dijelu Žumberka 1857. – 1890.

NASELJE	1857.	1869.	1880.	1890.	Indeks promjene 1890./1857.
Begovo Brdo Žumberačko	239	124	161	184	76,99
Čučići	0	0	0	0	-
Pećno	467	414	415	456	97,64
Staničići Žumberački	68	0	0	0	-
Vranjak Žumberački	38	59	67	61	160,53
krašički dio Žumberka ukupno	812	597	643	701	86,33

Izvor: www.dzs.hr (30. 10. 2017.)

⁴⁵ O konceptu deperiferizacije bit će još govora poslije.

Iz prethodne je tablice vidljivo da je u promatranome razdoblju broj stanovnika krašičkog dijela Žumberka smanjen s 812 na 701 (indeks promjene 86,33). Taj znatan pad ponajprije je uvjetovan emigracijom. Čučići se iskazuju kao naselje tek od 1910. tako da u ovom razdoblju nisu prikazani. Staničići Žumberački su od 1869. do 1900. bili dio naselja Pećno. Jedino naselje koje je u ovome razdoblju zabilježilo porast broja stanovnika je Vranjak Žumberački, u kojem je zabilježeno povećanje s 38 stanovnika na 61 (indeks promjene 160,53). Nasuprot tome, najveći je pad broja stanovnika u Begovom Brdu Žumberačkom u kojem je broj stanovnika smanjen s 239 na 184 (indeks promjene 76,99). Razlog ovakvom stanju je ponajprije emigracija.

Tablica 7. Popisno kretanje broja stanovnika u krašičkom dijelu Žumberka (1890. – 1931.)

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Begovo Brdo Žumberačko	184	187	155	156	148	84,78	94,87
Čučići	0	0	162	161	155	-	96,27
Pećno	456	478	215	197	215	43,20	109,14
Staničići Žumberački	0	0	138	136	137	-	100,74
Vranjak Žumberački	61	48	58	51	54	83,61	105,88
krašički dio Žumberka ukupno	701	713	728	701	709	100,00	101,14

Izvor: www.dzs.hr (30. 10. 2017.)

U razdoblju od 1890. do 1931. broj stanovnika krašičkog dijela Žumberka vrlo je malo povećan. Na početku razdoblja bio je 701 stanovnik, a na kraju 709 stanovnika (indeks promjene 101,14). U razdoblju od 1890. do 1921., kada je Žumberak u cijelini zabilježio pad broja stanovnika, u krašičkom dijelu Žumberka taj broj stanovnika nije promijenjen i iznosio je 701, s time da je do 1910. godine zabilježen porast, a u međupopisu od 1910. do 1921. pad broja stanovnika, i to ponajprije zbog utjecaja Prvog svjetskog rata. Od 1890. do 1921. najmanji je pad broja stanovnika zabilježen u Begovom Brdu Žumberačkom (indeks promjene

Tablica 8. Popisno kretanje broja stanovnika u krašičkom dijelu Žumberka 1931. – 2011.

NASELJE	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Begovo Brdo Žumberačko	148	115	118	115	100	51	51	22	13
Čučići	155	101	110	107	79	37	10	2	0
Pećno	215	147	146	137	119	92	46	23	10
Staničići Žumberački	137	97	99	99	62	43	24	13	2
Vranjak Žumberački	54	33	24	28	22	18	9	5	3
krašički dio Žumberka ukupno	709	493	497	486	382	241	140	65	28

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

84,78), a najveći u Pećnom (indeks promjene 43,20). Taj je pad umnogome uzrokovala činjenica da je to naselje do 1900. godine u svojem obuhvatu sadržavalo Staničice Žumberačke, koji su se nakon te godine izdvojili u samostalno naselje. Od 1921. do 1931. tri su naselja u krašičkom dijelu Žumberka zabilježila porast, a dva pad broja stanovnika. Najveći rast imalo je Pećno (indeks promjene 109,14), a najveći pad Begovo Brdo Žumberačko (indeks promjene 94,87). Ovo je svojevrsno kompenzacijsko razdoblje nakon Prvog svjetskog rata, što je utjecalo na sveukupni blagi porast broja stanovnika u ovom dijelu Žumberka, te u tome taj dio ima isti trend popisne promjene broja stanovnika kao i Žumberak u cjelini. U ovome je razdoblju, kao što je već rečeno, i SAD uveo imigracijske kvote, što je smanjilo imigracijske tokove u tu zemlju i utjecalo na porast broja stanovnika.

Razdoblje od 1931. do 2011. obilježeno je demografskim slomom Žumberka pri čemu njegov krašički dio nije iznimka. U tom razdoblju broj stanovnika ovoga dijela smanjio se s 709 na samo 28 (indeks promjene 3,95). Sama ta činjenica dovoljno govori o razmjerima demografskog sloma. Primjerice naselje Čučići je izumrllo, a u Staničićima Žumberačkim prema posljednjem popisu stanovništva, živjele su samo 2 osobe. Činjenica da je u ovome razdoblju najpovoljniji zabilježeni indeks promjene broja stanovnika iznosio 8,78 dovoljno govori sama za sebe. Spomenuti je indeks promjene zabilježen u Begovom Brdu Žumberačkom u kojem se broj stanovnika smanjio sa 148 na samo 13.

Indeks promjene 2011./1931.	Indeks promjene 1948./1931.	Indeks promjene 1953./1948.	Indeks promjene 1981./1953.	Indeks promjene 2001./1981.	Indeks promjene 2011./2001.
8,78	77,70	102,61	43,22	43,14	59,09
-	65,16	108,91	33,64	5,41	-
4,65	68,37	99,32	63,01	25,00	43,48
1,46	70,80	102,06	43,43	30,23	15,38
5,56	61,11	72,73	75,00	27,78	60,00
3,95	69,53	100,81	48,49	26,97	43,08

Razmotri li se prvo specifično podrazdoblje promatranog razdoblja (1931. – 2011.), koje traje od 1931. do 1948., u krašičkom dijelu Žumberka vidljiv je znatan pad broja stanovnika, koji je umnogome uzrokovan Drugim svjetskim ratom. Broj stanovnika krašičkog dijela Žumberka tada se smanjio sa 709 na 493 (indeks promjene 69,53). U ovom je razdoblju bilo i emigracije iz ovog dijela Žumberka, pa treba istaknuti već spomenutu migraciju iz župe Pećno u Berkasovo u Vojvodini (Srbija) 1942. godine, koju je organizirala Križevačka eparhija i njezin tadašnji vladika (biskup) Janko Šimrak. Godine 1945. komunističke su vlasti te iseljenike iz Žumberka preselile iz Berkasovog u Berak u današnjoj Općini Tompojevci blizu Vukovara. U tome je razdoblju najmanji pad broja stanovnika zabilježen u Begovom Brdu Žumberačkom (indeks promjene 77,70), a najveći u Vranjku Žumberačkom (indeks promjene 61,11).

Za razliku od Žumberka u cjelini, gdje je zabilježen pad broja stanovnika, sljedeće podrazdoblje od 1948. do 1953. u krašičkom dijelu Žumberka obilježeno je minimalnim porastom broja stanovnika. Tako je broj stanovnika povećan s 493 na 497 (indeks promjene 100,81). Tri su naselja imala porast (Čučići, Begovo Brdo Žumberačko i Staničići Žumberački), a dva pad broja stanovnika (Pećno i Vranjak Žumberački). Najveći je porast broja stanovnika zabilježen u Čučićima (indeks promjene 108,91), a najveći pad u Vranjku Žumberačkom (72,73). Može se reći da je ovo svojevrsno kompenzacijsko razdoblje nakon Drugog svjetskog rata i da je ovaj minimalni porast, ili bolje rečeno stagnacija broja stanovnika povezana s time.

I ovaj je dio Žumberka od 1953. do 1981. doživio demografski slom. Razlog tome je velika emigracija i starenje stanovništva povezano s njom. Broj stanovnika smanjio se s 497 na 241 (indeks promjene 48,49). U svih 5 naselja ovog dijela Žumberka zabilježen je pad broja stanovnika. Pad je bio najveći u Čučićima (indeks promjene 33,64), a najmanji u Vranjku Žumberačkom (indeks promjene 75,00).

Situacija se dodatno pogoršala u razdoblju od 1981. do 2001., kada je broj stanovnika smanjen s 241 na samo 65 (indeks promjene 26,97). Ovakav je pad uzrokovao emigracijom i demografskim izumiranjem preostalog ostarjelog stanovništva kojem je demoreprodukцијa vrlo reducirana. Jasno je da su sva naselja imala pad broja stanovnika, koji je najmanje bio izražen u Begovu Brdu Žumberačkom (indeks promjene 43,14), a najizraženiji je bio u Čučićima (indeks promjene 5,41). Broj stanovnika toga naselja smanjio se s 37 na samo 2, što je to naselje dovelo na rub demografskog izumiranja.

U posljednjem međupopisu broj stanovnika krašćkog dijela Žumberka smanjen je sa 65 na samo 28 (indeks promjene 43,08). Intenzitet pada je manji nego u prethodno razmatranom razdoblju, i to zato što je broj stanovnika do početka ovog razdoblja već bio toliko reduciran da nastavak ranijeg intenziteta ukupne depopulacije zapravo nije bio moguć. Čučići, naselje koje je u prethodno spomenutom razdoblju bilo na rubu izumiranja (sa samo 2 stanovnika 2001. godine) sada je izumrlo, odnosno ostalo je bez stanovništva. Na rubu izumiranja su i naselja Staničići Žumberački s 2 i Vranjak Žumberački s 3 popisana stanovnika 2011. godine. Demografska je situacija vrlo nepovoljna i u preostala dva naselja: Pećnom, koje je 2011. godine imalo 10 i Begovu Brdu Žumberačkom, koje je prema istom popisu imalo 13 stanovnika. Razmotri li se intenzitet ukupne depopulacije, uviđa se da je njezin najveći intenzitet, ne računajući izumrle Čučice, zabilježen u Staničićima Žumberačkim (indeks promjene 15,38), a najmanji u Vranjku Žumberačkom (indeks promjene 60,00). Ipak, s obzirom na vrlo malu demografsku bazu, relativne pokazatelje poput indeksa promjene treba tumačiti s rezervom. Teško je reći koji dio Žumberka ima najnepovoljnije demografske pokazatelje, no za krašićki bi se dio to nažalost moglo ustvrditi.

3.1.1.3. Popisno kretanje stanovništva u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak

Tablica 9. Popisno kretanje broja stanovnika u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak 1857. – 1890.

NASELJE	1857.	1869.	1880.	1890.	Indeks promjene 1890./1857.
Cernik	85	107	129	128	150,59
Donji Oštrc	298	336	383	416	139,60
Drašći Vrh	89	118	132	156	175,28
Glušnja	75	78	92	105	140,00
Gornji Oštrc	195	276	318	336	172,31
Grgetići	30	40	46	60	200,00
Grič	44	60	59	67	152,27
Hartje	102	116	121	161	157,84
Javor	106	113	106	115	108,49
Ježernice	151	165	176	156	103,31
Jurkovo Selo	131	263	284	304	232,06
Kalje	114	133	154	195	171,05
Kordići Žumberački	58	68	71	69	118,97
Kostanjevac	250	308	378	366	146,40
Kupčina Žumberačka	189	216	205	233	123,28
Markušići	119	162	177	185	155,46
Mrzlo Polje Žumberačko	131	157	162	168	128,24
Petričko Selo	113	122	118	136	120,35
Plavci	48	58	64	65	135,42
Radinovo Brdo	65	99	124	145	223,08
Reštovo Žumberačko	77	101	102	121	157,14
Sopote	215	254	268	286	133,02
Sošice	259	410	450	484	186,87
Stari Grad Žumberački	75	112	135	140	186,67
Stupe	147	156	179	207	140,82
Tomaševci	154	171	189	221	143,51
Tupčina	109	158	183	214	196,33
Veliki Vrh	106	147	161	197	185,85
Visoće	107	127	133	123	114,95

NASELJE	1857.	1869.	1880.	1890.	Indeks promjene 1890./1857.
Višći Vrh	93	113	132	140	150,54
Vlašić Brdo	26	25	30	37	142,31
Vukovo Brdo	41	60	72	81	197,56
Žamarija	63	72	72	75	119,05
Željezno Žumberačko	115	155	163	210	182,61
Žumberak	37	51	55	77	208,11
dio Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak	4017	5107	5623	6179	153,82

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

U promatranom su razdoblju sva naselja u sastavu Općine Žumberak zabilježila porast broja stanovnika. Ukupan broj stanovnika povećan je s 4017 na 6179 (indeks promjene 153,82). Demografski trendovi u Općini Žumberak u ovome razdoblju prate postojeće stanje u Žumberku u cjelini. Iako se već u drugome dijelu ovoga razdoblja javlja emigracija, njezini su učinci kompenzirani prirodnim prirastom (ulazak u proces demografske tranzicije). Najveći je porast zabilježen u naseljima Jurkovo Selo (indeks promjene 232,06), Radinovo Brdo (indeks promjene 223,08) i Žumberak (indeks promjene 208,11). Najmanji porast imaju Jezernice (indeks promjene 103,31), Javor (indeks promjene 108,49) i Visoće (indeks promjene 114,95). Na ovakve razlike u porastu broja stanovnika najvjerojatnije su djelovali lokalni čimbenici, koji su specifični za svako naselje, pa nije moguće odrediti zakonitost prema kojoj je u nekim naseljima porast bio veći, a u drugima manji.

Tablica 10. Popisno kretanje broja stanovnika u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak 1890. – 1931.

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Cernik	128	119	111	110	119	85,94	108,18
Donji Oštrc	416	410	410	395	416	94,95	105,32
Drašći Vrh	156	159	167	140	151	89,74	107,86
Glušinja	105	104	119	99	111	94,29	112,12
Gornji Oštrc	336	239	339	363	337	108,04	92,84
Grgetiči	60	63	45	50	47	83,33	94,00
Grič	67	66	59	67	67	100,00	100,00

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Hartje	161	144	148	145	154	90,06	106,21
Javor	115	94	93	103	94	89,57	91,26
Ježernice	156	145	111	116	113	74,36	97,41
Jurkovo Selo	304	294	266	280	245	92,11	87,50
Kalje	195	198	211	189	182	96,92	96,30
Kordići Žumberački	69	74	75	77	79	111,59	102,60
Kostanjevac	366	384	357	371	349	101,37	94,07
Kupčina Žumberačka	233	217	207	210	227	90,13	108,10
Markušići	185	162	148	144	132	77,84	91,67
Mrzlo Polje Žumberačko	168	153	161	160	178	95,24	111,25
Petričko Selo	136	155	133	113	136	83,09	120,35
Plavci	65	68	76	68	85	104,62	125,00
Radinovo Brdo	145	137	129	120	127	82,76	105,83
Reštovo Žumberačko	121	130	92	97	107	80,17	110,31
Sopote	286	193	191	196	201	68,53	102,55
Sošice	484	515	459	424	466	87,60	109,91
Stari Grad Žumberački	140	135	124	114	105	81,43	92,11
Stupe	207	212	198	173	206	83,57	119,08
Tomaševci	221	182	152	146	185	66,06	126,71
Tupčina	214	221	203	193	212	90,19	109,84
Veliki Vrh	197	171	162	174	186	88,32	106,90
Visoće	123	137	127	125	128	101,63	102,40
Višći Vrh	140	130	139	112	119	80,00	106,25
Vlašić Brdo	37	34	23	34	40	91,89	117,65
Vukovo Brdo	81	79	85	75	92	92,59	122,67
Žamarija	75	72	72	66	81	88,00	122,73
Željezno Žumberačko	210	211	210	214	229	101,90	107,01
Žumberak	77	78	84	74	62	96,10	83,78
dio Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak	6179	5975	5686	5537	5768	89,61	104,17

Izvor: www.dzs.hr (30. 10. 2017.)

Razdoblje od 1890. do 1921. na Žumberku u cjelini obilježeno je snažnom emigracijom, poglavito u prekomorske zemlje. Emigracijski su procesi rezultirali ukupnim smanjenjem broja stanovnika. Dio Žumberka koji je u sastavu istoimene općine nije iznimka od ovakvih procesa. Broj stanovnika tog dijela Žumberka u navedenom se razdoblju smanjio sa 6179 na 5975 (indeks promjene 89,61). Samo pet naselja Općine Žumberak zabilježilo je porast, a jedno naselje (Grič) imalo je jednak broj stanovnika 1890. i 1921. godine. Najveći porast zabilježen je u Kordićima Žumberačkim (indeks promjene 111,59), Gornjem Oštrcu (indeks promjene 108,04) i Plavcima (indeks promjene 104,62). Preostala su naselja imala pad broja stanovnika. Najveći je pad zabilježen u Tomaševcima (indeks promjene 66,06), Sopotama (indeks promjene 68,53) i Jezernicama (indeks promjene 74,36), a glavni uzrok mu je emigracija. U sljedećem razdoblju, od 1921. do 1931., povećava se broj stanovnika i na Žumberku u cjelini i u Općini Žumberak. Emigracijski su procesi smanjeni jer je, kao što je u radu već napomenuto, SAD 1921. godine uveo imigracijske kvote (restrikcije). Broj stanovnika Općine Žumberak u ovom razdoblju povećan je s 5537 na 5768 (indeks promjene 104,17). Najveći je porast broja stanovnika zabilježen u Tomaševcima (indeks promjene 126,71), što je zanimljivo zato što je u prethodno promatranom razdoblju to naselje imalo najveći pad broja stanovnika. Ovakvo je stanje teško objasniti, no ono je najvjerojatnije vezano za prestanak emigracije i regeneraciju stanovništva uslijed visokog prirodnog prirasta. Uz spomenuto naselje, velik porast broja stanovnika zabilježen je i u Plavcima (indeks promjene 125,00) i Žamariji (indeks promjene 122,73). Nasuprot tome, pojedina su naselja i u ovome razdoblju zabilježila pad broja stanovnika. Najveći je pad imalo naselje Žumberak (indeks promjene 83,78), nakon kojeg slijede Jurkovo Selo (indeks promjene 87,50) i Javor (indeks promjene 91,26). Ovakvo se stanje može objasniti nastavkom emigracije iz tih naselja, s time da odredište emigracijskih tokova više nije SAD nego druge države, a i okolni gradovi, kao i ruralni prostori Hrvatske na nižoj nadmorskoj visini gdje je klima povoljnija, a zemlja plodnija.

Razmotri li se cijelo razdoblje od 1931. do posljednjeg popisa iz 2011., vidljivo je da je ovaj dio Žumberka, jednako kao i Žumberak u cjelini, doživio izrazito velik pad broja stanovnika, koji poprima razmjere demografskog sloma. Glavni razlog ovakvog stanja je emigracija. U ovome su razdoblju emigracijski tokovi preusmjereni s prekomorskih zemalja prema plodnijim ruralnim prostorima Hrvatske

i država bivše Jugoslavije na nižim nadmorskim visinama, okolnim gradovima i zapadnoeuropskim državama. Broj stanovnika se smanjio s 5768 na 883, a indeks promjene u tome je razdoblju iznosio 15,31. Ovi podatci sami po sebi dovoljno govore o razmjerima demografskog sloma. Sva su naselja u Općini Žumberak zabilježila značajan pad broja stanovnika u ovome razdoblju. Dva su naselja (Grgetići i Jezernice) izumrla (ostala bez stanovnika). Ne računajući ta naselja, najveći je pad zabilježen u Sopotama (indeks promjene 1,49), Starom Gradu Žumberačkom (indeks promjene 1,90) i Markušićima (indeks promjene 4,55). Nasuprot tome, najmanji pad broja stanovnika zabilježen je u Kostanjevcu (indeks promjene 34,67), Žamariji (indeks promjene 27,16) i Jurkovu Selu (indeks promjene 26,94).

Jednako kao i pri analizi popisnog kretanja broja stanovnika u ostalim dijelovima Žumberka i ovdje je razdoblje od 1931. do 2011. podijeljeno u pet podrazdoblja, koja su definirana intenzitetom ukupne depopulacije u promatranoj teritorijalnoj jedinici. Prvo je takvo podrazdoblje trajalo od 1931. od 1948., i u njemu je ukupan broj stanovnika Općine Žumberak smanjen s 5768 na 5274 (indeks promjene 91,44). Pad broja stanovnika uzrokovali su direktni i indirektni gubitci u Drugome svjetskom ratu te emigracijski tokovi. Već je u prethodnim poglavljima napomenuto da je od 1945. do 1948. u bivšoj Jugoslaviji trajalo plansko preseljavanje iz brdsko-planinskih prostora u reljefno niže, plodnije prostore, s time da je organiziranih preseljenja sa Žumberka u Vojvodinu (Srbija) i Slavoniju bilo i tijekom Drugog svjetskog rata. Dio emigracijskih tokova u ovome razdoblju nije bio dobrovoljan. Neka naselja zabilježila su porast broja stanovnika. Može se prepostaviti da su ta naselja imala manje gubitke u Drugom svjetskom ratu te da je iz njih bila mala ili nikakva emigracija koja je bila kompenzirana prirodnim prirastom⁴⁶. Najveći je porast broja stanovnika zabilježen u sljedećim naseljima: Žamarija (indeks promjene 198,77), Vlašić Brdo (192,50) i Donji Oštrc (141,83). Ipak, u većini naselja smanjio se broj stanovnika, a taj je pad bio najveći u Velikom Vrhu (indeks promjene 44,62), Jezernicama (indeks promjene 54,87) i Gornjem Oštrcu (indeks promjene 55,19). Može se prepostaviti da je emigracija iz ovih naselja bila intenzivna i da su demografski gubitci uzrokovani Drugim svjetskim ratom bili visoki.

⁴⁶ Ipak, i ovdje treba napomenuti da je baza mala, pa se neznatna promjena u absolutnom smislu čini velikom kad se prikazuje s pomoću relativnog pokazatelja.

Tablica 11. Popisno kretanje broja stanovnika u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak 1931. – 2011.

NASELJE	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Cernik	119	133	119	93	65	41	25	11	11
Donji Oštrc	416	590	419	396	307	201	161	101	72
Drašći Vrh	151	130	117	119	101	72	48	25	22
Glušinja	111	110	108	95	94	55	32	25	22
Gornji Oštrc	337	186	303	252	212	127	103	64	57
Grgetići	47	43	51	39	18	1	4	0	0
Grič	67	73	69	56	55	54	38	19	14
Hartje	154	144	150	136	98	80	64	43	34
Javor	94	92	98	84	76	46	40	20	10
Ježernice	113	62	81	66	14	8	0	0	0
Jurkovo Selo	245	199	270	216	182	144	140	119	66
Kalje	182	161	164	153	140	86	76	37	17
Kordići Žumberački	79	64	60	45	37	15	11	10	5
Kostanjevac	349	218	207	204	183	160	136	102	121
Kupčina Žumberačka	227	206	190	172	148	133	108	64	39
Markušići	132	138	133	88	51	30	25	10	6
Mrzlo Polje Žumberačko	178	167	156	125	113	97	69	50	41
Petričko Selo	136	134	124	110	105	70	56	28	18
Plavci	85	67	64	56	45	25	10	16	5
Radinovo Brdo	127	119	103	88	70	48	23	16	9
Reštovo Žumberačko	107	106	114	89	59	35	33	15	14
Sopote	201	207	181	134	52	25	30	7	3
Sošice	466	347	391	357	294	205	122	99	77
Stari Grad Žumberački	105	113	127	82	52	23	5	3	2
Stupe	206	177	172	152	127	93	63	47	31
Tomaševci	185	192	186	154	117	67	43	15	10
Tupčina	212	219	233	185	148	102	101	59	49
Veliki Vrh	186	83	101	96	83	53	30	22	12
Visoće	128	135	132	123	81	57	33	30	24
Višći Vrh	119	138	127	131	123	85	88	27	16
Vlašić Brdo	40	77	60	48	29	9	19	2	2
Vukovo Brdo	92	59	54	52	48	25	18	14	12
Žamarija	81	161	76	78	64	53	52	37	22
Željezno Žumberačko	129	165	159	140	105	86	74	40	34
Žumberak	62	59	58	47	37	27	19	8	6
deo Žumberaka koji je u sastavu Općine Žumberak	5768	5274	5157	4461	3533	2438	1899	1185	883

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

Indeks promjene 2011./1931.	Indeks promjene 1948./1931.	Indeks promjene 1953./1948.	Indeks promjene 1981./1953.	Indeks promjene 2001./1981.	Indeks promjene 2011./2001.
9,24	111,76	89,47	34,45	26,83	100,00
17,31	141,83	71,02	47,97	50,25	71,29
14,57	86,09	90,00	61,54	34,72	88,00
19,82	99,10	98,18	50,93	45,45	88,00
16,91	55,19	162,90	41,91	50,39	89,06
-	91,49	118,60	1,96	-	-
20,90	108,96	94,52	78,26	35,19	73,68
22,08	93,51	104,17	53,33	53,75	79,07
10,64	97,87	106,52	46,94	43,48	50,00
-	54,87	130,65	9,88	-	-
26,94	81,22	135,68	53,33	82,64	55,46
9,34	88,46	101,86	52,44	43,02	45,95
6,33	81,01	93,75	25,00	66,67	50,00
34,67	62,46	94,95	77,29	63,75	118,63
17,18	90,75	92,23	70,00	48,12	60,94
4,55	104,55	96,38	22,56	33,33	60,00
23,03	93,82	93,41	62,18	51,55	82,00
13,24	98,53	92,54	56,45	40,00	64,29
5,88	78,82	95,52	39,06	64,00	31,25
7,09	93,70	86,55	46,60	33,33	56,25
13,08	99,07	107,55	30,70	42,86	93,33
1,49	102,99	87,44	13,81	28,00	42,86
16,52	74,46	112,68	52,43	48,29	77,78
1,90	107,62	112,39	18,11	13,04	66,67
15,05	85,92	97,18	54,07	50,54	65,96
5,41	103,78	96,88	36,02	22,39	66,67
23,11	103,30	106,39	43,78	57,84	83,05
6,45	44,62	121,69	52,48	41,51	54,55
18,75	105,47	97,78	43,18	52,63	80,00
13,45	115,97	92,03	66,93	31,76	59,26
5,00	192,50	77,92	15,00	22,22	100,00
13,04	64,13	91,53	46,30	56,00	85,71
27,16	198,77	47,20	69,74	69,81	59,46
26,35	127,91	96,36	54,09	46,51	85,00
9,68	95,16	98,31	46,55	29,63	75,00
15,31	91,44	97,78	47,28	48,61	74,51

U sljedećem podrazdoblju, od 1948. do 1953. godine, zabilježen je nešto manji pad broja stanovnika i na Žumberku i u Općini Žumberak. Broj stanovnika u spomenutoj je općini smanjen s 5274 na 5157 (indeks promjene 97,78). U ovome je razdoblju završilo plansko preseljavanje iz Žumberka u plodnija područja u Slavoniji i Vojvodini. Granice bivše Jugoslavije bile su još zatvorene, pa je emigracija prema inozemstvu bila onemogućena. Stoga je prevladavala migracija u obližnje gradove i plodnije ruralne prostore na nižoj nadmorskoj visini. Pojedina su naselja u ovome razdoblju imala porast broja stanovnika. Najveći porast zabilježen je u Gornjem Oštrcu (indeks promjene 162,90). Budući da je to naselje prema popisu stanovništva iz 1931. godine imalo 337 stanovnika, prema popisu iz 1948. godine samo 186, a prema popisu iz 1953. godine 303 stanovnika, može se pretpostaviti da je popisni rezultat iz 1948. nerealno nizak⁴⁷. Nije poznat točan razlog odstupanja tog popisnog rezultata. Osim u spomenutom naselju, najveći je porast broja stanovnika zabilježen još u Jurkovu Selu (indeks promjene 135,68) i Jezernicama (indeks promjene 130,65). Velika većina naselja ipak bilježi pad broja stanovnika, a on je bio najveći u Žamariji (indeks promjene 47,20), Donjem Oštrcu (indeks promjene 71,02) i Vlašić Brdu (77,92). Popisni rezultat u Žamariji iz 1948. znatno je veći od rezultata prethodnog i sljedećeg popisa stanovništva, a razlog tog odstupanja nije poznat⁴⁸.

U sljedećem podrazdoblju, od 1953. do 1981., dogodio se potpuni demografski slom na Žumberku, a ni ovdje promatrana Općina Žumberak nije iznimka. Broj njezinih stanovnika smanjen s 5157 na 2438 (indeks promjene 47,28), odnosno upola se smanjio. Ovo je razdoblje ruralnog egzodus-a kada je stanovništvo emigriralo u obližnje gradove i Zapadnu Europu. Od obližnjih gradova valja izdvajiti Zagreb, Samobor, Karlovac, Jastrebarsko, Ozalj u Hrvatskoj i Novo Mesto, Metliku, Šentjernej i Kostanjevicu na Krki u Sloveniji. Emigraciju su izazvali i privukli gradovi u kojima se počela razvijati industrija, koja je nudila zapošljavanje uz siguran stalni izvor prihoda, što se od poljoprivrede nije moglo očekivati. Kako je na cijelom Žumberku u potpunosti izostala socijalno-geografska transformacija ruralnog prostora, to je područje postalo ekonomski nekonkurentno i samim time neprivlačno za život. Uz to, bivša je Jugoslavija krajem 1960-ih godina otvorila

⁴⁷ Nije bilo promjena naseljskih granica zbog čega često nastaju slična odstupanja.

⁴⁸ Niti u ovom slučaju nije bilo promjena u granicama naselja.

svoje granice i omogućila svojim državljanima da se zaposle u inozemstvu. Tako je velik broj Žumberčana iselio u zapadnoeropske zemlje, poglavito u Njemačku (tadašnju Zapadnu Njemačku, odnosno Saveznu Republiku Njemačku). U ovome razdoblju sva naselja bilježe popisni pad broja stanovnika, najveći u Grgetićima (indeks promjene 1,96), Jezernicama (indeks promjene 9,88) i Sopotama (indeks promjene 13,81). Vidljivo je da su ta naselja dovedena na rub izumiranja. Najmanji je pad broja stanovnika zabilježen u Griču (indeks promjene 78,26), Kostanjevcu (indeks promjene 77,29) i Kupčini Žumberačkoj (indeks promjene 70,00). Može se pretpostaviti da je manji pad broja stanovnika u Kostanjevcu povezan s njegovom blizinom, a time i s relativno dobrom povezanošću s Krašićem i Jastrebarskim, pa je iz njega moguća dnevna migracija u spomenuta dva naselja. Za Grič i Kupčinu Žumberačku teško je ustvrditi koji je konkretan razlog da je u njima pad broja stanovnika bio manji od prosjeka. Najvjerojatnije je riječ o više međupovezanih čimbenika, koji su djelovali zajedno.

Sljedeće podrazdoblje traje od 1981. do 2001. godine i obilježeno je nešto smanjenim intenzitetom ukupne depopulacije u odnosu prema prethodnom, već razmotrenom podrazdoblju. Intenzitet depopulacije smanjen je zato što se u prethodnim razdobljima iselilo toliko stanovnika da je bila reducirana baza potencijalnih emigranata. Dakle, smanjenje emigracije uvjetovano je smanjenjem ukupnog broja stanovnika i njihovim starenjem⁴⁹. U ovome je razdoblju broj stanovnika Općine Žumberak smanjen s 2438 na 1185 (indeks promjene je iznosio 48,61), što znači da se i u ovom podrazdoblju broj stanovnika Općine Žumberak upola smanjio. Nijedno naselje nije zabilježilo porast broja stanovnika. Najveći je pad zabilježen u naseljima Stari Grad Žumberački (indeks promjene 13,04), Vlašić Brdo (indeks promjene 22,22) i Tomaševci (indeks promjene 22,39). Nasuprot tome, najmanji je pad zabilježen u Jurkovu Selu (indeks promjene 82,64), Žamariji (indeks promjene 69,81) i Kordićima Žumberačkim (indeks promjene 66,67). U uvjetima ovakve depopulacije teško je pronaći koje su zakonitosti uzrokovale veći ili manji pad broja stanovnika u pojedinim naseljima. Posebno zabrinjava činjenica da su u ovome razdoblju dva naselja razmatrane općine (Grgetići i Jezernice) izumrla, odnosno

⁴⁹ Jasno je da je starije stanovništvo manje skloni iseljavanju.

ostala bez stanovnika. Može se reći da je potpuna nebriga vladajućih struktura za ruralne prostore i njihov razvoj rezultirala ovakvim stanjem.

U najnovijem podrazdoblju (2001. – 2011.), koje je ujedno i najnovije međupopisje, intenzitet depopulacije se smanjio. Do tada je Općina Žumberak (kao i Žumberak u cjelini), već bila iseljena do te mjere da se zapravo više nije imao tko iseliti. Broj stanovnika smanjio se s 1185 na samo 883, čime je prvi put od kada se provode moderni popisi stanovništva broj stanovnika ove općine pao ispod 1000. Indeks promjene je iznosio 74,51. Jedino je Kostanjevac, koje je ujedno i središnje naselje promatrane općine, zabilježio porast broja stanovnika. Indeks promjene je iznosio 118,63. Ovakvo je stanje povezano s relativno dobrom prometnom dostupnosti Kostanjevca u odnosu prema Krašiću i Jastrebarskom, a i s činjenicom da je Kostanjevac općinsko središte. Dva naselja nisu zabilježila promjenu broja stanovnika, što znači da im je indeks promjene bio 100. To su Cernik i Vlašić Brdo. Budući da je u oba spomenuta naselja broj stanovnika vrlo mali, ovakvo stanje ne upućuje na pozitivne procese, nego na vrlo nepovoljne posljedice dugotrajnih depopulacijskih procesa. Najmanje je smanjen broj stanovnika u naselju Reštovo Žumberačko u kojem je indeks promjene broja stanovnika iznosi 93,33. Nasuprot tome, najveći pad imala su naselja Plavci (indeks promjene 31,25), Sopote (indeks promjene 42,86) i Kalje (indeks promjene 45,92). Jasno je da je ovakvo stanje krajnje zabrinjavajuće i alarmantno. Nastave li se postojeći demografski procesi, može se očekivati daljnja ukupna depopulacija na Žumberku. Počnu li se provoditi sustavne mjere demografske revitalizacije i ekonomskog razvoja, moguće je poboljšanje postojećeg stanja.

3.1.1.4. Popisno kretanje stanovništva u ozaljskom dijelu Žumberka

Gradu Ozlju pripadaju 24 naselja, koja se nalaze na zapadnom dijelu Žumberka. Ovaj je dio Žumberka prometno vrlo izoliran, a njegov najzapadniji dio u biti prirodno gravitira Metliki u susjednoj Sloveniji, što vrlo nepovoljno djeluje na demografske prilike. Za razliku od svih ostalih dijelova Žumberka, koji su u sastavu Zagrebačke županije, ozaljski je dio u sastavu Karlovačke županije. Relativno nizak centralitet Ozlja, što je posljedica njegova malog broja stanovnika, također je negativno utjecao na demografske prilike u ozaljskom dijelu Žumberka.

Demografska situacija u ozaljskom dijelu Žumberka razmotrena je u istim vremenskim razdobljima kao i ostali dijelovi Žumberka. Prvo razmatrano razdoblje traje od prvog modernog popisa stanovništva 1857. do 1890. Jednako kao i u drugim dijelovima Žumberka, u ovom je razdoblju u ozaljskom dijelu Žumberka zabilježen porast broja stanovnika.

Tablica 12. Popisno kretanje broja stanovnika u ozaljskom dijelu Žumberka 1857. – 1890.

NASELJE	1857.	1869.	1880.	1890.	Indeks promjene 1890./1857.
Badovinci	220	285	315	330	150,00
Brašljevica	96	134	168	156	162,50
Brezovica Žumberačka	0	0	0	14	-
Bulići	51	79	105	120	235,29
Cvetišće	0	0	0	0	-
Dančulovići	154	167	200	218	141,56
Doljani Žumberački	124	170	188	205	165,32
Dragoševci	125	198	223	215	172,00
Dučići	0	0	0	0	-
Goleši Žumberački	58	65	67	66	113,79
Gudalji	0	0	0	0	-
Kamenci	76	104	95	113	148,68
Kašt	96	124	168	187	194,79
Keseri	60	68	76	70	116,67
Kuljaji	61	67	79	68	111,48
Kunčani	100	133	133	125	125,00
Liješće	199	250	260	274	137,69
Malinci	111	131	160	184	165,77
Pilatovci	101	124	134	124	122,77
Popovići Žumberački	48	62	65	81	168,75
Radatovići	190	287	310	339	178,42
Rajakovići	0	0	0	0	-
Sekulići	120	144	160	177	147,50
Šiljki	0	0	0	0	-
ozaljski dio Žumberka ukupno	1990	2592	2906	3066	154,07

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

U ovome je razdoblju broj stanovnika ozaljskog dijela Žumberka povećan s 1990 na 3066, a indeks promjene broja stanovnika iznosio je 154,07. Sva su naselja toga područja zabilježila porast broja stanovnika. To je razdoblje ulaska stanovništva Žumberka u proces demografske tranzicije, pa se može zaključiti da je porast broja stanovnika generiran prirodnim prirastom. Vrijeme je to rasformiranja Vojne krajine, što je znatno utjecalo i na ovaj dio Žumberka. Isti procesi koji su se zbivali u ostalim dijelovima Žumberka dogodili su se i u njegovu ozaljskom dijelu. Nakon razvojačenja Vojne krajine 8. 8. 1873., a poglavito nakon njezina pripojenja banskoj Hrvatskoj 15. 7. 1881. jačala je emigracija i iz ovog dijela Žumberka. Ona je usmjerena uglavnom na prekomorske zemlje. Kao i u drugim dijelovima Žumberka i ovdje su potpuno izostali modernizacijski i transformacijski procesi, koji su lokalnom stanovništvu trebali omogućiti nastavak života na Žumberku u promijenjenim ekonomskim i geopolitičkim okolnostima, što je u kasnijim razdobljima rezultiralo jačanjem emigracije i padom broja stanovnika.

Tablica 13. Popisno kretanje broja stanovnika u ozaljskom dijelu Žumberka 1890. – 1931.

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Badovinci	330	267	290	270	258	78,18	95,56
Brâšljevica	156	167	152	150	152	97,44	101,33
Brezovica Žumberačka	14	17	0	0	0	-	-
Bulići	120	85	101	80	68	56,67	85,00
Cvetišće	0	82	0	0	0	-	-
Dančulovići	218	195	162	155	181	83,03	116,77
Doljani Žumberački	205	193	148	134	135	65,85	100,75
Dragoševci	215	198	190	186	136	63,26	73,12
Dučići	0	85	0	0	0	-	-
Goleši Žumberački	66	63	48	57	45	68,18	78,95
Gudalji	0	33	0	0	0	-	-
Kamenci	113	103	107	80	95	84,07	118,75
Kašt	187	208	186	199	215	114,97	108,04
Keseri	70	58	51	39	54	77,14	138,46
Kuljaji	68	69	56	55	65	95,59	118,18

NASELJE	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	Indeks promjene 1921./1890.	Indeks promjene 1931./1921.
Kunčani	125	123	109	111	87	69,60	78,38
Liješće	274	262	243	234	269	98,18	114,96
Malinci	184	49	164	135	157	85,33	116,30
Pilatovci	124	143	151	145	178	143,55	122,76
Popovići Žumberački	81	75	81	65	74	91,36	113,85
Radatovići	339	246	327	236	322	94,99	136,44
Rajakovići	0	64	0	0	0	-	-
Sekulići	177	129	150	152	174	98,31	114,47
Šiljki	0	33	0	0	0	-	-
ozaljski dio Žumberka ukupno	3066	2947	2716	2483	2665	86,92	107,33

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

Razdoblje od 1890. do 1931. može se podijeliti u dva podrazdoblja. Prvo traje od 1890. do 1921. i obilježeno je padom broja stanovnika. U tome se razdoblju broj stanovnika ozaljskog dijela Žumberka smanjio s 3066 na 2483, a indeks promjene je iznosio 86,92. Kao što je već napominjano, razdoblje je to intenzivne emigracije sa Žumberka, poglavito u prekomorske zemlje, pri čemu ozaljski dio Žumberka nije iznimka. Ipak dva naselja, Pilatovci i Kašt, bilježe porast broja stanovnika. U prvome je naselju indeks promjene iznosio 143,55, a u drugome 114,97. Pilatovci od 1910. do 1931. u svojem sastavu imaju podatke za naselje Brezovica Žumberačka, pa to uzrokuje porast broja stanovnika, dok je razlog porasta broja stanovnika u naselju Kašt najvjerojatnije manji intenzitet emigracije čiji je uzrok teško utvrditi. Najveći pad broja stanovnika imaju naselja Bulići (indeks promjene 56,67), Dragoševci (indeks promjene 63,26) i Doljani Žumberački (indeks promjene 65,85). Razlog je iseljavanje, i to ponajprije u prekomorske zemlje, a uzrok iseljavanja je loša ekonom-ska situacija nakon rasformiranja Vojne krajine koja je uzrokovana izostankom državnih ulaganja i općenitom nebrigom državnih vlasti za Žumberak.

Druge podrazdoblje je trajalo od 1921. do 1931. i obilježeno je porastom broja stanovnika. Broj stanovnika ozaljskog dijela Žumberka se povećao s 2483 na 2665 (indeks promjene 107,33). Uzroci ovog porasta povezani su s demografskim

Tablica 14. Popisno kretanje broja stanovnika u ozaljskom dijelu Žumberka 1931. – 2011.

NASELJE	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	
Badovinci	258	222	206	159	96	53	51	31	23	
Brašljevica	152	136	126	111	90	62	47	54	33	
Brezovica Žumberačka	0	46	53	28	36	26	27	32	19	
Bulići	68	37	42	34	13	9	3	4	2	
Cvetišće	0	36	33	29	7	6	1	2	0	
Dančulovići	181	183	161	129	102	60	38	42	24	
Doljani Žumberački	135	93	105	83	57	39	27	25	21	
Dragoševci	136	120	80	55	52	23	15	12	7	
Dučići	0	97	95	72	47	39	22	27	21	
Goleši Žumberački	45	36	33	29	14	14	7	4	4	
Gudalji	0	37	36	23	22	8	4	1	0	
Kamenci	95	69	61	43	23	7	6	3	0	
Kašt	215	192	168	153	117	88	89	78	45	
Keseri	54	58	49	35	24	12	11	9	5	
Kuljaji	65	49	47	35	26	18	16	12	11	
Kunčani	87	72	78	81	40	17	5	0	0	
Liješće	269	237	209	155	89	67	60	51	37	
Malinci	157	37	41	36	24	5	1	0	0	
Pilatovci	178	122	129	103	67	43	48	31	22	
Popovići Žumberački	74	66	49	29	0	0	0	0	0	
Radatovići	322	156	143	102	80	52	31	26	22	
Rajakovići	0	38	60	47	4	0	0	0	0	
Sekulići	174	70	57	48	40	10	14	8	4	
Šiljki	0	41	32	31	31	19	20	10	5	
ozaljski dio Žumberka ukupno	2665	2250	2093	1650	1101	677	543	462	305	

Izvor: www.dzs.hr (30.10. 2017.)

oporavkom nakon Prvog svjetskog rata (povećan natalitet) i sa smanjenjem emigracije nakon što je SAD uveo imigracijske kvote (*Emergency Quota Act*). Kao i u ostalim dijelovima Žumberka, ovo razdoblje ni u ozaljskom dijelu nije potrajalo dugo. Iako je u ozaljskom dijelu Žumberka prisutan porast broja stanovnika, on nije zabilježen

Indeks promjene 2011./1931.	Indeks promjene 1948./1931.	Indeks promjene 1953./1948.	Indeks promjene 1981./1953.	Indeks promjene 2001./1981.	Indeks promjene 2011./2001.
8,91	86,05	92,79	25,73	58,49	74,19
21,71	89,47	92,65	49,21	87,10	61,11
-	-	115,22	49,06	123,08	59,38
2,94	54,41	113,51	21,43	44,44	50,00
-	-	91,67	18,18	33,33	-
13,26	101,10	87,98	37,27	70,00	57,14
15,56	68,89	112,90	37,14	64,10	84,00
5,15	88,24	66,67	28,75	52,17	58,33
-	-	97,94	41,05	69,23	77,78
8,89	80,00	91,67	42,42	28,57	100,00
-	-	97,30	22,22	12,50	-
-	72,63	88,41	11,48	42,86	-
20,93	89,30	87,50	52,38	88,64	57,69
9,26	107,41	84,48	24,49	75,00	55,56
16,92	75,38	95,92	38,30	66,67	91,67
-	82,76	108,33	21,79	-	-
13,75	88,10	88,19	32,06	76,12	72,55
-	23,57	110,81	12,20	-	-
12,36	68,54	105,74	33,33	72,09	70,97
-	89,19	74,24	-	-	-
6,83	48,45	91,67	36,36	50,00	75,86
-	-	157,89	-	-	-
2,30	40,23	81,43	17,54	80,00	50,00
-	-	78,05	59,38	52,63	50,00
11,44	84,43	93,02	32,35	68,24	66,02

u svim naseljima, što pokazuje da u ovome podrazdoblju emigracijski tokovi nisu u potpunosti bili zaustavljeni. Tako najveći pad broja stanovnika imaju naselja Dragosevci (indeks promjene 73,12), Kunčani (indeks promjene 78,38) i Goleši Žumberački (indeks promjene 78,95). Nasuprot tome, najveći porast imaju Keseri

(indeks promjene 138,46), Radatovići (136,44) i Pilatovci (122,76). Nakon 1931. godine broj stanovnika Žumberka kontinuirano pada.

Razdoblje nakon 1931. godine obilježeno je velikim padom broja stanovnika Žumberka. Taj pad ima obilježja demografskog sloma, pri čemu ozaljski dio Žumberka nije iznimka, jer je u njemu broj stanovnika smanjen s 2665 na samo 305 uz indeks promjene broja stanovnika od 11,44. Zbog promjena u naseljskim granicama opisanih u tablici 2 ili zbog izumiranja naselja, za pojedina od njih u ovome razdoblju nije moguće izračunati indeks promjene. Izumrla naselja su Cvetišće, Gudalji, Kamenci, Kunčani, Malinci, Popovići Žumberački i Rajakovići. U ovom je dijelu Žumberka najviše izumrlih naselja, a razlog tome jest vrlo slaba prometna dostupnost, odnosno velika prometna izoliranost prema najbližim gradovima. S time je povezan manjak investicija, koji je prouzročio ekonomsko, a zatim i demografsko propadanje. Uspostava državne granice između Hrvatske i Slovenije također se vrlo negativno odrazila na ekonomске prilike u ovome dijelu Žumberka jer on prirodno gravitira Metliki u susjednoj Sloveniji. Od naselja za koja se može izračunati indeks promjene broja stanovnika i koja nisu izumrla, u ovome je razdoblju najveći intenzitet pada broja stanovnika zabilježen u Sekulićima (indeks promjene 2,30), Bulićima (indeks promjene 2,94) i Dragoševcima (indeks promjene 5,15). Najmanji intenzitet pada zabilježen je u Brašljevici (indeks promjene 21,71), Kaštu (indeks promjene 20,93) i Kuljajima (indeks promjene 16,92). Vrijednosti indeksa promjene broja stanovnika jasno pokazuju razmjere depopulacije u ozaljskom dijelu Žumberka.

Budući da je ovo razdoblje relativno dugo trajalo, bilo je podijeljeno u pet podrazdoblja kako bi se doznalo više o kretanju broja stanovnika.

U podrazdoblju od 1931. do 1948., koje u biti obuhvaća jedno međupopisje, vrlo je izražen pad broja stanovnika u ozaljskom dijelu Žumberka. Ukupan je broj stanovnika smanjen s 2665 na 2250, a indeks promjene je iznosio 84,43. Slična obilježja popisnog kretanja stanovništva uočena su i u ostalim dijelovima Žumberka kao i na Žumberku u cjelini. U ovome se razdoblju dogodio i Drugi svjetski rat, koji je prouzročio znatne direktne i indirektne demografske gubitke, te je općenito vrlo nepovoljno djelovao na demografske prilike. Rat je u biti osnovni razlog zašto je ovo međupopisje izdvojeno kao posebno podrazdoblje u ovoj analizi. Po završetku Drugog svjetskog rata (i za njegova trajanja) provodila se planska emigracija sa Žumberka u plodnije krajeve istočne Slavonije i Vojvodine (Srbija).

Unatoč dominantnom popisnom padu broja stanovnika dva su naselja zabilježila porast. To su Keseri i Dančulovići s indeksom promjene broja stanovnika od 107,41, odnosno 101,10. S obzirom na to da je riječ o vrlo malom porastu broja stanovnika u apsolutnim razmjerima, to u biti nije znatan odmak od dominantnog depopulacijskog trenda.

Za naselja Brezovicu Žumberačku, Dučiće, Gudalje, Rajakoviće i Šiljke nije moguće izračunati indeks promjene broja stanovnika, jer ta naselja 1931. nisu bila samostalna. Spomenute je godine Brezovica Žumberačka bila dio Pilatovaca, Cvetišće dio Malinaca, Dučići dio Radatovića, Gudalji dio Bulića, Rajakovići dio Sekulića, a Šiljki također kao Cvetišće dio Malinaca.

Najveći pad broja stanovnika zabilježen je upravo u naseljima iz kojih su u ovome podrazdoblju izdvajana pojedina naselja. Tako je u Malincima, iz kojih su izdvojena čak dva naselja (Cvetišće i Šiljki) indeks promjene broja stanovnika iznosio 23,57, u Sekulićima iz kojih su izdvojeni Rajakovići vrijednost istog indeksa iznosila je 40,23, a u Radatovićima iz kojih su izdvojeni Dučići ta vrijednost je bila 48,45. Od naselja u kojima nije bilo promjena u naseljskim granicama u ovome međupopisu (podrazdoblju) najveći je pad broja stanovnika zabilježen u Doljanima Žumberačkim (indeks promjene 68,89), Kamencima (indeks promjene 72,63) i Kuljaji (indeks promjene 75,38).

Slijedeće podrazdoblje je trajalo od 1948. do 1953. godine. Ono je također obilježeno padom broja stanovnika, no za razliku od prošlog podrazdoblja, nešto manje intenzivnim. Broj stanovnika ozaljskog dijela Žumberka smanjio se s 2250 na 2093 (indeks promjene 93,02). U ovome je razdoblju onemogućena vanjska migracija, jer je tada bivša komunistička Jugoslavija imala zatvorene granice, pa su iseljenički tokovi sa Žumberka uglavnom bili usmjereni prema obližnjim gradovima i plodnijim, reljefno nižim područjima Hrvatske (i bivše Jugoslavije). U ovome razdoblju tri naselja bilježe porast broja stanovnika. U Brezovici Žumberačkoj taj je porast posljedica promjena u naseljskim granicama; indeks promjene broja stanovnika u Rajakovićima iznosio je 157,89, a u Malincima 110,81. Nasuprot tome, najveći pad broja stanovnika imala su naselja Dragoševci (indeks promjene 66,67), Popovići Žumberački (indeks promjene 74,24) i Šiljki (indeks promjene 78,05).

U sljedećem međurazdoblju koje traje od 1953. do 1981. znatno pada broj stanovnika u ozaljskom dijelu Žumberka – s 2093 na samo 677 uz indeks promjene

od 32,35. Razdoblje je to najintenzivnijeg egzodusa sa Žumberka, pri čemu ozaljski dio nije iznimka. Sva su naselja zabilježila pad broja stanovnika, koji je bio najintenzivniji u Kamencima (indeks promjene 11,48), Malincima (indeks promjene 12,20) i Sekulićima (indeks promjene 17,54). Najmanji intenzitet pada imala su naselja Šiljki (indeks promjene 59,38), Kašt (indeks promjene 52,38) i Brašljevica (indeks promjene 49,21). Treba napomenuti da su u ovom podrazdoblju izumrla dva naselja: Popovići Žumberački i Rajakovići. Ta činjenica zorno prikazuje intenzitet nepovoljnih demografskih procesa, koji su u ovome periodu djelovali na Žumberku. U sljedeća dva podrazdoblja smanjuje se intenzitet pada broja stanovnika, jer je zbog velikog pada broja stanovnika manji broj potencijalnih emigranata.

U podrazdoblju koje je trajalo od 1981. do 2001. broj stanovnika ozaljskog dijela Žumberka smanjio se sa 677 na 462 uz indeks promjene od 68,24. U ovome razdoblju uz emigraciju, bitan čimbenik ukupne depopulacije jest i izumiranje stanovništva prouzročeno starenjem i vrlo reduciranim demoreprodukcionim. Uz prije navedena dva izumrla naselja (Popoviće Žumberačke i Rajakoviće), u ovom su razdoblju izumrli i Kunčani i Malinci. Ne računajući ta naselja, najveći pad broja stanovnika imaju Gudalji (indeks promjene 12,50), Goleši Žumberački (indeks promjene 28,57) i Cvetišći (indeks promjene 33,33). Minimalni porast u absolutnom iznosu zabilježen je jedino u Brezovici Žumberačkoj. Broj stanovnika se povećao s 26 na 32, a indeks promjene iznosi 123,08⁵⁰. Najmanji pad broja stanovnika imala su naselja Kašt (indeks promjene 88,64) i Brašljevica (indeks promjene 87,10).

Najnovije podrazdoblje (2001. – 2011.) ujedno je i najnovije međupopisje. I ono je obilježeno padom broja stanovnika, s time da je intenzitet toga pada nešto veći nego u prethodnom međupopisu. Broj stanovnika se smanjio s 462 na samo 305 uz indeks promjene od 66,02. Godine 2011. zabilježen je najmanji broj stanovnika Žumberka od kad se provode moderni popisi stanovništva. Pri tome ni ozaljski dio Žumberka nije iznimka. Uz ranije izumrla naselja, u ovome su razdoblju izumrla još tri naselja: Cvetišće, Gudalji i Kamenci. Time se broj izumrlih naselja u ozaljskom dijelu Žumberka povećao na čak sedam⁵¹. To je zoran pokazatelj

⁵⁰ Ovo je zoran primjer kako mali absolutni porast može djelovati kao značajniji nego što stvarno jest kad se razmatra s pomoću relativnog pokazatelja.

⁵¹ Sedam spomenutih izumrlih naselja ozaljskog dijela Žumberka su: Cvetišće, Gudalji, Kamenci, Kunčani, Malinci, Popovići Žumberački i Rajakovići.

sadašnjeg demografskog stanja u ovome dijelu Žumberka, koji od svih dijelova ima najnepovoljnije demografske pokazatelje. Jedan od razloga ovakvog stanja je svakako vrlo loša vremenska prometna dostupnost prema najbližim gradovima u Hrvatskoj. Nijedno naselje nije zabilježilo porast broja stanovnika. Jedino su Goleši Žumberački imali jednak broj stanovnika u oba popisa ovoga međupopisnog razdoblja (4 stanovnika). Najmanji pad broja stanovnika imala su naselja Kuljaji (indeks promjene 91,67), Doljni Žumberački (indeks promjene 84,00) i Dučići (indeks promjene 77,78), a najveći Bulići, Sekulići i Šiljki, u kojima je zabilježen indeks promjene broja stanovnika 50,00.

Na temelju prikazanog može se zaključiti da popisno kretanje broja stanovnika u svim dijelovima Žumberka jasno prikazuje razmjere depopulacije i demografske krize. Ipak, ma koliko se stanje činilo bezizlaznim, mogućnosti za revitalizaciju postoje, no o tome će govora biti poslije.

3.2. Prirodno kretanje stanovništva (1971. – 2018.)

Prirodno kretanje stanovništva izrazito je važna komponenta demografske dinamike, jer prikazuje demoreprodukтивni potencijal neke populacije. Prirodno kretanje stanovništva je jasan indikator budućih demografskih procesa u nekome prostoru.

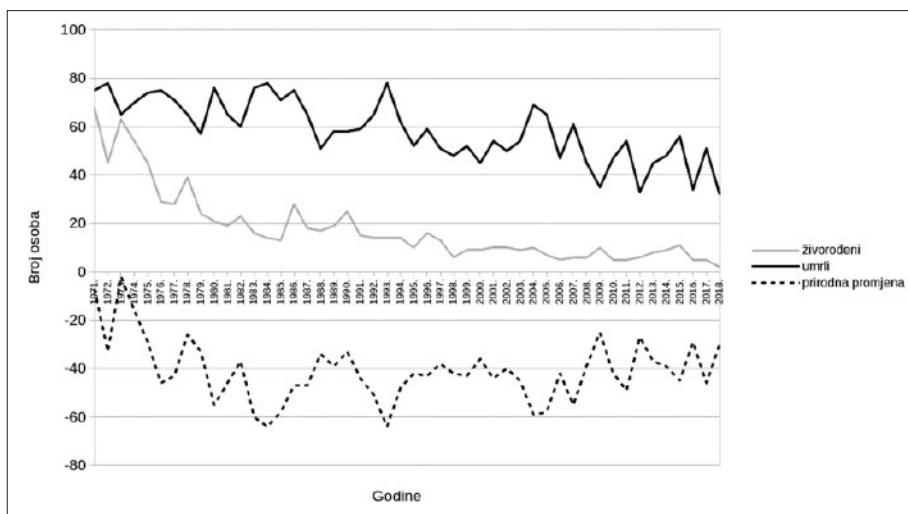
Tablica 15. Prirodno kretanje stanovništva na Žumberku 1971. – 2018.

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1971.	68	75	-7	10,85	11,96	-1,11
1972.	45	78	-33	7,42	12,86	-5,44
1973.	63	65	-2	10,76	11,10	-0,34
1974.	54	70	-16	9,56	12,39	-2,83
1975.	45	74	-29	8,26	13,59	-5,33
1976.	29	75	-46	5,54	14,32	-8,78
1977.	28	71	-43	5,56	14,11	-8,55
1978.	39	65	-26	8,08	13,47	-5,39
1979.	24	57	-33	5,19	12,33	-7,14
1980.	21	76	-55	4,76	17,21	-12,45
1981.	19	65	-46	4,49	15,35	-10,86

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1982.	23	60	-37	5,57	14,53	-8,96
1983.	16	76	-60	3,98	18,90	-14,92
1984.	14	78	-64	3,58	19,92	-16,34
1985.	13	71	-58	3,41	18,64	-15,23
1986.	28	75	-47	7,56	20,20	-12,64
1987.	18	65	-47	5,00	18,07	-13,07
1988.	17	51	-34	4,87	14,60	-9,73
1989.	19	58	-39	5,61	17,13	-11,52
1990.	25	58	-33	7,62	17,68	-10,06
1991.	15	59	-44	4,73	18,59	-13,86
1992.	14	65	-51	4,57	21,20	-16,63
1993.	14	78	-64	4,73	26,36	-21,63
1994.	14	62	-48	4,91	21,74	-16,83
1995.	10	52	-42	3,64	18,94	-15,30
1996.	16	59	-43	6,07	22,37	-16,30
1997.	13	51	-38	5,14	20,15	-15,01
1998.	6	48	-42	2,48	19,80	-17,32
1999.	9	52	-43	3,89	22,45	-18,56
2000.	9	45	-36	4,07	20,37	-16,30
2001.	10	54	-44	4,73	25,54	-20,81
2002.	10	50	-40	4,87	24,34	-19,47
2003.	9	54	-45	4,51	27,08	-22,57
2004.	10	69	-59	5,17	35,68	-30,51
2005.	7	65	-58	3,74	34,70	-30,96
2006.	5	47	-42	2,76	25,92	-23,16
2007.	6	61	-55	3,42	34,80	-31,38
2008.	6	45	-39	3,54	26,58	-23,04
2009.	10	35	-25	6,12	21,43	-15,31
2010.	5	47	-42	3,18	29,88	-26,70
2011.	5	54	-49	3,30	35,69	-32,39
2012.	6	33	-27	4,13	22,71	-18,58
2013.	8	45	-37	5,74	32,31	-26,57

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
2014.	9	48	-39	6,75	36,02	-29,27
2015.	11	56	-45	8,64	44,01	-35,37
2016.	5	34	-29	4,12	28,04	-23,92
2017.	5	51	-46	4,34	44,26	-39,92
2018.	2	32	-30	1,83	29,30	-27,47
prosjek 1971. – 1981.	40	70	-31	-	-	-
prosjek 1981. – 1991.	19	65	-46	-	-	-
prosjek 1991. – 2001.	12	57	-45	-	-	-
prosjek 2001. – 2011.	8	53	-45	-	-	-
prosjek 2011. – 2018.	6	44	-38	-	-	-

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

Slika 3. Prirodno kretanje stanovništva na Žumberku 1971. – 2018.

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

Tijekom cijelog promatranog razdoblja prirodno kretanje stanovništva na Žumberku izrazito je nepovoljno. Od 1971. godine naovamo nije zabilježena nijedna godina tijekom koje je broj živorođenih bio veći od broja umrlih, odnosno prirođan pad broja stanovnika (prirodna depopulacija) je kontinuirano prisutan. Jasno je da je ovakvo stanje krajnje nepovoljno. Razmotri li se dinamika broja živorođenih, vidljiv je trend smanjenja (s manjim oscilacijama koje su tipične za malu populaciju). Broj živorođenih bio je najveći prve godine promatranog razdoblja (1971.) i iznosio je 68. Već se tijekom prvog promatranog međupopisa broj živorođenih znatno smanjio, pa je sljedeće popisne godine (1981.) taj broj iznosio samo 19 (indeks promjene u odnosu prema 1971. godini iznosio je 27,94). Posljedica je to ponajprije emigracije stanovništva, poglavito onog u demoreprodukтивnoj dobi.

Tijekom sljedećeg međupopisa broj živorođenih oscilira uz blagu tendenciju pada. Tako je sljedeće popisne godine (1991.) broj živorođenih iznosio 15 (indeks promjene u odnosu prema prethodnoj međupopisnoj godini iznosio je 78,95). Ovakvo je stanje nastalo ponajprije zbog nešto slabijeg ukupnog smanjenja broja stanovnika i zbog već ranijeg znatnog smanjenja broja stanovnika u demoreprodukтивnoj dobi.

Slične su tendencije obilježile i sljedeća dva međupopisa. Tako je popisne 2001. godine zabilježeno 10, a sljedeće popisne 2011. godine samo 5 živorođenih. Godine 2018., posljednje godine za koju su dostupni podaci, zabilježena su samo 2 živorođena djeteta. Taj podatak govori dovoljno za sebe i zorno prikazuje razmjere depopulacijskih procesa na Žumberku. Stope nataliteta prikazuju jednako stanje. S obzirom na to da nijedne promatrane godine stopa nataliteta nije bila viša od 15%, možemo govoriti o niskom i vrlo niskom natalitetu. Najviša stopa nataliteta (10,85%) zabilježena je 1971., a najniža 2018. godine i iznosila je samo 1,83%, što je krajnje nisko. Jedini način za poboljšanje ovakvog stanja i revitalizaciju jest imigracija stanovništva u demoreprodukтивnoj dobi.

Broj umrlih također pokazuje trend snižavanja, što je posljedica smanjivanja broja stanovnika. Ipak, pad broja umrlih nije toliko izražen kao pad broja živorođenih, što je posljedica starenja stanovništva. Od početka promatranog razdoblja najveći broj umrlih zabilježen je tijekom tri godine (1972., 1984. i 1993.) i iznosio je 78. Može se reći da od 1971. do 1993. godine broj umrlih oscilira u rasponu od 51 do 78 umrlih na godinu. U tome razdoblju nije izražen trend pada broja umrlih, nego tek nakon 1993. godine, s time da oscilira i nakon te godine, što nije neobično

za brojčano male populacije. Najmanji je broj umrlih zabilježen 2018. godine kada su na Žumberku umrla 32 stanovnika. Stope mortaliteta su u porastu zbog starenja stanovništva i smanjenja njegova broja. Najniža stopa nataliteta je zabilježena 1973. godine i iznosila je 11,10%, a najviša 2017. godine kada je iznosila čak 44,26%, što je uistinu vrlo visoka vrijednost.

Prirodna je promjena negativna u cijelom promatranom razdoblju, s time da je intenzitet prirodnog pada u početku bio malen, da bi poslije narastao. Na samom početku razdoblja još se uvijek rađao značajan broj djece, što je ublažavalo proces prirodnog pada broja stanovnika. Tako je taj pad davne 1973. iznosio samo 2 stanovnika. Od sredine 70-ih godina 20. stoljeća povećala se razina prirodnog pada (prirodne depopulacije) zbog iseljavanja i smanjenja rodnosti. Tijekom prve polovice 1980-ih i 1990-ih zabilježena je najveća razina prirodnog pada broja stanovnika na Žumberku. Tako je 1984. i 1993. prirodni pad bio -64 stanovnika. Poslije se, zbog smanjenja broja stanovnika, smanjuje i intenzitet prirodnog pada broja stanovnika, koji je 2016. godine bio -29. Možda se na prvi pogled smanjenje intenziteta prirodnog pada broja stanovnika čini pozitivnim, no na temelju detaljnije analize može se vidjeti izrazita negativnost ovakvog procesa, jer je on posljedica dugotrajne ukupne depopulacije i naglašenog starenja stanovništva. Stope prirodne promjene su kontinuirano negativne i kreću se od -0,34% 1973. godine do čak -39,92%, koliko je zabilježeno 2017. godine.

3.2.1. Prirodno kretanje stanovništva u samoborskom dijelu Žumberka

Kako bi se bolje razumjela problematika prirodnog kretanja stanovništva na Žumberku, nužno ju je razmotriti na razini dijelova Žumberka koji pripadaju različitim gradovima/općinama.

Razmotri li se broj živorođenih, vidljivo je da je trend gotovo jednak kao na Žumberku promatranom u cjelini. Najveći broj živorođenih zabilježen je 1971. godine, dakle na samome početku promatranog razdoblja kada je zabilježeno 19 živorođenih. Tijekom prvog promatranog međupopisa broj živorođenih je padaо da bi sljedeće popisne godine (1981.) bilo samo 9 živorođenih. Trend pada nastavlja se i u sljedećem međupopisu, pa je tijekom sljedeće popisne godine (1991.) zabilježeno samo 1 živorođeno dijete. To je naznaka vrlo nepovoljnih obilježja prirodnog kretanja stanovništva u budućnosti.

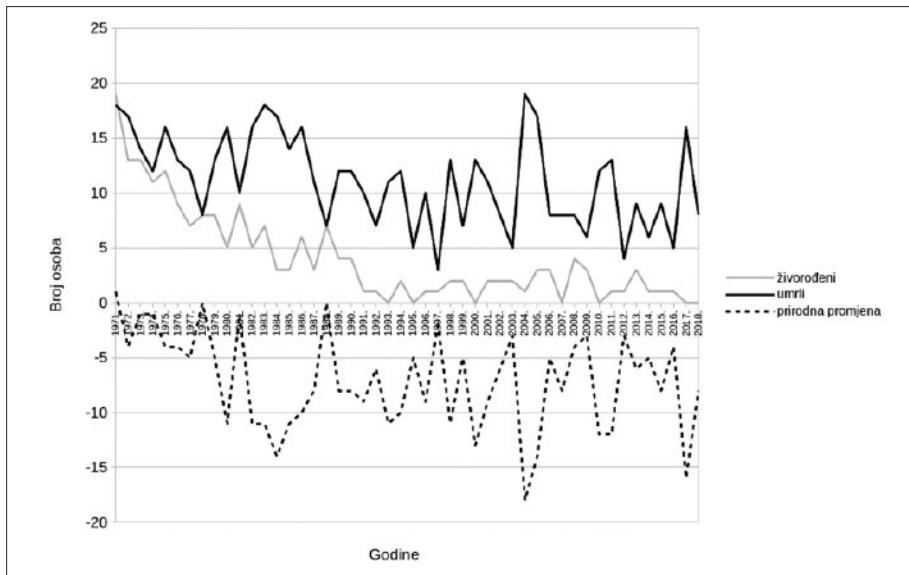
Tablica 16. Prirodno kretanje stanovništva u samoborskom dijelu Žumberka 1971. – 2018.

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1971.	19	18	1	14,67	13,90	0,77
1972.	13	17	-4	10,36	13,55	-3,19
1973.	13	14	-1	10,70	11,52	-0,82
1974.	11	12	-1	9,36	10,21	-0,85
1975.	12	16	-4	10,57	14,10	-3,53
1976.	9	13	-4	8,22	11,87	-3,65
1977.	7	12	-5	6,64	11,37	-4,73
1978.	8	8	0	7,89	7,89	0,00
1979.	8	13	-5	8,21	13,35	-5,14
1980.	5	16	-11	5,35	17,13	-11,78
1981.	9	10	-1	10,03	11,15	-1,12
1982.	5	16	-11	5,76	18,43	-12,67
1983.	7	18	-11	8,33	21,43	-13,10
1984.	3	17	-14	3,70	20,96	-17,26
1985.	3	14	-11	3,83	17,88	-14,05
1986.	6	16	-10	7,96	21,22	-13,26
1987.	3	11	-8	4,13	15,15	-11,02
1988.	7	7	0	10,04	10,04	0,00
1989.	4	12	-8	5,99	17,96	-11,97
1990.	4	12	-8	6,25	18,75	-12,50
1991.	1	10	-9	1,63	16,31	-14,68
1992.	1	7	-6	1,69	11,80	-10,11
1993.	0	11	-11	0,00	19,20	-19,20
1994.	2	12	-10	3,62	21,70	-18,08
1995.	0	5	-5	0,00	9,38	-9,38
1996.	1	10	-9	1,95	19,53	-17,58
1997.	1	3	-2	2,03	6,10	-4,07
1998.	2	13	-11	4,24	27,54	-23,30
1999.	2	7	-5	4,42	15,49	-11,07
2000.	0	13	-13	0,00	30,09	-30,09
2001.	2	11	-9	4,83	26,57	-21,74
2002.	2	8	-6	4,95	19,81	-14,86
2003.	2	5	-3	5,08	12,71	-7,63
2004.	1	19	-18	2,61	49,62	-47,01

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
2005.	3	17	-14	8,06	45,65	-37,60
2006.	3	8	-5	8,29	22,11	-13,82
2007.	0	8	-8	0,00	22,77	-22,77
2008.	4	8	-4	11,73	23,47	-11,73
2009.	3	6	-3	9,08	18,16	-9,08
2010.	0	12	-12	0,00	37,51	-37,51
2011.	1	13	-12	3,23	42,02	-38,79
2012.	1	4	-3	3,35	13,38	-10,04
2013.	3	9	-6	10,40	31,21	-20,81
2014.	1	6	-5	3,60	21,59	-17,99
2015.	1	9	-8	3,74	33,66	-29,92
2016.	1	5	-4	3,89	19,46	-15,57
2017.	0	16	-16	0,00	65,04	-65,04
2018.	0	8	-8	0,00	33,90	-33,90
prosjek 1971. – 1981.	10	14	-4	-	-	-
prosjek 1981. – 1991.	5	13	-8	-	-	-
prosjek 1991. – 2001.	1	9	-8	-	-	-
prosjek 2001. – 2011.	2	10	-8	-	-	-
prosjek 2011. – 2018.	1	9	-8	-	-	-

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS – a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

U sljedećem međupopisu tijekom čak tri godine (1993., 1995. i 2000.) nije zabilježeno nijedno rođeno dijete, što zorno prikazuje izrazito nepovoljno stanje vezano za rađanje djece. U međupopisu od 2001. do 2011. godine natalitet je također na vrlo niskoj razini, a nijedno dijete nije rođeno 2007. i 2010. godine. U dvije posljednje promatrane godine (2017. i 2018.) nije zabilježeno nijedno živorođeno dijete, što je krajnje nepovoljno. Stope nataliteta kretale su se od 14,67% (1971. godine) do 0%

Slika 4. Prirodno kretanje stanovništva u samoborskom dijelu Žumberka (1971. – 2018.)

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

tijekom 1993., 1995., 2000., 2007., 2010., 2017. i 2018. godine, kada nema nijednog živorođenog djeteta u ovome dijelu Žumberka. U postojećim demografskim uvjetima nije vjerojatno da će se postojće stanje promijeniti, pa je jasno kako treba provesti revitalizacijske mjere koje bi povećale natalitet.

Dinamika broja umrlih pokazuje trend pada, no uz velike oscilacije koje su specifične za male populacije, pa nije moguće u njoj pronaći pravilnost. Trend smanjenja broja umrlih vezan je za smanjenje ukupne populacije. Najveći broj umrlih u cijelom promatranom razdoblju zabilježen je 1971. godine (18 umrlih), a najmanji 2012. godine (4 umrla). Stope mortaliteta kreću se od 6,10‰ (1997. godine) do čak 65,04‰, koliko je zabilježeno 2017. godine. Ovako velika oscilacija nerijetko se događa u malim populacijama, a posebice je naglašena kad se promatra relativni pokazatelj poput stopa mortaliteta.

Prirodna promjena bila je pozitivna samo 1971. godine. Tada je njezina vrijednost iznosila 1, što je doslovno minimalna vrijednost prirodnog prirasta. Tijekom 1978. i 1988. zabilježena je nulta vrijednost prirodne promjene, a u svim ostalim godinama negativna prirodna promjena, odnosno prirodnji pad broja stanovnika.

Njegova je vrijednost bila najnepovoljnija 2004. godine i iznosila je -18 stanovnika. Stope prirodne promjene kreću se od 0,77‰, koliko je zabilježeno 1971., do čak -65,04‰ 2017. godine. Jasno je da je ovakvo stanje krajnje nepovoljno te da je nužno provoditi revitalizacijske mјere.

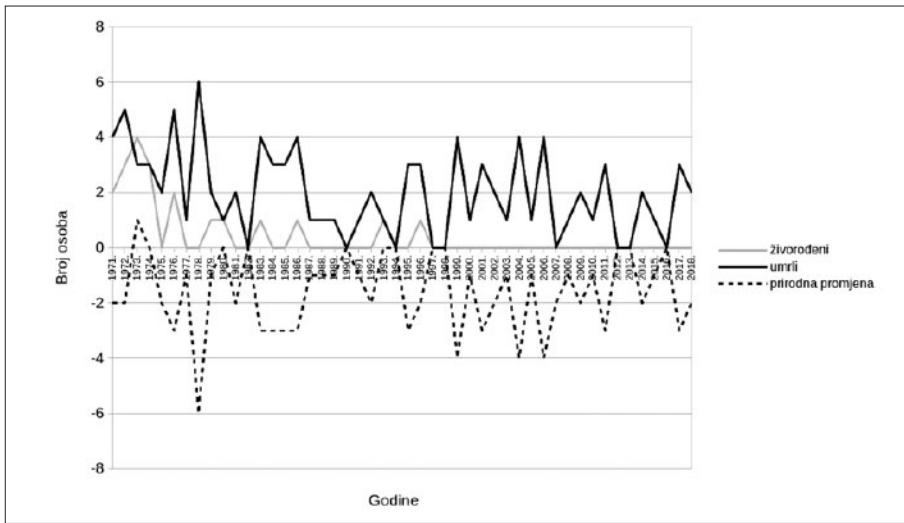
3.2.2. Prirodno kretanje stanovništva u krašićkom dijelu Žumberka

Tablica 17. Prirodno kretanje stanovništva u krašićkom dijelu Žumberka 1971. – 2018.

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1971.	2	4	-2	5,29	10,58	-5,29
1972.	3	5	-2	8,24	13,74	-5,50
1973.	4	3	1	11,43	8,57	2,86
1974.	3	3	0	8,93	8,93	0,00
1975.	0	2	-2	0,00	6,21	-6,21
1976.	2	5	-3	6,49	16,23	-9,74
1977.	0	1	-1	0,00	3,40	-3,40
1978.	0	6	-6	0,00	21,43	-21,43
1979.	1	2	-1	3,76	7,52	-3,76
1980.	1	1	0	3,97	3,97	0,00
1981.	0	2	-2	0,00	8,40	-8,40
1982.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
1983.	1	4	-3	4,59	18,35	-13,76
1984.	0	3	-3	0,00	14,42	-14,42
1985.	0	3	-3	0,00	15,15	-15,15
1986.	1	4	-3	5,32	21,28	-15,96
1987.	0	1	-1	0,00	5,62	-5,62
1988.	0	1	-1	0,00	5,95	-5,95
1989.	0	1	-1	0,00	6,33	-6,33
1990.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
1991.	0	1	-1	0,00	7,25	-7,25
1992.	0	2	-2	0,00	15,27	-15,27
1993.	1	1	0	8,13	8,13	0,00
1994.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
1995.	0	3	-3	0,00	27,78	-27,78
1996.	1	3	-2	9,90	29,70	-19,80

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1997.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
1998.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
1999.	0	4	-4	0,00	51,28	-51,28
2000.	0	1	-1	0,00	14,08	-14,08
2001.	0	3	-3	0,00	46,88	-46,88
2002.	0	2	-2	0,00	33,14	-33,14
2003.	0	1	-1	0,00	17,66	-17,66
2004.	0	4	-4	0,00	75,60	-75,60
2005.	0	1	-1	0,00	20,33	-20,33
2006.	0	4	-4	0,00	87,97	-87,97
2007.	0	0	-2	0,00	0,00	0,00
2008.	0	1	-1	0,00	26,30	-26,30
2009.	0	2	-2	0,00	58,29	-58,29
2010.	0	1	-1	0,00	32,69	-32,69
2011.	0	3	-3	0,00	110,82	-110,82
2012.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
2013.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
2014.	0	2	-2	0,00	125,71	-125,71
2015.	0	1	-1	0,00	82,03	-82,03
2016.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
2017.	0	3	-3	0,00	600,00	-600,00
2018.	0	2	-2	0,00	2000,00	-2000,00
prosjek 1971. – 1981.	1	3	-2	-	-	-
prosjek 1981. – 1991.	0	2	-2	-	-	-
prosjek 1991. – 2001.	0	2	-2	-	-	-
prosjek 2001. – 2011.	0	2	-2	-	-	-
prosjek 2011. – 2018.	0	1	-1	-	-	-

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

Slika 5. Prirodno kretanje stanovništva u krašičkom dijelu Žumberka 1971. – 2018.

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

U krašičkom dijelu Žumberka živi najmanje stanovnika, pa je ondje i demografsko stanje krajnje nepovoljno, odnosno najnepovoljnije je prirodno kretanje stanovništva. To zorno pokazuje kretanje broja živorođenih. Njihov maksimalan broj je 1973. godine iznosio samo 4. Krajnje zabrinjava činjenica što u novije vrijeme u ovome dijelu Žumberka nije rođeno nijedno dijete. Stope nataliteta kreću se od 11,43% (1974. godine) do 0%, koliko je zabilježeno tijekom niza godina kada nije bilo rođene djece. Treba napomenuti da relativni pokazatelj poput stopa nije mjerodavan za prikazivanje stanja u tako maloj populaciji.

Broj umrlih oscilira između 0 i 6 u cijelom promatranom razdoblju, iako od kraja 1970-ih broj umrlih ne premašuje 4 na godinu. Ovakva dinamika broja umrlih tipična je za male populacije. Stope mortaliteta kreću se od 0% do nevjerojatnih 2000,00%, a upravo zbog male populacijske baze, takav pokazatelj demografske dinamike nije relevantan.

Prirodna promjena je bila pozitivna samo 1973. godine, a svih ostalih godina zabilježen je prirodni pad broja stanovnika ili njezina nulta vrijednost⁵². Tijekom

⁵² Nulta vrijednost prirodne promjene u krašičkom dijelu Žumberka zabilježena je sljedećih godina: 1974., 1980., 1982., 1990., 1993., 1994., 1997., 1998., 2012., 2013. i 2016.

osam godina (1982., 1990., 1994., 1997., 1998., 2012., 2013. i 2016.) nije zabilježen nijedan živorođeni ili umrli stanovnik ovog dijela Žumberka. Ta pojava je teško moguća u većim populacijama, a u malima je česta. Stope prirodne promjene kreću se od 0‰ do -2000‰ i zbog male populacijske baze, kao što je više puta napomenuto, to nije mjerodavan pokazatelj demografske dinamike. S obzirom na to da je ovaj dio Žumberka relativno blizu Krašiću, a time i Jastrebarskom i Karlovcu, postoje dobri izgledi za njegovu revitalizaciju kada bi za to postojao javni interes. U njegovu nedostatku vjerojatan je nastavak nepovoljnih demografskih procesa.

3.2.3. Prirodno kretanje stanovništva u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak

U sastavu Općine Žumberak nalazi se najveći broj žumberačkih naselja, pa ta općina okuplja najviše stanovnika. Jednako kao i u drugim dijelovima Žumberka i u Općini Žumberak obilježja prirodnog kretanja stanovništva krajnje su nepovoljna.

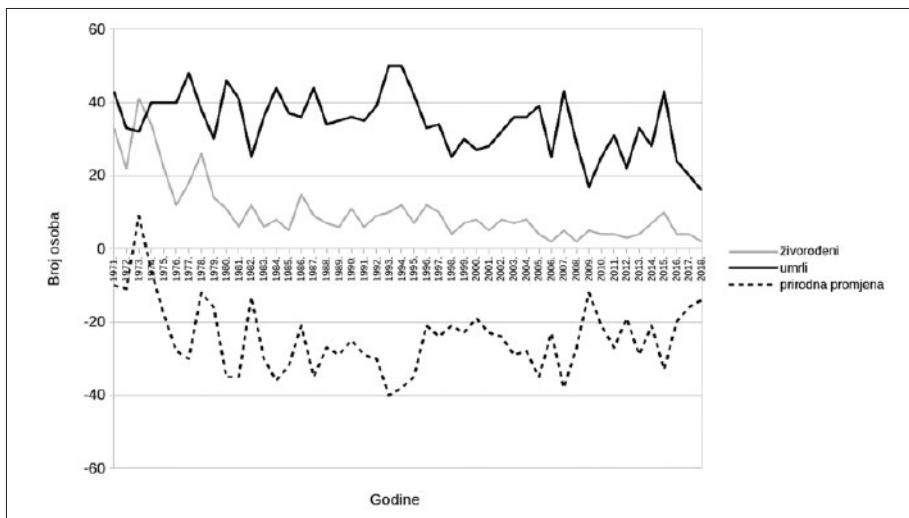
Tablica 18. Prirodno kretanje stanovništva u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak 1971. – 2018.

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1971.	33	43	-10	9,41	12,26	-2,85
1972.	22	33	-11	6,48	9,72	-3,24
1973.	41	32	9	12,47	9,74	2,73
1974.	34	40	-6	10,70	12,59	-1,89
1975.	22	40	-18	7,17	13,04	-5,87
1976.	12	40	-28	4,06	13,52	-9,46
1977.	18	48	-30	6,32	16,85	-10,53
1978.	26	38	-12	9,49	13,87	-4,38
1979.	14	30	-16	5,32	11,41	-6,09
1980.	11	46	-35	4,37	18,25	-13,88
1981.	6	41	-35	2,47	16,91	-14,44
1982.	12	25	-13	5,06	10,54	-5,48
1983.	6	36	-30	2,59	15,54	-12,95
1984.	8	44	-36	3,54	19,44	-15,90
1985.	5	37	-32	2,26	16,75	-14,49
1986.	15	36	-21	6,96	16,71	-9,75

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1987.	9	44	-35	4,28	20,94	-16,66
1988.	7	34	-27	3,42	16,61	-13,19
1989.	6	35	-29	3,01	17,56	-14,55
1990.	11	36	-25	5,67	18,56	-12,89
1991.	6	35	-29	3,19	18,61	-15,42
1992.	9	39	-30	4,97	21,55	-16,58
1993.	10	50	-40	5,75	28,77	-23,02
1994.	12	50	-38	7,20	29,99	-22,79
1995.	7	42	-35	4,39	26,32	-21,93
1996.	12	33	-21	7,87	21,65	-13,78
1997.	10	34	-24	6,88	23,40	-16,52
1998.	4	25	-21	2,90	18,10	-15,20
1999.	7	30	-23	5,34	22,90	-17,56
2000.	8	27	-19	6,46	21,79	-15,33
2001.	5	28	-23	4,25	23,78	-19,53
2002.	8	32	-24	6,97	27,89	-20,92
2003.	7	36	-29	6,27	32,23	-25,96
2004.	8	36	-28	7,36	33,13	-25,77
2005.	4	39	-35	3,79	36,92	-33,13
2006.	2	25	-23	1,95	24,36	-22,41
2007.	5	43	-38	5,02	43,17	-38,15
2008.	2	29	-27	2,07	30,03	-27,96
2009.	5	17	-12	5,34	18,17	-12,83
2010.	4	25	-21	4,42	27,62	-23,20
2011.	4	31	-27	4,57	35,41	-30,84
2012.	3	22	-19	3,55	26,03	-22,48
2013.	4	33	-29	4,91	40,49	-35,58
2014.	7	28	-21	8,92	35,68	-26,76
2015.	10	43	-33	13,25	56,99	-43,74
2016.	4	24	-20	5,52	33,14	-27,62
2017.	4	20	-16	5,76	28,82	-23,05
2018.	2	16	-14	3,01	24,11	-21,09
prosjek 1971. – 1981.	22	39	-17	-	-	-

Godina	Živorođeni	Umrlji	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
prosjek 1981. – 1991.	8	37	-29	-	-	-
prosjek 1991. – 2001.	8	36	-28	-	-	-
prosjek 2001. – 2011.	5	31	-26	-	-	-
prosjek 2011. – 2018.	5	27	-22	-	-	-

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

Slika 6. Prirodno kretanje stanovništva u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak (1971. – 2018.)

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

U promatranom razdoblju broj živorođenih dosegnuo je maksimum 1973. godine i od tada ima trend pada. Spomenute je godine zabilježeno 41 živorođeno dijete. Tijekom 1980-ih broj živorođenih oscilirao je između 5 (1985. godine) i 15 (1986. godine). Ovakve su oscilacije uobičajene za male populacije, no trend smanjenja broja živorođenih je vrlo nepovoljan. Tijekom 1990-ih nastavlja se slično stanje, a broj živorođenih oscilira između 4 (1998. godine) i 12 (1994. i 1996. godine), da bi u kasnijem razdoblju oscilirao između 2 (2006., 2008. i 2018. godine) i 10 (2015. godine). Stope nataliteta također imaju trend smanjenja. Najviše su bile početkom

1970-ih, iako je najveća vrijednost stope nataliteta zabilježena 2015. godine (13,25%). I najviša zabilježena stopa nataliteta upućuje zapravo na nizak natalitet. Iako je te godine rođeno samo 10 djece, stopa se samo čini povoljnijom (a zapravo to nije), ponajprije zbog ukupnog smanjenja broja stanovnika, to jest male demografske baze na osnovi koje je stopa izračunata.

Broj umrlih se do sredine 1990-ih kretao od 25 (1982. godine) do 50 (1993. i 1994. godine). Poslije je zbog pada broja stanovnika manji i broj umrlih, pa se od sredine 1990-ih naovamo on kreće u rasponu od 17 (2009. godine) do 43 (2015. godine). Stope mortaliteta bilježe trend rasta. Početkom 1970-ih one su bile relativno niske. Poslije stope mortaliteta bilježe trend porasta. On je uzrokovani emigracijom mlađeg stanovništva (pad broja stanovnika) i demografskim starenjem, što je održavalo broj umrlih na podjednakoj razini⁵³. U cijelome promatranom razdoblju stope mortaliteta se kreću od 9,72% (1972. godine) do čak 56,99% (2015. godine). Ovako visoka stopa mortaliteta kao 2015. godine može se javiti samo u izvanrednim okolnostima, no unutar male, znatno ostarele populacije njezina pojava ne začuđuje.

Kao što je vidljivo iz prethodne tablice i grafikona, prirodni pad broja stanovnika prisutan je u cijelom promatranom razdoblju, s jedinom iznimkom 1973. godine kad je zabilježen prirodni prirast od 9 stanovnika. Od druge polovice 1970-ih prirodni pad se zadržava na podjednakoj razini, odnosno od -40 (1993. godine) do -12 (1978. i 2009.) godine. Stope prirodnog pada pokazuju pogoršanje stanja tijekom promatranog razdoblja, a najnepovoljnija vrijednost zabilježena je 2015. godine kada je spomenuta stopa iznosila čak -43,74%. Jasno je da obilježja prirodnog kretanja stanovništva u Općini Žumberak ne odudaraju od onih u Žumberku promatranome u cjelini, te da je i ovdje nužno što prije provesti revitalizacijske mjere kako bi se poboljšalo postojeće stanje.

3.2.4. Prirodno kretanje stanovništva u ozaljskom dijelu Žumberka

Ozaljski dio Žumberka jedini pripada Karlovačkoj županiji. Prometno je izrazito izoliran, a demografski su pokazatelji općenito vrlo loši. U ovome je dijelu, kao što je u radu već napomenuto, i najveći broj izumrlih naselja, njih čak sedam. U skladu s cjelokupnom demografskom situacijom i prirodno kretanje stanovništva vrlo je nepovoljno.

⁵³ Ako se isti broj umrlih razmatra u manjoj (padajućoj) populaciji, stope mortaliteta će rasti.

Tablica 19. Prirodno kretanje stanovništva u ozaljskom dijelu Žumberka 1971. – 2018.

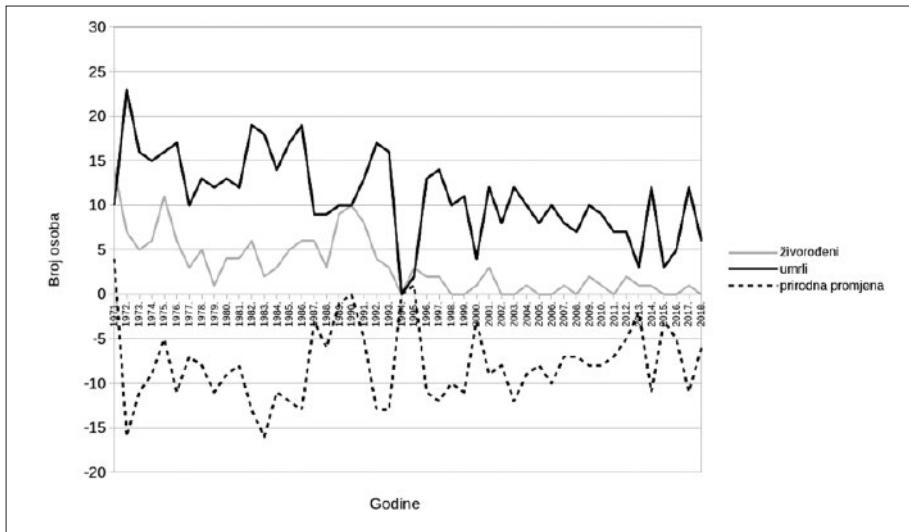
Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
1971.	14	10	4	12,84	9,17	3,67
1972.	7	23	-16	6,68	21,95	-15,27
1973.	5	16	-11	4,97	15,90	-10,93
1974.	6	15	-9	6,23	15,58	-9,35
1975.	11	16	-5	11,94	17,37	-5,43
1976.	6	17	-11	6,83	19,34	-12,51
1977.	3	10	-7	3,59	11,96	-8,37
1978.	5	13	-8	6,30	16,37	-10,07
1979.	1	12	-11	1,33	15,96	-14,63
1980.	4	13	-9	5,64	18,34	-12,70
1981.	4	12	-8	5,93	17,80	-11,87
1982.	6	19	-13	9,09	28,79	-19,70
1983.	2	18	-16	3,09	27,82	-24,73
1984.	3	14	-11	4,74	22,12	-17,38
1985.	5	17	-12	8,06	27,42	-19,36
1986.	6	19	-13	9,90	31,35	-21,45
1987.	6	9	-3	10,12	15,18	-5,06
1988.	3	9	-6	5,17	15,52	-10,35
1989.	9	10	-1	15,90	17,67	-1,77
1990.	10	10	0	18,08	18,08	0,00
1991.	8	13	-5	14,79	24,03	-9,24
1992.	4	17	-13	7,50	31,89	-24,39
1993.	3	16	-13	5,71	30,48	-24,77
1994.	0	0	0	0,00	0,00	0,00
1995.	3	2	1	5,89	3,93	1,96
1996.	2	13	-11	4,00	26,00	-22,00
1997.	2	14	-12	4,07	28,46	-24,39
1998.	0	10	-10	0,00	20,66	-20,66
1999.	0	11	-11	0,00	23,11	-23,11
2000.	1	4	-3	2,14	8,55	-6,41
2001.	3	12	-9	6,55	26,20	-19,65
2002.	0	8	-8	0,00	18,09	-18,09
2003.	0	12	-12	0,00	28,13	-28,13

Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodna promjena	Stopa nataliteta (%)	Stopa mortaliteta (%)	Stopa prirodne promjene (%)
2004.	1	10	-9	2,43	24,34	-21,90
2005.	0	8	-8	0,00	20,24	-20,24
2006.	0	10	-10	0,00	26,35	-26,35
2007.	1	8	-7	2,75	21,99	-19,24
2008.	0	7	-7	0,00	20,11	-20,11
2009.	2	10	-8	6,02	30,09	-24,07
2010.	1	9	-8	3,16	28,43	-25,27
2011.	0	7	-7	0,00	23,25	-23,25
2012.	2	7	-5	7,01	24,53	-17,52
2013.	1	3	-2	3,71	11,13	-7,42
2014.	1	12	-11	3,94	47,26	-43,32
2015.	0	3	-3	0,00	12,59	-12,59
2016.	0	5	-5	0,00	22,47	-22,47
2017.	1	12	-11	4,84	58,04	-53,20
2018.	0	6	-6	0,00	31,41	-31,41
prosjek 1971. – 1981.	6	14	-8	-	-	-
prosjek 1981. – 1991.	6	14	-8	-	-	-
prosjek 1991. – 2001.	2	10	-8	-	-	-
prosjek 2001. – 2011.	1	9	-8	-	-	-
prosjek 2011. – 2018.	1	7	-6	-	-	-

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

Broj živorođenih tijekom cijelog razdoblja ima trend pada sa znatnim oscilacijama tipičnima za male populacije. Najveći je broj živorođenih, i to 14, zabilježen davne 1971. Godine 1994. prvi put u ozaljskom dijelu Žumberka nije rođeno nijedno dijete⁵⁴. Nažalost, nakon te godine nije rođeno nijedno dijete ni 1998., 1999., 2002.,

⁵⁴ Ta je godina specifična po tome što nije rođeno nijedno dijete, a i zato što nije zabilježen nijedan umrli stanovnik.

Slika 7. Prirodno kretanje stanovništva u ozaljskom dijelu Žumberka (1971. – 2018.)

Izvor: Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2018.), DZS, Zagreb

2003., 2005., 2006., 2008., 2011., 2015., 2016., 2018. godine. Sama činjenica da tijekom čak 12 godina unutar ovog promatranog razdoblja nije zabilježeno nijedno rođenje, dovoljno govori o težini demografske krize u ovome dijelu Žumberka.

Broj umrlih također ima tendenciju pada (uz oscilacije) zbog smanjenja ukupnog broja stanovnika. Najviše je umrli bilo 1972. godine, i to 23. Godine 1994. nije zabilježen nijedan umrli, a u posljednjem desetljeću broj umrlih na godinu najčešće je manji od 10. Prirodna je promjena bila pozitivna samo 1971. i 1995. u minimalnom iznosu, a 1990. i 1994. godine bila je na nultoj razini. U svim ostalim godinama bilježi se prirodni pad broja stanovnika. Njegova je vrijednost bila najnegativnija 1972. i 1983. godine i iznosila je -16 stanovnika. U novije vrijeme, zbog pada ukupnog broja stanovnika i demografskog starenja, vrijednost prirodnog pada ima manje negativne vrijednosti.

Stopa nataliteta bilježe trend pada. Zanimljivo je da je najveća stopa nataliteta bila 1990. godine (18,08%), no uzme li se u obzir da je tada u ozaljskom dijelu Žumberka rođeno samo 10 djece, jasno je da relativni pokazatelj, to jest stopa, zbog male ukupne populacije opet nije najbolji način za iskazivanje trendova u natalitetu. Isto vrijedi za stope mortaliteta i prirodne promjene broja stanovnika.

Općenito se može zaključiti da je prirodno kretanje stanovništva na Žumberku krajnje nepovoljno i da su prilike takve da demografsku revitalizaciju nije moguće temeljiti na vlastitim demoreprodukтивnim potencijalima. Revitalizacija je moguća jedino uz doseljavanje mlađeg stanovništva u demoreprodukтивnoj dobi i za to treba stvoriti sve potrebne preduvjete.

3.3. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva (1971. – 2011.)

Migracijska bilanca (saldo) jedna je od osnovnih sastojnica migracije. To je razlika između useljenih i iseljenih (Nejašmić, 2005: 121), u biti razlika između popisne i prirodne promjene broja stanovnika u nekom prostoru.

Opće kretanje stanovništva obuhvaća prirodno kretanje (promjenu) i prostornu pokretljivost (migracije) (Friganović, 1990: 100). Prirodna promjena i prostorna pokretljivost osnovne su odrednice opće populacijske dinamike, a opće kretanje stanovništva posljedica je prirodnih i društvenih čimbenika (Friganović, 1990: 100).

Za bolje razumijevanje dinamičnih značajki stanovništva nije dovoljna samo međupopisna promjena. Nužni su složeniji pokazatelji koji daju podrobnu sliku određenog prostora i razdoblja (Nejašmić 2005: 61). U toj su kategoriji tipovi općeg kretanja stanovništva koji pokazuju odnos i utjecaj prirodne promjene i migracije u nekom razdoblju (Nejašmić 2005: 61). Ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna određuje se je li određeni prostor emigracijskog (E) ili imigracijskog (I) obilježja (Friganović, 1990: 101; Nejašmić, 2005: 62). Ljestvica tipova općeg kretanja stanovništva određuje se prema intenzitetu emigracijskoga ili imigracijskoga obilježja te prema tome je li prirodna promjena pozitivna ili negativna (Nejašmić, 2005: 62). Prema Friganoviću (1990: 101) i Nejašmiću (2005: 62), sveukupno postoji osam tipova općeg kretanja stanovništva od kojih su četiri emigracijska (tipovi E) i četiri imigracijska (tipovi I). Emigracijski tipovi su sljedeći:

- **E₁ (emigracija):** prirodna je promjena pozitivna, popisom utvrđeno kretanje je pozitivno, stopa prirodne promjene je veća od stope popisom utvrđenog povećanja.
- **E₂ (depopulacija):** prirodna je promjena pozitivna, popisom utvrđeno kretanje je negativno, stopa prirodne promjene je veća od stope popisom utvrđenog smanjenja.

- **E₃ (izrazita depopulacija):** prirodna je promjena pozitivna, popisom utvrđeno kretanje je negativno, stopa prirodne promjene je manja od stope popisom utvrđenog smanjenja.
- **E₄ (izumiranje):** prirodna je promjena negativna, popisom utvrđeno kretanje je negativno, stopa prirodne promjene (smanjenja) je manja od stope popisom utvrđenog smanjenja.

Jasno je da je E₄ najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva. Uz navedene emigracijske tipove, postoje i imigracijski tipovi koji su sljedeći:

- **I₁ (porast ili ekspanzija imigracijom):** prirodna je promjena pozitivna, popisom utvrđeno kretanje je pozitivno, stopa popisom utvrđenog povećanja je veća od stope prirodne promjene (prirasta).
- **I₂ (obnova ili regeneracija imigracijom):** prirodna promjena je negativna, popisom utvrđeno kretanje je pozitivno, stopa popisom utvrđenog povećanja je veća od stope prirodne promjene (smanjenja).
- **I₃ (slaba obnova ili regeneracija imigracijom):** prirodna promjena je negativna, popisom utvrđeno kretanje je pozitivno, stopa popisom utvrđenog povećanja je manja od stope prirodne promjene (smanjenja).
- **I₄ (vrlo slaba obnova ili regeneracija imigracijom):** prirodna promjena je negativna, popisom utvrđeno kretanje je negativno, stopa popisom utvrđenog smanjenja je manja od stope prirodne promjene (smanjenja).

Može se zaključiti da je I₁ najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva, no nažalost u hrvatskim je prilikama rijedak. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva prikazane su na temelju prostornih sastavnica koje su temeljene prema pripadnosti određenog dijela Žumberaka pojedinom gradu/općini. Ova analiza nije provedena na razini naselja zbog jednostavnosti. Naime, postoji velik broj malih naselja, pa se analizom na toj prostornoj razini ne bi puno dobitilo.

Analizira li se migracijska bilanca za Žumberak za prvo promatrano međupopisje, uviđa se da je ona u svim njegovim prostornim sastavnicama bila negativna. Njezina je apsolutna vrijednost bila najveća u Općini Žumberak, no u tom dijelu Žumberaka živi i najviše stanovnika, pa je to razlog za takvo stanje. Najveći udio migracijske bilance u ukupnoj popisnoj promjeni imao je samoborski dio Žumberaka (čak 91,52%), dok

Tablica 20. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva na Žumberku 1971. – 1981.

Dio Žumberka	Popisna promjena	Prirodna promjena	Udio prirodne promjene u popisnoj promjeni (%)	Migracijska bilanca	Udio migracijske bilance u popisnoj promjeni (%)	Tip općeg kretanja
samoborski dio	-401	-34	8,48	-367	91,52	E ₄
krašićki dio	-141	-16	11,35	-125	88,65	E ₄
dio u Općini Žumberak	-1095	-164	14,98	-931	85,05	E ₄
ozaljski dio	-424	-86	20,28	-338	79,72	E ₄
Žumberak ukupno	-2061	-300	14,56	-1761	85,44	E₄

Izvor: www.dzs.hr (30. 5. 2018.); Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 1981.), DZS, Zagreb

je isti udio u Općini Žumberak, koja ima najveći apsolutni iznos migracijske bilance bio 85,05%. Isti je udio za Žumberak u cijelini iznosio 85,44%. Ozaljski dio je imao najmanji udio migracijske bilance u ukupnoj popisnoj promjeni (79,72%). Iz prikazanog je jasno da je emigracija u ovome međupopisu bila glavni čimbenik ukupnog smanjenja broja stanovnika na Žumberku. Tip općeg kretanja stanovništva u svim je promatranim prostornim sastavnicama, kao i u Žumberku u cijelini, bio E₄. To je najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva čije je obilježje njegovo izumiranje.

Tablica 21. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva na Žumberku 1981. – 1991.

Dio Žumberka	Popisna promjena	Prirodna promjena	Udio prirodne promjene u popisnoj promjeni (%)	Migracijska bilanca	Udio migracijske bilance u popisnoj promjeni (%)	Tip općeg kretanja
samoborski dio	-286	-84	29,37	-202	70,63	E ₄
krašićki dio	-101	-13	12,87	-88	87,13	E ₄
dio u Općini Žumberak	-539	-281	52,13	-258	47,87	E ₄
ozaljski dio	-134	-82	61,19	-52	38,31	E ₄
Žumberak ukupno	-1060	-460	43,40	-600	56,60	E₄

Izvor: www.dzs.hr (30. 5. 2018.); Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1981. – 1991.), DZS, Zagreb

Razmotri li se sljedeće međupopisje (1981. – 1991.), vidljivo je da je stanje podjednako nepovoljno kao i u prethodnom međupopisu. Ipak, za razliku od tog međupopisa, negativna vrijednost migracijske bilance osjetno je smanjena, što pokazuje smanjenje emigracijskih procesa. S druge je strane povećana vrijednost ukupnog pada broja stanovnika, s time da je i dalje ukupna vrijednost negativne migracijske bilance veća od vrijednosti ukupnog prirodnog pada.

Najveći udio (e)migracijske bilance zabilježen je u krašičkom dijelu Žumberka, u kojem je iznosio čak 81,33%. Nasuprot tome, u ozaljskom je dijelu zabilježen njezin najmanji udio od samo 3,70%. Sukladno prethodno navedenom, dio prirodne depopulacije u popisnoj promjeni najveći je u ozaljskom dijelu Žumberka u kojem je iznosio čak 96,30%. Najmanji je udio prirodne u ukupnoj depopulaciji zabilježen u krašičkom dijelu Žumberka (18,67%).

Jednako kao i u prethodnom međupopisu sve su teritorijalne sastavnice Žumberka zabilježile najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva E₄, čije je obilježje izumiranje stanovništva.

Tablica 22. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva na Žumberku (1991. – 2001.)

Dio Žumberka	Popisna promjena	Prirodna promjena	Udio prirodne promjene u popisnoj promjeni (%)	Migracijska bilanca	Udio migracijske bilance u popisnoj promjeni (%)	Tip općeg kretanja
samoborski dio	-201	-81	40,30	-120	59,70	E ₄
krašički dio	-75	-14	18,67	-61	81,33	E ₄
dio u Općini Žumberak	-714	-279	39,08	-435	60,92	E ₄
ozaljski dio	-81	-78	96,30	-3	3,70	E ₄
Žumberak ukupno	-1071	-451	42,11	-620	57,89	E₄

Izvor: www.dzs.hr (30. 5. 2018.); Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1991. – 2001.), DZS, Zagreb

U sljedećem međupopisu stanje nije znatnije promijenjeno u odnosu prema prethodnom. Najveći je udio negativne migracijske bilance zabilježen u krašičkom dijelu Žumberka (81,33%), a najmanji udio opet je bio u ozaljskom dijelu (3,70%). Najveći je udio prirodne depopulacije u ukupnoj zabilježen u ozaljskom dijelu Žumberka (96,30%), a njezin najmanji udio je u krašičkom (18,67%). I dalje sve

teritorijalne sastavnice Žumberka imaju najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva E₄, čije je obilježje njegovo izumiranje.

Tablica 23. Migracijska bilanca i tipizacija općeg kretanja stanovništva na Žumberku (2001. – 2011.)

Dio Žumberka	Popisna promjena	Prirodna promjena	Udio prirodne promjene u popisnoj promjeni (%)	Migracijska bilanca	Udio migracijske bilance u popisnoj promjeni (%)	Tip općeg kretanja
samoborski dio	-105	-75	71,43	-30	28,57	E ₄
krašički dio	-37	-19	51,35	-18	48,65	E ₄
dio u Općini Žumberak	-302	-238	78,81	-64	21,19	E ₄
ozaljski dio	-157	-77	49,04	-80	50,96	E ₄
Žumberak ukupno	-601	-425	70,72	-176	29,28	E₄

Izvor: www.dzs.hr (30. 5. 2018.); Tablogrami vitalne statistike DZS-a (2001. – 2011.), DZS, Zagreb

U najnovijem međupopisu broj stanovnika Žumberka smanjio se do te mjere da je bolje promatrati absolutne, nego relativne pokazatelje. Prvi put je zabilježen veći udio prirodne od emigracijske depopulacije u ukupnoj depopulaciji. Rezultat je to dugo vremena prisutnih emigracijskih procesa, koji su uzrokovali i starenje stanovništva. Jasno je, naime, da je smrtnost veća u ostarjelim populacijama. Za razliku od prethodnih međupopisa, ozaljski je dio Žumberka imao najveći udio negativne migracijske bilance u ukupnoj depopulaciji (50,96%), no njezin je apsolutni iznos znatno manji nego u prvom ovdje promatranom međupopisu (1971. – 1981.), kad demografski resursi Žumberka još nisu bili toliko iscrpljeni. Teško je objasniti povećanje udjela migracijske bilance u ozaljskom dijelu Žumberka u odnosu prema dva prethodna međupopisa. Imajući na umu značajne metodološke razlike između popisa iz 1991. i 2001., najvjerojatnije je njihova posljedica mali iznos negativne migracijske bilance za razdoblje 1991. – 2001. Najmanji je udio negativne migracijske bilance u ukupnom smanjenju broja stanovnika zabilježen u Općini Žumberak (21,19%). U toj je općini bio najveći udio prirodne depopulacije (prirodnog pada broja stanovnika) u ukupnom smanjenju broja stanovnika (78,81%), dok je u ozaljskom dijelu Žumberka zabilježen njezin najmanji udio (49,04%).

I u najnovijem je promatranom međupopisu (2001. – 2011.) u svim teritorijalnim sastavnicama Žumberka zabilježen najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva E₄, koji upućuje na njegovo izumiranje.

Analiza općeg kretanja stanovništva na jasan i nedvosmislen način prikazala je i potvrdila sve u ovom radu već objašnjene nepovoljne demografske procese. Zabrinjava činjenica da su sve teritorijalne sastavnice Žumberka tijekom svih promatralih međupopisa imale najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva E₄, čije je obilježje izumiranje stanovništva. Imajući to na umu, jasno se nameće imperativ demografske revitalizacije koja čak ni u ovako lošim okolnostima nije nemoguća ili neizvediva. Provedbom sustavnih mjera demografske obnove moguće je postići pomak koji bi za Žumberak puno značio. O konkretnim mjerama revitalizacije bit će još govora u ovome radu.

4. PROBLEMATIKA STRUKTURNIH OBILJEŽJA STANOVNIŠTVA ŽUMBERKA

Riječ sastav ili struktura stanovništva upućuje na različita obilježja jedinica koje čine ukupno stanovništvo. To znači da svako osobno obilježje pojedinca utječe na sastav stanovništva prema određenom obilježju (spol, dob, bračno stanje, djelatnost, zanimanje itd.) (Nejašmić, 2005: 168). Zato pojam sastav (struktura) stanovništva prema nekom obilježju označava razdiobu pojedinaca (frekvenciju) prema vrijednostima ili modalitetima tog obilježja (Nejašmić, 2005: 168). To je zapravo pojednostavljena (statistička) definicija sastava stanovništva i uglavnom se odnosi na razdiobu relativnih frekvencija (Nejašmić, 2005: 168). Sastav stanovništva vrlo je promjenljiva kategorija i mijenja se ovisno o utjecaju čimbenika koji je određuju (Nejašmić, 2005: 168). Najkraće rečeno, sastav (struktura) je funkcija prirodnog kretanja i prostorne pokretljivosti stanovništva, a s druge strane sastav je njihov čimbenik (Nejašmić, 2005: 168). Prema tome, sastav (strukturu) treba promatrati u uzročno-poslijedičnoj vezi i sprezi s dinamikom stanovništva (Friganović, 1990: 107; Nejašmić, 2005: 169).

Sastav stanovništva se može dijeliti prema različitim obilježjima. Prema Nejašmiću (2005: 169), dijeli se na tri skupine:

- a) biološki (demografski) sastav (u kojem je najvažniji sastav prema spolu i prema dobi)
- b) društveno-gospodarski sastav (u kojem se ističu sastav prema djelatnosti, aktivnosti, zanimanju, obrazovanju, bračnom stanju itd.)
- c) kulturno-antropološki sastav (koji obuhvaća sastav prema rasi, narodnosti, jeziku, vjeri i sličnim obilježjima).

U demografskim i demogeografskim proučavanjima najveće značenje imaju biološki i društveno-gospodarski sastav, ponajprije zbog utjecaja na prirodno kretanje i druge vitalne značajke stanovništva (Nejašmić, 2005: 168).

4.1. Sastav stanovništva prema dobi i spolu i problem demografskog starenja

Sastav (struktura) stanovništva prema spolu prikazuje brojčani odnos muškog i ženskog stanovništva (Friganović, 1990: 108; Nejašmić, 2005: 168). Tom strukturu je u znatnoj mjeri određeno obilježje fiziološkog okvira demografske mase (Friganović, 1990: 108). Sredina u kojoj prevladava muško stanovništvo ima drukčiji fiziološki okvir nego ona u kojoj prevladava žensko stanovništvo (Friganović, 1990: 108). Neujednačenost sastava stanovništva prema spolu može generirati niz problema u demoreprodukциji i sastavu stanovništva prema dobi. Neujednačenost spolnog sastava nepovoljno utječe na sklapanje brakova (nupcijalitet), a time i na natalitet (Friganović, 1990: 108). Neravnoteža spolne strukture može biti posljedica nenormalnih društvenih zbivanja (Friganović, 1990: 108). Sastav po spolu iskazuje se koeficijentom maskuliniteta k_m (broj muških na 100 ili 1000 žena) ili koeficijentom feminiteta k_f (broj žena na 100 ili 1000 muških)⁵⁵.

Sastav stanovništva prema dobi jedan je od najvažnijih pokazatelja potencijalne živosti i biodinamike stanovništva nekog područja, a posebice je važan zbog svojih društvenih i gospodarskih implikacija (Nejašmić, 2005: 174). Kada je prikazana uz spolnu, dobna je struktura osnova opće dijagnoze stanovništva (Friganović, 1990: 111). Iz nje se vidi prošlost, čita sadašnjost i nazire budućnost kretanja stanovništva (Friganović, 1990: 111). Dobnom strukturu očituje se mladost, zrelost ili starost stanovništva (Friganović, 1990: 111). U demografskoj literaturi mladim se stanovništvom smatra ono u dobi do 19 godina. Zrelim se smatra ono u dobi od 20 do 59 godina, a starim ono koje ima 60 i više godina. U novije se vrijeme u literaturi nalazi i drukčija dobna razdioba, koja mladim smatra stanovništvo do 14 godina, zrelim ono od 15 do 64 godine, dok je staro stanovništvo sa 65 i više godina. To su ujedno i dobne granice za analiziranje radnog potencijala stanovništva (predradni, radni i postradni kontingenjt). Ipak, s obzirom na to da Državni zavod za statistiku primjenjuje prvu ovdje navedenu podjelu po dobi, ona je korištena u ovome radu. Osim toga, teško je da se npr. osoba sa 16 ili 17 godina može smatrati zrelom,

⁵⁵ $k_m = (P_m / P_f) \cdot 1000$; odnosno $k_f = (P_f / P_m) \cdot 1000$, gdje je P_m ukupno muško, a P_f ukupno žensko stanovništvo (Friganović, 1990: 108).

jer nije ni punoljetna. Za ocjenu bioreprodukciјe izdvajaju se predfertilni (žensko stanovništvo u dobi do 14 godine), fertilni (žensko stanovništvo od 15 do 49 godina) i postfertilni kontingenat (žensko stanovništvo u dobi od 50 i više godina).

Na sastav stanovništva prema dobi djeluje i dinamika, odnosno prirodno kretanje i migracije stanovništva. Smanjenje nataliteta u dugoročnom kontekstu reducira mlađe dobne skupine, što dovodi do demografskog starenja. Poveća li se natalitet, događa se obratan proces. Kako u migracijama najčešće sudjeluje mlađe stanovništvo u najpovoljnijoj demoreproduktivnoj dobi, emigracijski procesi uzrokuju njegovo starenje, a time i pad nataliteta. Tako se zaokružuje svojevrstan začarani krug nepovoljnih demografskih obilježja. Imigracijska kretanja s druge strane rezultiraju suprotnim procesima.

Najznačajniji pokazatelji sastava stanovništva prema dobi su: koeficijent starosti⁵⁶, koeficijent mladosti⁵⁷ i indeks starosti⁵⁸. Tipizacija ostarjelosti analizirana je prema metodologiji I. Nejašmića (2005: 191). Prema toj metodologiji postoji sedam tipova ostarjelosti stanovništva koji se određuju temeljem bodovnih pokazatelja⁵⁹.

Tablica 24. Tipizacija ostarjelosti utemeljena na bodovnoj vrijednosti

Bodovni pokazatelj ostarjelosti	Tip ostarjelosti	Obilježje
90,5 – 100,0	1	na pragu starosti
84,5 – 90,0	2	starenje
73,0 – 84,0	3	starost
65,5 – 72,5	4	duboka starost
50,5 – 65,0	5	vrlo duboka starost
30,5 – 50,0	6	izrazito duboka starost
0,0 – 30,0	7	krajnje duboka starost

Izvor: Nejašmić, I. (2005.), *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb: Školska knjiga: 191.

⁵⁶ Koeficijent starosti se računa na sljedeći način: $x_s = (P_{\geq 60}/P) \cdot 100$

⁵⁷ Koeficijent mladosti se računa na sljedeći način: $x_m = (P_{\leq 19}/P) \cdot 100$

⁵⁸ Indeks starosti se izračunava na sljedeći način: $i_s = (P_{\geq 60}/P_{\leq 19}) \cdot 100$

⁵⁹ Za više informacija o spomenutoj metodologiji pogledati: Nejašmić, I. (2005.), *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb: Školska knjiga: 191.

4.1.1. Demografsko starenje na Žumberku promatranom u cjelini

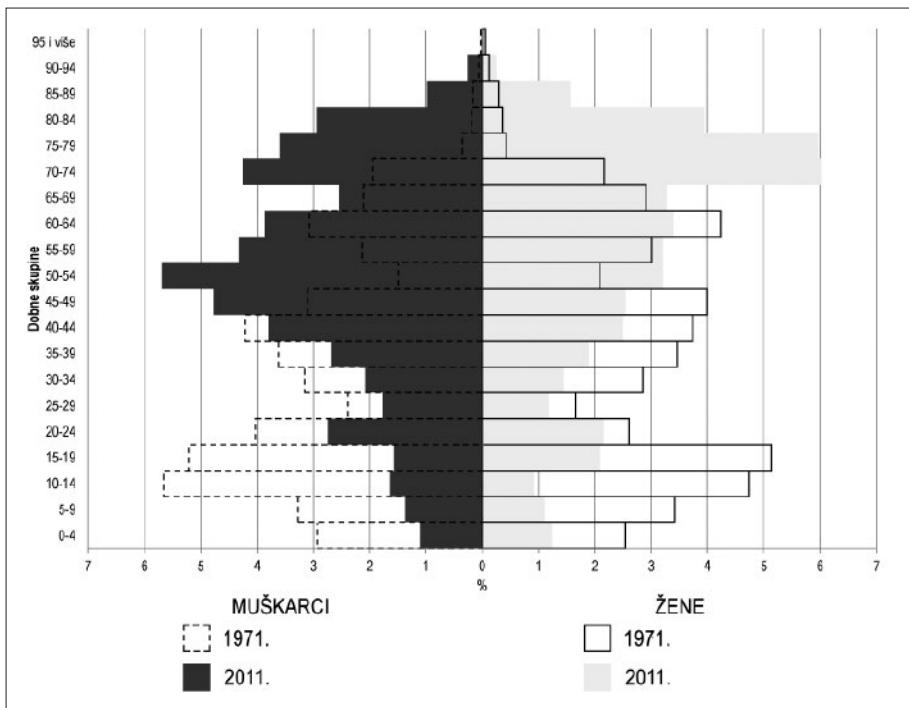
Sastav stanovništva prema dobi i spolu na Žumberku vrlo je nepovoljan. U razdoblju od 1971. do najnovijeg popisa stanovništva iz 2011. događao se vrlo naglašen proces demografskog starenja, što je zorno prikazano u sljedećoj tablici.

Tablica 25. Odabrani pokazatelji sastava stanovništva Žumberka prema dobi i spolu 1971. – 2011.

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Broj stanovnika	6321	4260	3200	2129	1528	24,17	71,77
Broj žena	3188	2144	1603	1043	733	22,99	70,28
Koeficijent feminiteta	101,75	101,32	100,37	96,04	92,20	-	-
Broj mladog stanovništva (≤ 19 godina)	2081	1203	547	287	169	8,12	58,89
Koeficijent mladosti (%)	32,92	28,23	17,09	13,48	11,06	-	-
Broj zrelog stanovništva (20 – 59 godina)	3007	2284	1544	911	703	23,38	77,17
Broj starog stanovništva (≥ 60 godina)	1885	1007	1161	925	656	34,80	70,92
Koeficijent starosti (%)	18,74	23,64	36,27	43,46	42,91	-	-
Indeks starosti	56,94	83,71	212,25	322,30	388,17	-	-
Predfertilni kontingent (žene ≤ 14 godina)	676	328	188	100	50	7,40	50,00
Predfertilni kontingent (%)	21,20	15,30	11,73	9,59	6,82	-	-
Fertilni kontingent (žene 15 – 49 godina)	1481	790	475	305	211	14,25	69,18

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Fertilni kontingenat (%)	46,46	36,85	29,63	29,24	28,79	-	-
Postfertilni kontingenat (žene ≥50 godina)	1005	1015	927	634	472	46,97	74,45
Postfertilni kontingenat (%)	31,52	47,34	57,83	60,79	64,39	-	-
Predradni kontingenat (≤14 godina)	1427	649	361	214	113	7,92	52,80
Predradni kontingenat (%)	22,57	15,23	11,28	10,05	7,40	-	-
Radni kontingenat (15–64 godine)	4123	3003	2085	1189	870	21,10	73,17
Radni kontingenat (%)	65,22	70,49	65,16	55,84	56,93	-	-
Postradni kontingenat (≥65 godina)	723	842	806	720	545	75,38	75,69
Postradni kontingenat (%)	11,43	19,77	25,18	33,83	35,65	-	-
Bodovni pokazatelj starijelosti	84	74,5	51	40	38	-	-
Tip dobnog sastava	3	3	5	6	6	-	-
Obilježje dobnog sastava	starost	starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost	izrazito duboka starost	-	-

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i općinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981., DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.)

Slika 8. Sastav stanovništva Žumberka prema dobi i spolu 1971. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.); Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 248.

Jasno je da se broj stanovnika Žumberka u ovome razdoblju (1971. – 2011.) smanjio za čak 75,83%. Ovako jako smanjenje broja stanovnika imalo je krajnje nepovoljan utjecaj na sastav stanovništva prema dobi i spolu (poglavito po dobi). U istome je razdoblju broj žena smanjen za čak 77,01%, što je nepovoljnije od vrijednosti za ukupnu populaciju. Poznato je da žene u prosjeku žive dulje od muškaraca, pa bi se moglo pretpostaviti da u ostarjeloj populaciji ima više žena. Ovakvo suprotno stanje upućuje na veću emigraciju žena nego muškaraca⁶⁰. Ženama je, naime, bilo lakše iseliti se sa Žumberka (npr. udajom), a muškarcima, koji su

⁶⁰ Emigracija žena djeluje negativnije na demografske prilike u nekom prostoru od emigracije muškaraca, jer neposredno djeluje na smanjenje fertiliteta.

tradicionalno bili više vezani za zemlju i poljoprivredu, to je bilo teže. Tako se na Žumberku pojavio i relativno velik broj neoženjenih muškaraca, jer to područje nežumberačkim ženama u pravilu nije bilo privlačno za naseljavanje (i udaju). Višak muškaraca u odnosu prema ženama najuočljiviji je u dobroj skupini od 50 do 54 godine. U najstarijim skupinama (70 i više godina) više je žena nego muškaraca, jer one prosječno dulje žive. To znači da u tim generacijama, kad su njihovi pripadnici bili u mlađoj dobi, još nije bilo povećanog iseljavanja žena, što je karakteristično za spomenute nešto ranije generacije koje su danas na pragu demografske starosti.

Prethodna slika zorno prikazuje opisanu problematiku. Uostalom, koeficijent feminiteta na Žumberku smanjio se sa 101,75, koliko je iznosio 1971. godine na samo 92,20, kolika mu je vrijednost bila 2011. godine⁶¹. Ovakvo je stanje tipična posljedica negativnog utjecaja modernizacije u svijetu na periferne ruralne prostore u kojima su modernizacijski i transformacijski⁶² procesi zakašnjeli ili su pak izostali djelomično ili potpuno.

Sastav stanovništva prema dobi još je nepovoljniji od sastava prema spolu. Svi indikatori koji se odnose na dob to zorno prikazuju. Broj mladog stanovništva na Žumberku se smanjio s 2081 (1971. godine) na samo 169 (2011. godine). Indeks promjene broja mladog stanovništva u ovom razdoblju iznosi 8,12. Koeficijent mladosti je 1971. godine bio 32,92%, da bi se 2011. godine smanjio na samo 11,06%. Ovako nizak udio mladog stanovništva ne omogućuje demografsku obnovu temeljenu na autohtonom stanovništvu.

Broj zrelog stanovništva se smanjio sa 3007 (1971. godine) na samo 703 (2011. godine) uz indeks promjene od 23,37. S obzirom na to da je zrelo stanovništvo nositelj sveukupnog razvoja i demoreprodukcije, jasno je da bez imigracije stanovništva u mlađoj zreloj dobi, koja je ujedno i demoreproduktivno najpovoljnija, nisu mogući revitalizacija i razvoj Žumberka.

Zbog ukupnog pada broja stanovnika, i broj starog stanovništva se od 1971. do 2011. smanjio s 1885 na 656 (indeks promjene 34,80). Međutim, pravi je razmjer starenja stanovništva vidljiv kad se usporedi relativni pokazatelji. Tako se u tome

⁶¹ Dakle, 1971. godine na Žumberku je živjelo više žena nego muškaraca, a 2011. godine situacija je bila obratna.

⁶² Ponajprije se misli na socijalno-geografsku transformaciju takvih ruralnih prostora, ali i na ostale transformacijske procese koji pridonose modernizaciji i sveukupnom razvoju prostora.

razdoblju koeficijent starosti povećao s 18,74% na čak 42,91%, dok se indeks starenja povećao s 56,94 na čak 388,17. Uzme li se u obzir činjenica da proces demografskog starenja počinje kad vrijednost indeksa starenja premaši 40, jasno je koliko su takvi procesi na Žumberku napredovali. Tip ostarjelosti 1971. godine bio je 3 (starost). Godine 2011. godine on je pogoršan na tip 6 (izrazito duboka starost).

Godine 1971. na Žumberku je bilo 676 žena u predfertilnoj dobi. Nakon četrdeset godina, 2011. taj je broj pao na samo 50 (indeks promjene 7,40). U postotnom obliku udio predfertilnih žena⁶³ u tome se razdoblju smanjio s 21,20% na samo 9,59%. Fertilni kontingenat je također izrazito smanjen. Godine 1971. broj fertilnih žena na Žumberku bio je 1481 (udio od 46,46%), da bi se 2011. godine smanjio na samo 211 (udio od 28,79%). Indeks promjene broja fertilnih žena je iznosio 14,25. Postfertilni kontingenat je imao smanjenje u apsolutnom iznosu uz povećanje relativnog udjela u ukupnom ženskom stanovništvu. To je posljedica smanjenja ukupnog broja stanovnika i demografskog starenja. Tako je 1971. broj postfertilnih žena na Žumberku iznosio 1005 uz udio od 31,52%, da bi 2011. godine taj broj pao na 472, ali uz udio od 64,39% u ukupnom ženskom stanovništvu. Indeks promjene postfertilnog kontingenta iznosio je 46,97.

Broj predradnog stanovništva iznosio je na Žumberku 1971. godine 1427 uz udio od 22,57% u ukupnom stanovništvu. Taj se broj 2011. godine smanjio na samo 113 uz udio od 7,40%. Indeks promjene predradnog kontingenta stanovništva iznosio je 7,92. Radni je kontingenat u istom razdoblju imao smanjenje broja stanovnika s 4123 uz udio od 65,22% na 870 uz udio od 56,93%. Indeks promjene radnog kontingenta stanovništva iznosio je 21,10. Postradni kontingenat, jednako kao i kontingenat starog stanovništva bilježi smanjenje apsolutnog iznosa te povećanje relativnog udjela u ukupnom stanovništvu. Tako je 1971. godine postradni kontingenat na Žumberku imao 723 stanovnika uz udio od 11,43%, da bi 2011. godine broj stanovnika tog kontingenta bio 545 uz udio od 35,65% u ukupnom stanovništvu. Sve prikazano zorno opisuje razmjere starenja na Žumberku i jasno upozorava na nužnost demografske revitalizacije koja se treba provesti što prije.

⁶³ Kontingenti predfertilnog, fertilnog i postfertilnog stanovništva podrazumijevaju žensko stanovništvo. Stoga se i njegovi udjeli izračunavaju u odnosu prema ukupnoj ženskoj populaciji.

4.1.2. Demografsko starenje u samoborskom dijelu Žumberka

Kao što jer već objašnjavano, samoborski dio obuhvaća sjeveroistočni dio povijesne regije Žumberka. Može se očekivati što bi bilo da je zbog blizine i centralnih funkcija Samobora, koji je najveće centralno naselje čijem administrativnom teritoriju pripada neki dio Žumberka, situacija vezana za demografsko starenje nešto povoljnija. Ipak, to nažalost nije tako.

Tablica 26. Odabrani pokazatelji sastava stanovništva samoborskog dijela Žumberka prema dobi i spolu 1971. – 2011.

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Broj stanovnika	1305	904	618	417	312	23,91	74,82
Broj žena	659	460	302	188	149	22,61	79,26
Koeficijent feminiteta	102,01	103,60	95,57	82,10	91,41	-	-
Broj mlađog stanovništva (≤ 19 godina)	446	214	101	47	38	8,52	80,85
Koeficijent mladosti (%)	34,18	23,67	16,35	11,28	12,18	-	-
Broj zrelog stanovništva (20 – 59 godina)	620	482	310	182	141	22,74	77,47
Broj starog stanovništva (≥ 60 godina)	235	200	198	188	133	56,60	70,74
Koeficijent starosti (%)	18,01	22,13	32,04	45,08	42,63	-	-
Indeks starosti	52,69	93,46	196,04	400,00	350,00	-	-
Predfertilni kontingenat (žene ≤ 14 godina)	146	66	31	17	16	10,96	94,12

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Predfertilni kontingent (%)	22,15	14,35	10,26	9,04	10,74	-	-
Fertilni kontingent (žene 15 – 49 godina)	315	182	88	50	41	13,02	82,00
Fertilni kontingent (%)	47,80	39,57	29,14	26,60	27,52	-	-
Postfertilni kontingent (žene ≥50 godina)	197	206	179	121	92	46,70	76,03
Postfertilni kontingent (%)	29,89	44,78	59,27	64,36	61,74	-	-
Predradni kontingent (≤14 godina)	310	136	64	39	28	9,03	71,79
Predradni kontingent (%)	23,76	15,04	10,36	9,36	8,97	-	-
Radni kontingent (15-64 godine)	845	588	419	235	173	20,47	73,62
Radni kontingent (%)	64,76	65,05	67,80	56,37	55,45	-	-
Postrandni kontingent (≥65 godina)	146	172	126	143	111	76,03	77,62
Postrandni kontingent (%)	11,19	19,03	20,39	34,29	35,58	-	-
Bodovni pokazatelji ostarjelosti	86	71,5	54,5	36	39,5	-	-
Tip dobnog sastava	2	4	5	6	6	-	-

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Obilježje dobnog sastava	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost	izrazito duboka starost	-	-

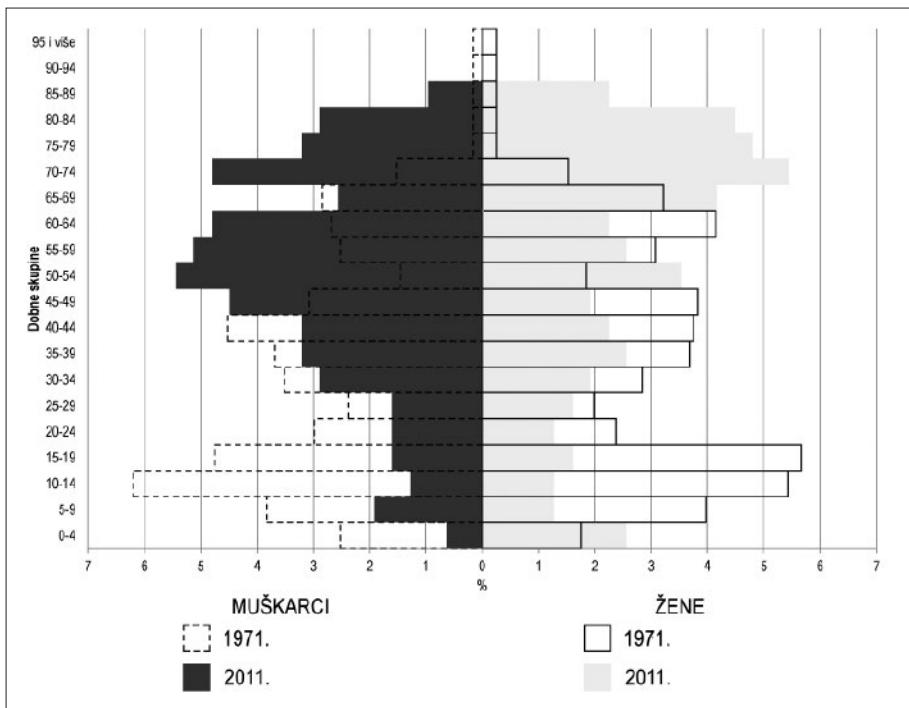
Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981., DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.)

Sastav stanovništva prema dobi i spolu u samoborskom dijelu Žumberka nema bitno različita obilježja od onog u Žumberku promatranom u cjelini. U razdoblju od 1971. do 2011. broj stanovnika se smanjio za čak 76,09%, a broj žena za 77,39% (smanjenje koeficijenta feminiteta s 102,01 na 91,41). Indeks starosti raste s 52,69 na čak 350,00, što je ekstremna vrijednost. Zanimljivo je da je od 2001. do 2011. vrijednost istog indeksa pala s 400,00 na 350,00, što pokazuje smanjenje ostarjelosti stanovništva u posljednjem međupopisu. Razlog tome nažalost nije povećanje nataliteta ili imigracija mlađeg stanovništva, nego naprotiv, smanjenje ukupnog broja stanovnika, pri čemu su najstarije dobne skupine umrle. Drugim riječima, smanjenje razine ostarjelosti uvjetovano je demografskim izumiranjem najstarijih dobnih skupina. Tipizacija ostarjelosti je pogoršana s tipa 2 (starenje) 1971. godine na tip 6 (izrazito duboka starost) 2011. godine. Ovdje treba napomenuti da je 1971. tipizacija ostarjelosti (po Nejašmiću) bila nešto povoljnija u samoborskom dijelu Žumberka nego u Žumberku promatranom u cjelini.

Razmotri li se grafički prikaz sastava stanovništva prema dobi i spolu (dobno spolna piramida), jasno je da prikaz iz 2011. nalikuje na onaj iz 1971. zarotiran za 180°. To zorno pokazuje intenzitet procesa demografskog starenja.

Udio stanovništva u predfertilnoj dobi smanjen je s 22,15% (1971. godine) na 10,74% (2011. godine). U istome je razdoblju udio fertilnog stanovništva smanjen s 47,80% na 27,52%, a udio postfertilnog povećan je s 29,89% na 61,74%.

Udio predradnog kontingenta stanovništva smanjen je u razdoblju od 1971. do 2011. s 23,76% na samo 8,97%. Udio radnog kontingenta je smanjen sa 64,76% na 55,45%, dok je udio postradnog kontingenta povećan s 11,19% na 35,58%. Svi

Slika 9. Sastav stanovništva samoborskog dijela Žumberka prema dobi i spolu 1971. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.); Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 248.

navedeni indikatori pokazuju vrlo izražen proces demografskog starenja u samoborskom dijelu Žumberka. Stanje je identično onome u Žumberku promatranome u cjelini.

4.1.3. Demografsko starenje u krašićkom dijelu Žumberka

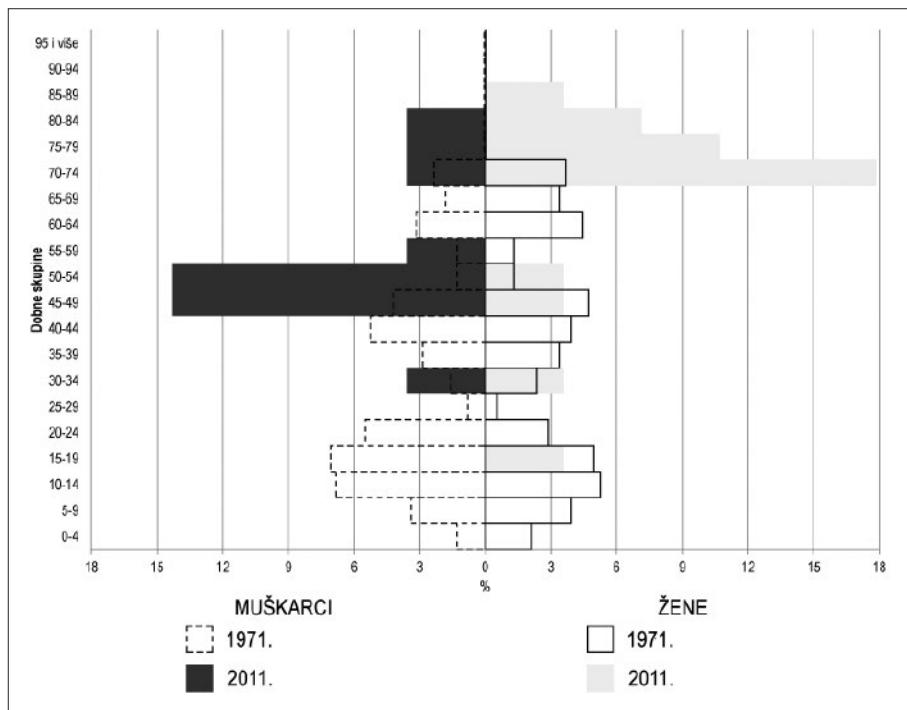
Krašićki dio Žumberka najmanje je napućen, najmanji po površini i broju naselja koja mu pripadaju i ima najnepovoljnija obilježja sastava stanovništva prema dobi i spolu. Drugim riječima, u ovome je dijelu Žumberka ostarjelost stanovništva najveća. Njegov veći dio zaobilaze najvažnije prometnice, i to je svakako jedan od razloga izražene ostarjelosti stanovništva.

Tablica 27. Odabrani pokazatelji sastava stanovništva kraškog dijela Žumberka prema dobi i spolu 1971. – 2011.

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Broj stanovnika	382	241	140	65	28	7,33	43,08
Broj žena	189	128	74	34	15	7,94	44,12
Koeficijent feminiteta	97,93	113,27	112,12	109,69	115,38	-	-
Broj mladog stanovništva (≤ 19 godina)	133	59	14	4	1	0,75	25,00
Koeficijent mladosti (%)	34,81	24,47	10,00	6,16	3,57	-	-
Broj zrelog stanovništva (20 – 59 godina)	165	135	65	16	13	7,88	81,25
Broj starog stanovništva (≥ 60 godina)	74	45	58	45	14	18,92	31,11
Koeficijent starosti (%)	19,37	18,67	41,43	69,23	50,00	-	-
Indeks starosti	55,64	76,27	414,29	1500,00	1400,00	-	-
Predfertilni kontingent (žene ≤ 14 godina)	43	20	4	2	0	-	-
Predfertilni kontingenat (%)	22,75	15,63	5,41	5,88	-	-	-
Fertilni kontingenat (žene 15-49 godina)	87	49	15	4	3	3,45	75,00
Fertilni kontingenat (%)	46,03	38,28	20,27	11,76	20,00	-	-

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Postfertilni kontingent (žene ≥ 50 godina)	55	57	53	28	12	21,82	42,86
Postfertilni kontingen(t) (%)	29,10	44,53	71,62	82,35	80,00	-	-
Predradni kontingen(t) (≤ 14 godina)	87	38	8	2	0	-	-
Predradni kontingen(t) (%)	22,77	15,76	5,71	3,08	-	-	-
Radni kontingen(t) (15 – 64 godine)	240	164	89	28	14	5,83	50,00
Radni kontingen(t) (%)	62,83	68,04	63,59	43,08	50,00	-	-
Postradni kontingen(t) (≥ 65 godina)	45	37	40	35	14	31,11	40,00
Postradni kontingen(t) (%)	11,78	15,35	28,57	53,85	50,00	-	-
Bodovni pokazatelji ostarejllosti	85,5	76	38,5	30	23,5	-	-
Tip dobnog sastava	2	3	6	7	7	-	-
Obilježje dobnog sastava	starenje	starost	izrazito duboka starost	krajnje duboka starost	krajnje duboka starost	-	-

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981., DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.)

Slika 10. Sastav stanovništva krašićkog dijela Žumberka prema dobi i spolu 1971. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.); Turk, I., Šimunić, N. i Žvić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvajnoga zaostajanja: primjer Žumberka. Društvena istraživanja, 25 (2), 248.

O razmjerima demografske krize u ovome prostoru jasno svjedoči intenzitet pada broja stanovnika. Tako se u razdoblju od 1971. do 2011. broj stanovnika smanjio za čak 92,67%, dok se broj žena smanjio za 92,06%. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. mlađih ljudi u ovome dijelu Žumberka gotovo da i nije bilo. Naime, zabilježen je samo jedan stanovnik u dobi od 0 do 19 godina, što odgovara definiciji mladog stanovništva. Intenzitet pada broja zrelog stanovništva podjednak je onome ukupnog broja stanovnika i iznosio je 92,12%. Broj starog stanovništva smanjen je za 81,08% zbog ukupnog pada broja stanovnika.

Godine 1971. indeks starosti je iznosio 55,67 da bi do 2001. porastao na doista nevjerojatnu vrijednost od 1500,00. Ovako visok indeks starosti moguć je jedino u malim populacijama. Zbog demografskog izumiranja (pada ukupnog broja

stanovnika), godine 2011. spomenuti se indeks smanjio na i dalje nevjerojatno visokih 1400,00.

Razmotri li se grafički prikaz sastava stanovništva prema dobi i spolu (dobno -spolna piramida), razvidno je da su već 1971. godine najmlađe dobne skupine bile vrlo malobrojne. Već se tada mogao predviđjeti daljnji tijek demografskih procesa koji se nažalost i ostvario. Tako 2011. godine vidimo potpuno okrnjenu dobno -spolnu piramidu, koja uopće nema bazu mladog stanovništva i u kojoj dominiraju starije dobne skupine. Tip ostarjelosti prema I. Nejašmiću (2005.) bio je 1971. godine 2, što je upućivalo na starenje stanovništva. Već 1991. tip ostarjelosti je 6 (izrazito duboka starost) da bi nakon deset godina bio zabilježen najnepovoljniji tip 7 (krajnje duboka starost), koji se u empiriji vrlo rijetko susreće, jer je teško moguć u većim populacijama. Isti je tip ostarjelosti zabilježen i 2011. godine.

Predfertilni kontingenat je 1971. godine imao 43 osobe, a do 2011. u potpunosti je nestao. To doslovno znači da 2011. godine nije popisana nijedna ženska osoba u toj dobi (0 – 14 godina). Fertilni je kontingenat gotovo također nestao, jer su 2011. godine zabilježene samo 3 žene u toj dobi. Postfertilni kontingenat zabilježio je smanjenje u istom razdoblju s 55 na 12 žena, ali se njegov udio u ukupnom ženskom stanovništvu povećao s 29,10% na čak 80,00%, ponajprije zbog pada ukupnog broja stanovnika.

Predradni kontingenat, jednako kao i predfertilni godine 2011. nije zabilježen, što znači da nije popisana nijedna osoba u toj dobnoj skupini. Za usporedbu, 1971. godine bilo je 87 osoba te dobi. Broj stanovnika radnog kontingenata je smanjen od 1971. do 2011. s 240 na samo 14, dok je postradni kontingenat smanjen s 45 na samo 14 stanovnika uz povećanje udjela u ukupnom stanovništvu s 11,78% na čak 50,00%.

Iz navedenog je jasno da je ovaj dio Žumberka demografski najugroženiji. Teško se može očekivati da će u njemu ikada više živjeti onoliko stanovnika koliko ih je živjelo prije pedesetak godina, no to i nije potrebno. U planovima za revitalizaciju i pomlađivanje ovoga prostora treba povećati broj stanovnika mlađe dobi u mjeri u kojoj je to održivo, a taj cilj nije nedostiguć.

4.1.4. Demografsko starenje u dijelu Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak

Općina Žumberak obuhvaća središnji dio povijesne istoimene regije. S obzirom na to da najviše žumberačkih naselja pripada spomenutoj općini, nema većih razlika vezano za demografsko starenje između tog dijela i Žumberka razmatranog u cijelini. Broj stanovnika od 1971. do 2011. smanjen je za 75,31%, a broj žena za 76,55% uz smanjenje koeficijenta feminiteta sa 104,30 na 91,96⁶⁴. Koeficijent mladosti smanjen je sa 34,42 na samo 11,21, a koeficijent starosti povećan s 17,66 na 45,64. Indeks starosti je povećan s 51,32 na čak 407,07. Tip ostarjelosti prema I. Nejašmiću bio je 1971. godine 2, što je upućivalo na starenje stanovništva. Već je u sljedećem popisu stanovništva 1981. godine tip ostarjelosti bio 4, a njegovo obilježje je duboka starost stanovništva. Tipizacija ostarjelosti dodatno se pogoršala 1991. godine kad je zabilježen tip 5 (vrlo duboka starost). Posljednja dva popisa upućuju na tip 6 ostarjelosti stanovništva, odnosno na njegovu izrazito duboku starost.

Tablica 28. Odabrani pokazatelji sastava stanovništva dijela Žumberka koji je u sastavu Općine Žumberak prema dobi i spolu 1971. – 2011.

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Broj stanovnika	3533	2438	1899	1185	883	24,96	74,51
Broj žena	1804	1219	941	578	423	23,45	73,18
Koeficijent feminiteta	104,30	100,00	98,23	95,22	91,96	-	-
Broj mlađog stanovništva (≤ 19 godina)	1216	817	339	148	99	8,14	66,89
Koeficijent mladosti (%)	34,42	23,33	17,85	12,47	11,21	-	-

⁶⁴ U ostarjelim populacijama obično ima više žena nego muškaraca, no ovdje nije tako. Razlog takvog stanja je veća emigracija ženskog stanovništva čiji su uzroci već objašnjeni.

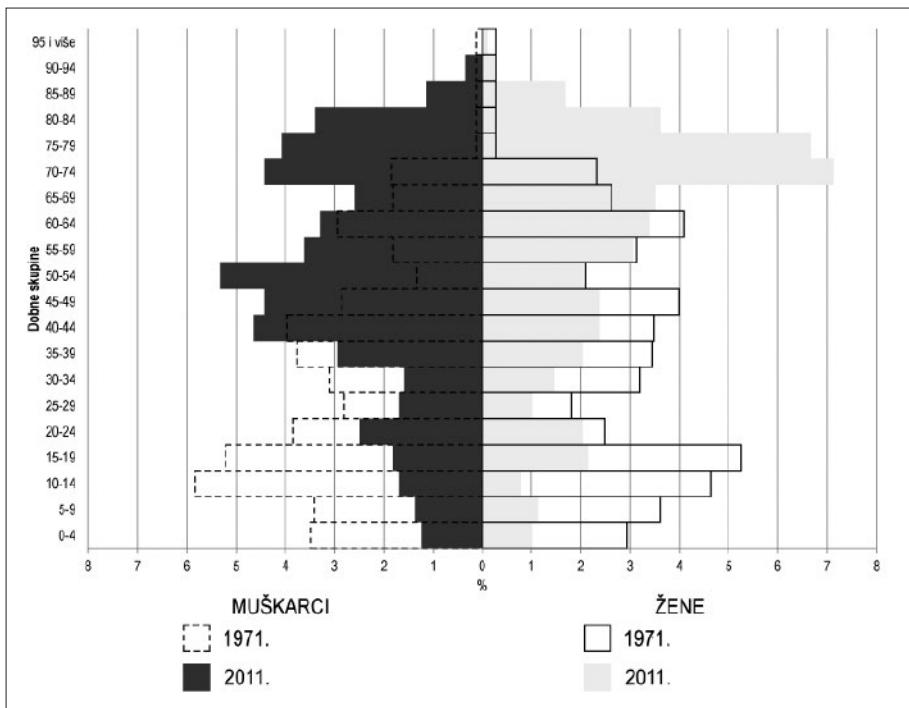
	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Broj zrelog stanovništva (20 – 59 godina)	1666	1317	934	504	381	22,87	75,60
Broj starog stanovništva (≥ 60 godina)	624	551	601	533	403	64,58	75,61
Koeficijent starosti (%)	17,66	22,60	31,65	44,97	45,64	-	-
Indeks starosti	51,32	67,44	177,29	360,14	407,07	-	-
Predfertilni kontingen (žene ≤ 14 godina)	396	198	114	48	26	6,57	54,17
Predfertilni kontingen (%)	21,95	16,24	12,11	8,30	6,15	-	-
Fertilni kontingen (žene 15-49 godina)	837	455	289	166	119	14,22	71,69
Fertilni kontingen (%)	46,40	37,33	30,71	28,72	28,13	-	-
Postfertilni kontingen (žene ≥ 50 godina)	555	565	527	364	278	50,09	76,37
Postfertilni kontingen (%)	30,76	46,35	56,00	62,98	65,72	-	-
Predradni kontingen (≤ 14 godina)	846	399	213	106	64	7,57	60,38
Predradni kontingen (%)	23,95	16,36	11,22	8,93	7,25	-	-

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Radni kontingen(t (15 - 64 godine)	2285	1822	1262	671	475	20,79	70,79
Radni kontingen(t (%)	64,68	64,57	66,46	56,61	53,79	-	-
Postradni kontingen(t (≥65 godina)	375	464	399	408	344	91,73	84,31
Postradni kontingen(t (%)	10,61	19,03	21,01	34,42	38,96	-	-
Bodovni pokazatelj ostarjelosti	87	70,5	56	37,5	35,5	-	-
Tip dobnog sastava	2	4	5	6	6	-	-
Obilježje dobnog sastava	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost	izrazito duboka starost	-	-

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i općinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981., DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.)

Predfertilni kontingenjt žena se smanjio u promatranom razdoblju s 396 na samo 26 ženskih osoba uz smanjenje udjela u ukupnoj ženskoj populaciji s 21,95% na samo 6,15%. Broj fertilnog kontingenja smanjio se s 837 na 119 ženskih osoba uz smanjenje udjela u ukupnom ženskom stanovništvu s 46,40% na 28,13%, a broj postfertilnog stanovništva smanjio se s 555 na 278 ženskih osoba, ali uz povećanje udjela od 30,76% na čak 65,72%.

Broj predradnog kontingenata stanovništva u promatranom je razdoblju smanjen s 846 na samo 64 osobe uz smanjenje udjela u ukupnoj populaciji s 23,95% na samo 7,25%. Radni kontingenjt stanovništva bilježi smanjenje s 2285 na 475 osoba

Slika 11. Sastav stanovništva dijela Žumberaka koji je u sastavu Općine Žumberak prema dobi i spolu 1971. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.); Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 248.

uz smanjenje udjela sa 64,68% na 53,79%. Postradni kontingenat je smanjen s 375 na 344 osobe uz povećanje udjela u ukupnom stanovništvu s 10,61% na 38,96%.

Razmotri li se grafički prikaz sastava stanovništva prema dobi i spolu (dobno -spolna piramida), vidljivo je da je kao i u ostalim dijelovima Žumberaka „piramida“ iz 1971. nalik na onu iz 2011. zaokrenuta za 180°. To je jasan dokaz intenziteta i kontinuiranosti procesa demografskog starenja u ovom prostoru. Razmotri li se „piramida“ iz 2011., vidljivo je da su najbrojnije dobne skupine ženskog stanovništva od 70 do 79 godina. Muško stanovništvo te dobi je malobrojnije, što je u skladu s biološkom činjenicom da muškarci u prosjeku žive kraće od žena. Brojnost navedenih dobnih skupina zorno opisuje razmjere ostarjelosti stanovništva. Veći udio muškog stanovništva u dobi od 40 do 54 u odnosu prema ženskom stanovništvu

zoran je dokaz već objašnjene veće emigracije ženskog stanovništva u najpovoljnijoj demoreprodukтивnoj dobi sa Žumberka u razdoblju od 1970-ih godina do kraja 20. stoljeća. Pri provedbi revitalizacijskih mjera posebnu pozornost treba usmjeriti na ovaj dio Žumberka, ponajprije zbog njegova središnjeg položaja.

4.1.5. Demografsko starenje u ozaljskom dijelu Žumberka

Kao što je već napominjano, ozaljski dio Žumberka jedini je njegov dio koji ne pripada Zagrebačkoj, nego Karlovačkoj županiji. S obzirom na to da je u ovom dijelu Žumberka najveći broj izumrlih naselja, može se očekivati nepovoljno stanje vezano za starenje stanovništva. Osnovni problemi ovoga prostora koji su uvjetovali izumiranje naselja su vrlo izražena prometna izoliranost i mali centralitet Ozlja kao središnjeg naselja koje bi trebalo okupljati ovaj prostor. Uz to, najzapadniji dio ovoga dijela Žumberka prirodno gravitira prema Metliki, koja je u sastavu susjedne Slovenije, a to otežava ili onemogućava međusobnu interakciju centra i njegova gravitacijskog prostora. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju ima pozitivan utjecaj na potencijalno rješavanje trenutačno nepovoljnog stanja, no pravi će se pozitivni učinci osjetiti tek kad Hrvatska uđe u šengenski prostor, odnosno kad se ukinu granične kontrole između Hrvatske i Slovenije. Time će se omogućiti nesmetana komunikacija i interakcija između dviju država. Ulazak Hrvatske u eurozonu također će pozitivno utjecati na ovaj dio Žumberka, jer Slovenija od 2007. godine ima euro kao svoju valutu.

Tablica 29. Odabrani pokazatelji sastava stanovništva ozaljskog dijela Žumberka prema dobi i spolu 1971. – 2011.

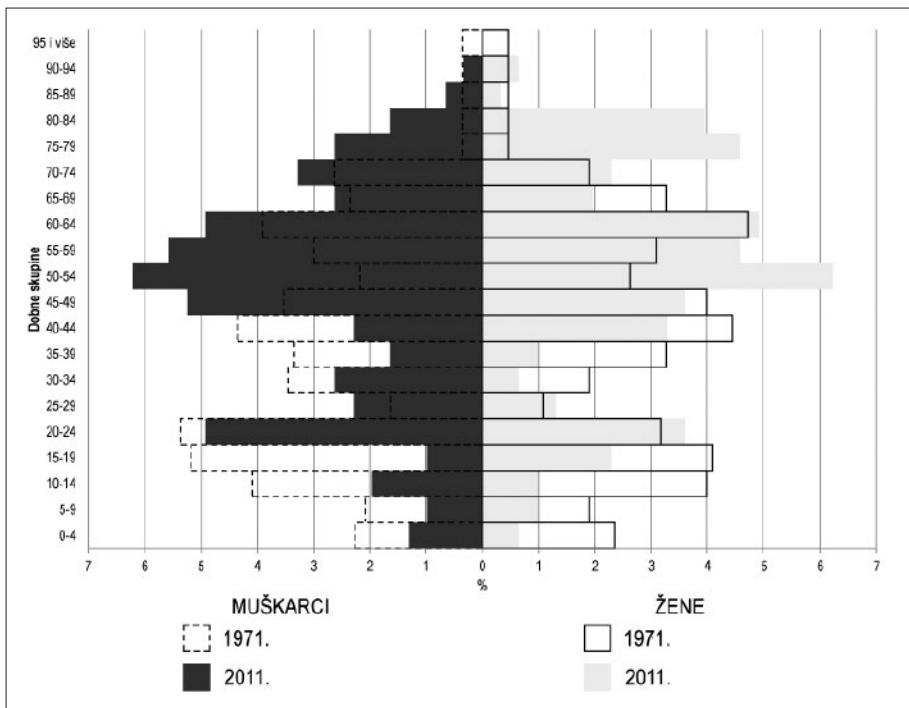
	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Broj stanovnika	1101	677	543	462	305	31,79	66,02
Broj žena	536	337	286	243	146	27,24	60,08
Koeficijent feminiteta	94,87	99,12	111,28	110,96	91,82	-	-
Broj mladog stanovništva (≤ 19 godina)	286	113	93	88	31	10,84	35,23

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Koeficijent mladosti (%)	25,97	16,70	17,12	19,05	10,16	-	-
Broj zrelog stanovništva (20 – 59 godina)	556	350	235	209	168	30,22	80,38
Broj starog stanovništva (≥ 60 godina)	252	211	204	159	106	42,06	66,67
Koeficijent starosti (%)	22,89	31,16	37,56	34,42	34,75	-	-
Indeks starosti	88,11	186,73	219,35	180,68	341,94	-	-
Predfertilni kontingent (žene ≤ 14 godina)	91	44	39	33	8	8,79	24,24
Predfertilni kontingent (%)	16,98	13,06	13,64	13,58	5,48	-	-
Fertilni kontingent (žene 15 – 49 godina)	242	104	81	85	48	19,83	56,47
Fertilni kontingent (%)	45,15	30,86	28,32	34,98	32,88	-	-
Postfertilni kontingent (žene ≥ 50 godina)	198	187	159	121	90	45,45	74,38
Postfertilni kontingent (%)	36,94	55,49	55,59	49,79	61,64	-	-
Predradni kontingen(t) (≤ 14 godina)	184	76	76	67	21	11,41	31,34
Predradni kontingen(t) (%)	16,71	11,23	13,99	14,50	6,89	-	-

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	Indeks promjene 2011./1971.	Indeks promjene 2011./2001.
Radni kontingenat (15 – 64 godine)	753	429	315	255	208	27,62	81,57
Radni kontingenat (%)	68,39	63,37	58,02	55,20	68,20	-	-
Postradni kontingenat (≥ 65 godina)	157	169	141	134	76	48,41	56,72
Postradni kontingenat (%)	14,26	24,96	25,96	29,01	24,92	-	-
Bodovni pokazatelj ostarjelosti	73	55,5	49,5	54,5	45,5	-	-
Tip dobnog sastava	3	5	6	5	6	-	-
Obilježje dobnog sastava	starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost	-	-

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981., DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.)

Razmotri li se prethodna tablica, vidljivo je da se broj stanovnika u ovome dijelu Žumberka smanjio u razdoblju od 1971. do 2011. s 1101 na 305, što je smanjenje od 68,21%. Jasno je da je riječ o vrlo velikom smanjenju broja stanovnika po čemu ovaj dio Žumberka ne odudara od ostalih njegovih dijelova. Broj žena smanjen je u istome razdoblju za 72,30%, a koeficijent feminiteta bilježi pad s 94,87 na 91,82. Zanimljivo je da je prema popisima iz 1991. i 2001. vrijednost koeficijenta feminiteta bila veća od 100, što znači da je broj žena bio veći od broja muškaraca. Za ostarjele populacije to je normalno, jer u prosjeku žene žive dulje od muškaraca. Ipak, prema najnovijem popisu stanovništva, muškaraca je više nego žena jer izumiru one u najstarijim dobnim skupinama i manje je žena mlađih od 70 godina u odnosu prema muškom stanovništvu iste dobi.

Slika 12. Sastav stanovništva ozaljskog dijela Žumberka prema dobi i spolu 1971. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.; www.dzs.hr (18. 6. 2018.); Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 248.

Broj mladog stanovništva smanjen je u istom razdoblju (1971. – 2011.) s 286 na 146 uz smanjenje koeficijenta mladosti s 25,97 na 10,16. Broj zrelog stanovništva smanjen je s 556 na 168 (smanjenje od 69,78%), a broj starog stanovništva s 252 na 106 uz povećanje koeficijenta starosti s 22,89 na 34,74. Jasno je da je zbog starenja ukupnog stanovništva povećan udjel starog stanovništva. Indeks starosti povećan je s 88,11 na čak 341,94, dok se tip ostarjelosti stanovništva prema I. Nejašmiću pogoršao s 3 (starost) na 6 (izrazito duboka starost). Ovi pokazatelji zorno opisuju razmjere procesa demografskog starenja.

Predfertilni kontingenjt ženskog stanovništva smanjen je u promatranome razdoblju (1971. – 2011.) s 91 na samo 8 uz smanjenje udjela u ukupnoj ženskoj populaciji s 16,98% na samo 5,48%. Fertilni kontingenjt bilježi smanjenje s 242 na 48 žena uz smanjenje udjela u ženskoj populaciji s 45,15% na 32,88%, dok

postfertilni kontingenat bilježi smanjenje sa 198 na 90 ženskih osoba uz povećanje udjela u ženskom stanovništvu s 36,94% na 61,64%.

Predradni kontingenat bilježi u istome razdoblju smanjenje sa 184 na samo 21 stanovnika uz pad udjela u ukupnoj populaciji sa 16,71% na samo 6,89%. Radni je kontingenat smanjen sa 753 na samo 208 stanovnika uz neznatno smanjenje udjela u ukupnoj populaciji sa 68,39% na 68,20%. Može se reći da je riječ o svojevrsnoj stagnaciji ili podjednakoj vrijednosti postotnog udjela. S obzirom na to da radni kontingenat obuhvaća stanovništvo od 15. do 64. godine jasno je da je to vrlo širok spektar, koji obuhvaća većinu dobnih skupina. Zato njegov udjel u ukupnoj populaciji najmanje oscilira u usporedbi s ostalim ovdje promatranim kontingenatima relevantnim za sastav stanovništva prema dobi. Postradni kontingenat stanovništva smanjen je sa 157 na samo 76 stanovnika uz povećanje udjela u ukupnom stanovništvu s 14,26% na 24,92% što je posljedica starenja stanovništva.

Iz navedenog je jasno koliko su napredovali procesi demografskog starenja u ovome dijelu Žumberka. Zbog općenitog vrlo perifernog položaja, radi revitalizacije trebati svakako provesti i mјere koje će obuhvaćati prekograničnu suradnju sa susjednom Slovenijom. Tu tvrdnju podupire i činjenica da su na tome području najizraženiji granični sporovi između Hrvatske i Slovenije (npr. Sv. Gera) te da postoje nelogičnosti u određivanju granice, koja na primjer na više mjesta dijeli jedno jedinstveno naselje na dva (Brezovicu Žumberačku s hrvatske i Brezovicu pri Metliki sa slovenske strane granice). Unatoč nepovoljnoj situaciji, poboljšanje postojećeg stanja nije nemoguće. Ni ovdje nije nužno povećati broj stanovnika na onaj iz popisnih godina kad je zabilježen maksimum naseljenosti. Potrebno je optimirati broj stanovnika i njihovu strukturu u odnosu prema obilježjima i održivoj mogućnosti prostora.

4.2. Gospodarski (ekonomski) sastav stanovništva

Pojam gospodarskog (ekonomskog) sastava u užem smislu podrazumijeva sastav stanovništva prema aktivnosti, djelatnosti i zanimanju, a u širem smislu odnosi se još i na položaj u zanimanju, sektor vlasništva, na kućanstva prema izvorima prihoda, veličini posjeda itd. (Nejašmić, 2005: 195). Polazište za razmatranje gospodarskog sastava ukupnog stanovništva čini aktivno stanovništvo (radna snaga) (Nejašmić, 2005: 195). To proistječe iz činjenice da se ekomska struktura ukupnog stanovništva formira preko ekomske strukture aktivnog stanovništva, jer neaktivne

osobe ovise o aktivnim članovima svojih obitelji ili kućanstava, koji ih uzdržavaju (Wertheimer-Baletić, 1999: 408; Nejašmić, 2005: 195).

Ukupno stanovništvo ne sudjeluje u proizvodnji dobara i usluga, odnosno ne sudjeluju ponajprije djeca (osobe premlade za rad) te stari i bolesni (osobe koje više nisu sposobne za rad). U vezi s fiziološkim mogućnostima i drugim čimbenicima sudjelovanja članova neke zajednice u procesu rada stanovništvo se dijeli na gospodarski aktivno i neaktivno (Nejašmić, 2005: 195). Definicija aktivnog stanovništva je podložna promjenama. Ipak, ukratko se može reći da gospodarski aktivno stanovništvo čine: a) sve zaposlene osobe (u radnom odnosu) bez obzira na to rade li puno radno vrijeme ili ne; b) sve osobe koje obavljaju neko zanimanje, ali nisu u radnom odnosu (aktivni u poljoprivredi, zanatstvu, osobe koje rade za „vlastiti račun“, pomažući članovi obitelji), c) nezaposlene osobe u određenom razdoblju nezaposlenosti (Nejašmić, 2005: 195). S druge strane gospodarski neaktivno stanovništvo čine: a) osobe koje imaju samostalan izvor prihoda (umirovljenici, stipendisti, ostale gospodarski neovisne osobe koje ne rade niti traže posao (rentijeri); b) gospodarski ovisne (uzdržavane) osobe (djeca do navršene 15. godine, kućanice, osobe koje se školiju na teret nekoga, te osobe nesposobne za rad i bolesne osobe) (Nejašmić, 2005: 195).

Pri analizi gospodarskog sastava stanovništva problem je neusporedivost pojedinih pokazatelja iz različitih popisa stanovništva. Tako u biti nije moguće analizirati promjenu udjela broja zaposlenih stanovnika prema različitim djelatnostima, jer su se u različitim popisima koristile različite kategorije djelatnosti. Dodatni problem je činjenica da su u najnovijem popisu stanovništva iz 2011. godine na razini naselja zaštićeni podaci za svaku kategoriju koja broji 3 i manje stanovnika. U većim naseljima to nije problem, jer u njima takvih pojava ili nema ili ih je malo. No, pri analizi stanja u malim naseljima poput žumberačkih to redovito onemogućuje analizu, odnosno istraživanje. Stoga se analiza gospodarskog sastava stanovništva temelji jedino na općoj stopi aktivnosti ukupnog stanovništva. Spomenuta *opća stopa aktivnosti ukupnog stanovništva* osnovni je pokazatelj ekonomski aktivnosti stanovništva. Izračunava se po formuli $pa = (Pa/P) \cdot 100$ pri čemu je P_a aktivno stanovništvo, a P ukupno stanovništvo (Nejašmić, 2005: 196). Nedostatak je tog pokazatelja što u nazivniku sadržava ukupno stanovništvo, dakle i dobne skupine koje ne sudje luju u procesu rada (a tendencija je da se radna snaga sve više formira iz radnog kontingenta) (Nejašmić, 2005: 197). Na opću stopu aktivnosti, dakle, umnogome

utječe sastav stanovništva prema dobi (Nejašmić, 2005: 197). Tako je po istim ostalim uvjetima opća aktivnost to veća što je manji udjel mladih (0 – 14 godina) u ukupnom stanovništvu i obratno (Nejašmić, 2005: 197). Osim toga, ta stopa nije najbolji pokazatelj razvijenosti, jer ne mora značiti da su prostori s njezinom višom vrijednošću razvijeniji od onih s nižom (Nejašmić, 2005: 197). Naime, viša vrijednost opće stope aktivnosti može biti i posljedica prevlasti poljoprivrede u gospodarskoj strukturi, a to u pravilu znači i slabiju razvijenost prostora⁶⁵ (Nejašmić, 2005: 197). To je dakako važno za ruralne prostore poput Žumberka u kojima je poljoprivreda tradicionalno bila osnovna ljudska djelatnost. Ipak, uzimajući u obzir sve probleme vezane za usporedivost podataka različitih popisa stanovništva, opća stopa aktivnosti nameće se kao pokazatelj gospodarskog sastava stanovništva koji je najzahvalnije uspoređivati.

4.2.1. Analiza opće stope aktivnosti na Žumberku promatranom u cjelini

Opća stopa aktivnosti analizirana je na temelju dostupnih popisnih podataka. U popisima stanovništva iz 1981., 1991. i 2001. analizirano je aktivno stanovništvo i njegov udio u ukupnom stanovništvu u zemlji. Prema popisu iz 1971. godine analizirano je aktivno stanovništvo bez radnika u inozemstvu u odnosu prema ukupnom broju stanovnika bez radnika u inozemstvu. Tu se ne može govoriti o analizi isključivo stanovništva u zemlji, jer od ukupnog broja stanovnika nisu oduzete druge kategorije stanovništva u inozemstvu koje u popisnim publikacijama nisu dostupne. S obzirom na to da nema pouzdanog i preciznog načina za procjenu u popisu neprikazanih kategorija stanovništva, procjena nije obavljena. Kod popisa iz 2011. analizirana je nominalno ista kategorija stanovništva, jer bi se objavljeni podaci iz tog popisa trebali odnositi samo na spomenutu kategoriju stanovništva u zemlji. Ipak, postoje mnoge indicije da je u ukupan broj stanovnika uključen i neki broj stanovnika u inozemstvu. Uz to, velik problem su i zaštićeni podatci (neprikazani u popisnim publikacijama) za kategorije čija je vrijednost manja ili jednaka 3. Analizirani su samo dostupni podatci, a gdje je podatak zaštićen, pojавa je zanemarena, jer nema načina za njezinu mjerodavnu

⁶⁵ Dobro je napomenuti i da viša vrijednost opće stope aktivnosti ne znači veću razvijenost prostora u slučaju dominacije radno intenzivne industrije koja ne generira visok profit.

procjenu. Iznimka je podatak o broju aktivnog stanovništva i općoj stopi aktivnosti za Općinu Žumberak, jer je dobiven analizom na razini gradova/općina u kojima nema pojave zaštićenih podataka zbog dovoljno velikog broja stanovnika grada/općine⁶⁶. Prikazani podatci za 1971. i 2011., s iznimkom Općine Žumberak, nisu usporedivi s onima iz preostalih triju popisa. No, unatoč tome može se reći da su donekle indikativni i upravo su zato prikazani. Zbog spomenutog problema neusporedivosti, indeksi promjene broja aktivnog stanovništva nisu prikazani.

Tablica 30. Broj aktivnog stanovništva i opća stopa aktivnosti na Žumberku promatranom u cjelini

Dio Žumberka	Broj aktivnog stanovništva					Opća stopa aktivnosti				
	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
samoborski dio	632	472	368	196	69	52,80	56,53	68,79	47,00	22,12
krašički dio	171	114	72	47	4	52,45	52,29	51,43	72,31	14,29
dio u sastavu Općine Žumberak	1566	1182	695	732	279	53,87	58,08	49,47	61,77	31,60
ozaljski dio	558	448	261	227	109	60,52	68,92	51,28	49,13	35,74
ŽUMBERAK UKUPNO	2927	2216	1396	1202	461	54,86	59,28	53,92	56,46	30,17

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971. SZS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. i 1991. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Posebna obrada podataka popisa stanovništva iz 2011., DZS, Zagreb

Iz prethodne je tablice vidljivo da se u promatranom razdoblju broj aktivnog stanovništva drastično smanjio. Godine 1971. na Žumberku u cjelini bilo je 2927 aktivnih stanovnika. Zapravo, stvaran je broj bio sigurno nešto manji, jer su od ukupnog broja stanovnika oduzeti samo zaposleni u inozemstvu, a u aktivno stanovništvo spadaju i određene kategorije stanovništva koje nije zaposleno⁶⁷. Do 1991. godine taj se broj više nego upola smanjio. To je posljedica smanjenja ukupnog broja stanovnika

⁶⁶ U analizi za Općinu Žumberak nije se moralo obrađivati podatke na razini naselja kao za preostale dijelove Žumberka, a s obzirom na to da su žumberačka naselja mala po broju stanovnika, kad se podatci analiziraju na toj razini, nerijetko promatrani demografski pokazatelj ima vrijednost manju ili jednaku 3, pa je prema zakonu zaštićen i nije dostupan za analizu.

⁶⁷ Za više informacija o račlambi gospodarski aktivnog stanovništva pogledati: Nejašmić, I. (2005.). *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb: Školska knjiga, str. 195.

uzrokovanih iseljavanjem i izumiranjem. Spomenuti se broj dodatno smanjio 2001. godine kada je iznosio 1202, što znači da su se svi dotadašnji nepovoljni procesi nastavili. U prethodnoj je tablici za najnoviji popis stanovništva prikazana vrijednost od 461 aktivnog stanovnika. Ta vrijednost nije realna, jer nisu ubrojene zaštićene (nedostupne) vrijednosti, pa je u stvarnosti te godine sigurno bilo više aktivnog stanovništva. U svakom je slučaju stvaran broj za 2011. osjetno manji od onoga za 2001. godinu, što potvrđuje kontinuitet nepovoljnih demografskih trendova. Slično je stanje i u svim prikazanim dijelovima Žumberka. Vrijednost opće stope aktivnosti za Žumberak promatran u cjelini bila je na podjednakoj vrijednosti sve do 2011. kad je забиљежен značajan pad, no već je objašnjeno zašto je taj podatak manji od stvarnog. Zanimljivo je da je 1991. i 2001. godine opća stopa aktivnosti za Žumberak bila veća od one za Hrvatsku. Naime, vrijednost tog pokazatelja za Hrvatsku iznosila je 1991. godine 45,3, a 2001. godine 44,0 (Nejašmić, 2005: 197). Razlog za ovakvo stanje je tradicionalna velika usmjerenost žumberačkog stanovništva na poljoprivredu⁶⁸ koja je autarkična. Tu se zorno očituje jedan od nedostataka pouzdanosti opće stope aktivnosti kao pokazatelja ekonomske razvijenosti. Naime, očekivalo bi se da je prostor ekonomski razvijeniji što mu je veća opća stopa aktivnosti. Ako se pak većina stanovništva bavi autarkičnom poljoprivredom, jasno je da nije riječ o ekonomski razvijenom prostoru, nego upravo suprotno (to jest o ekonomski nerazvijenom prostoru). Godine 2011. opća stopa aktivnosti, unatoč tome što je u prethodnoj tablici prikazana njezina manja vrijednost od stvarne, pada ispod hrvatskog prosjeka, koji je te godine iznosio 41,92. Razlog tome je smanjenje broja stanovnika i demografsko starenje zbog kojega se smanjuje broj aktivnog stanovništva. Slični su procesi s manje ili više odstupanja vidljivi u svim prikazanim dijelovima Žumberka, što potvrđuje već opisane razmjere demografske krize. Ipak, pametnim ekonomskim ulaganjima koja bi privukla mlađe stanovništvo u radno aktivnoj dobi ovakvo je stanje moguće poboljšati. Ključna su dakako ulaganja u lokalnu ekonomiju te bolja prometna i telekomunikacijska dostupnost.

⁶⁸ U ruralnim prostorima, posebice onima s dominantnom autarkičnom poljoprivredom kojom se bavi velik udio stanovništva, ovakvo je stanje uobičajeno.

4.2.2. Poljoprivredno stanovništvo na Žumberku

Za ruralne je prostore važan broj poljoprivrednog stanovništva. Taj broj pokazuje razmjere procesa socijalno-geografske transformacije prostora. U prošlosti su ruralni prostori u najvećoj mjeri bili usmjereni na poljoprivredu i ostale djelatnosti primarnoga sektora. Socijalno-geografskom transformacijom ti prostori prestaju biti dominantno usmjereni na poljoprivredu zato što se u njima razvijaju djelatnosti sekundarnog, tercijarnog, pa i kvartarnog sektora, s time da to nužno ne znači i smanjenje poljoprivredne proizvodnje i smanjenje profita od nje. Moderni transformirani ruralni prostori mogu zadržati poljoprivrednu proizvodnju koja postaje komercijalna, no zbog mehanizacije, takva poljoprivreda ne zapošljava velik broj radnika, pa oni mogu raditi u nepoljoprivrednim djelatnostima. S obzirom na činjenicu da su spomenuti procesi socijalno-geografske transformacije na Žumberku izostali, zanimljivo je razmotriti kretanje poljoprivrednog stanovništva. Analiziran je broj toga stanovništva i njegov udio u ukupnom stanovništvu za popise od 1971. do 2001. godine. Popis iz 2011. ne prikazuje podatke o poljoprivrednom stanovništvu, nego jedino o zaposlenima prema područjima djelatnosti, što nije usporedivo s brojem poljoprivrednog stanovništva iz prijašnjih popisa. Analiza zaposlenih prema područjima djelatnosti nije moguća, jer su se u pojedinim popisima mijenjale kategorije područja djelatnosti, pa podatci međusobno nisu usporedivi. Osim toga, za popis iz 1981. ti podatci nisu dostupni na razini naselja, što narušava međupopisni kontinuitet prikaza. Popis iz 1991. prikazuje samo zaposlene prema područjima djelatnosti „u zemlji“, a popisi iz 1971., 1981. i 2001. to prikazuju za ukupno stanovništvo s istaknutim ukupnim brojem zaposlenih u inozemstvu, ali bez analize prema područjima djelatnosti, pa se opet javlja problem neusporedivosti. U popisu iz 2011. godine na razini naselja svi su podaci s vrijednošću manjom ili jednakom 3 zaštićeni. To dodatno otežava analizu, jer u malim naseljima takva vrijednost podataka nije rijetka. Te je podatke moguće dobiti jedino u zaštićenoj sobi u DZS-u, što znatno otežava njihovo prikupljanje, pa se tome nije pristupilo. Ukratko, zbog navedenog, podatci iz 2011. na razini naselja od su male koristi.

Tablica 31. Poljoprivredno stanovništvo na Žumberku 1971. – 2001.

Dio Žumberka	Broj poljoprivrednog stanovništva				Udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu (%)			
	1971.	1981.	1991.	2001.	1971.	1981.	1991.	2001.
samoborski dio	1127	526	320	165	86,36	58,19	51,78	39,57
krašički dio	331	134	78	46	86,65	55,60	55,71	70,77
dio u sastavu Općine Žumberak	3107	1206	568	608	87,94	49,47	29,91	51,31
ozaljski dio	905	346	156	117	82,20	51,11	28,73	25,32
ŽUMBERAK UKUPNO	5470	2212	1122	936	86,54	51,92	35,06	43,96

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971. SZS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. i 1991. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Iz tablice je vidljiv znatan pad broja poljoprivrednog stanovništva i u Žumberku promatranom u cjelini, i u svim njegovim promatranim dijelovima. To je posljedica pada ukupnog broja stanovnika. Pad je kontinuiran u svim promatranim dijelovima Žumberka, kao i u Žumberku u cjelini, osim u Općini Žumberak u kojoj je od 1991. do 2001. godine zabilježen neznatan porast apsolutnog broja poljoprivrednog stanovništva.

Razmotri li se postotni udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu na Žumberku u cjelini, uviđa se da je on u velikom padu od 1971. do 1991. godine, nakon čega raste u razdoblju od 1991. do 2001. godine. Pad udjela poljoprivrednog stanovništva od 1971. do 1991. povezan je s padom ukupnog broja stanovnika i napuštanjem poljoprivrede kao djelatnosti zbog zapošljavanja u drugim djelatnostima i odlaska u mirovinu. Porast toga udjela u međupopisu od 1991. do 2001. posljedica je manjeg sudjelovanja u emigracijskim tokovima poljoprivrednog stanovništva na Žumberku, jer je ono više vezano za zemlju, pa je time manje skljono emigraciji. Vjerojatno je bilo i slučajeva da se stanovništvo uvjetno rečeno „vratilo“ poljoprivredi nakon što je radilo u nepoljoprivrednim djelatnostima. Slični su procesi, uz više ili manje odstupanja, uočeni i u teritorijalnim sastavnicama Žumberka. Godine 2001. udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu na Žumberku u cjelini iznosio je 43,96%, što je znatno više istog udjela za Hrvatsku, koji je te godine iznosio 5,55%. Iako podatci za 2011.

godinu nisu dostupni, nije vjerojatno da se stanje znatnije promijenilo, pa se može ustvrditi da je Žumberak i dalje u vrlo velikoj mjeri usmјeren na poljoprivredu. Transformacija postojeće autarkične poljoprivrede u komercijalnu i ekološku jedna je od najvjerojatnijih mogućnosti ekonomskog oporavka i demografske revitalizacije.

4.3. Obrazovni sastav stanovništva na Žumberku

Obrazovni sastav ima veliku važnost pri analizi strukturnih obilježja stanovništva, jer izravno upućuje na razvojni potencijal nekog prostora. S modernizacijom društva i prelaskom iz agrarnog u uslužno društvo povećavaju se zahtjevi za višu razinu obrazovanja aktivnog i ukupnog stanovništva, a to dovodi do promjena u sastavu stanovništva prema obrazovnim obilježjima (Nejašmić, 2005: 202). Za razumijevanje obrazovnog sastava u Hrvatskoj, pa tako i na Žumberku, u današnje je doba najvažniji sastav stanovništva prema školskoj spremi⁶⁹. Analiza školske spreme u međunarodnoj se statistici temelji na formalno priznatoj stručnoj spremi (Nejašmić, 2005: 202). Analiza obrazovnog sastava provedena je u ovome radu za razdoblje od 1981. do 2011., što znači da popis iz 1971. nije razmotren. Razlog tome je usporedivost podataka. Naime, popisi stanovništva od 1981. godine naovamo prikazuju obrazovni sastav stanovništva u dobi od 15 i više godina, a popis iz 1971. godine prikazao je isti sastav stanovništva u dobi od 10 i više godina, pa podaci toga popisa nisu usporedivi s onima iz kasnijih popisa. Kako su u popisu iz 2011. godine na razini naselja zbog privatnosti zaštićene sve pojave koje broje 3 i manje stanovnika, podatci za samoborski, krašićki i ozaljski dio Žumberka su manjkavi. Oni se inače mogu dobiti jedino zbrajanjem podataka po pripadajućim naseljima. Iz toga su razloga manjkavi podatci za isti popis i Žumberak ukupno, jer predstavljaju zbroj podataka po ranije spomenutim teritorijalnim sastavnicama. Cjeloviti su jedino podatci za Općinu Žumberak zato što na razini gradova/općina nema takve uredbe o zaštiti privatnosti podataka. Nažalost, zaštita podataka na ovakav način praktički onemogućuje istraživanje, no radi boljeg razumijevanja problematike, prikazani su i prije objašnjeni nepotpuni podaci.

⁶⁹ Nema smisla provoditi analizu na temelju pismenosti, jer je udio nepismenog stanovništva u Hrvatskoj, pa tako i na Žumberku, zanemarivo malen.

4.3.1. Stanovništvo bez završene osnovne škole

Osobe bez završene osnovne škole (uz nepismene koji su dio ovog kontingenta) spadaju u najnižu obrazovnu kategoriju. U pravilu oni su sposobni obavljati poslove koji ne zahtijevaju kreativnost i koji su slabo plaćeni, pa visok udio ovakvog stanovništva na nekom prostoru upućuje na vrlo ograničenu mogućnost uvođenja novosti i nizak razvojni potencijal. Uz to, takvi su prostori redovito ovisni o novostima izvana, što iziskuje znatna finansijska ulaganja, a to nepovoljno utječe na ekonom-ske prilike.

Tablica 32. Udio stanovništva bez završene osnovne škole na Žumberku 1981. – 2011. (%)

Dio Žumberka	1981.	1991.	2001.	2011.
samoborski dio	65,36	63,54	52,12	35,21*
krašički dio	78,33	71,54	66,67	25,00*
dio u sastavu Općine Žumberak	74,89	60,56	54,96	46,48
ozaljski dio	77,37	59,74	42,28	9,51*
ŽUMBERAK UKUPNO	73,47	61,51	52,17	19,01*
REPUBLIKA HRVATSKA	45,39	29,80	18,62	9,52

* Nepotpun podatak zbog zaštite privatnosti pojava koje broje 3 ili manje stanovnika.

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971. SZS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991., dok. 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (posjećeno 28. 2. 2019.)

Cijela je Hrvatska 1981. godine imala izrazito visok udio ovakvog stanovništva (45,39%), dok je stanje na Žumberku bilo krajnje nepovoljno s udjelom stanovništva bez završene osnovne škole od čak 73,47%. Od istraživanih teritorijalnih sastavnica Žumberka najnepovoljnije je stanje zabilježeno u njegovu krašičkom dijelu, u kojem je spomenuti udio iznosio 78,33%, a najmanje nepovoljno stanje (koje je dakako i dalje krajnje nepovoljno) bilo je u samoborskom dijelu (65,36%). Može se pretpostaviti da su blizina i dostupnost Samobora, kao najvećega grada u neposrednoj blizini Žumberka, najviše utjecale na to da je udio ovog najniže obrazovanog kontingenta stanovništva najmanji upravo u tome dijelu Žumberka. Udio ove kategorije stanovništva u svim ostalim teritorijalnim sastavnicama Žumberka je podjednak, pa se može pretpostaviti da je uzrok toga loša prometna dostupnost. Treba imati na umu i činjenicu da je već tada na Žumberku prevladavalo starije

stanovništvo, koje u pravilu ima vrlo nisku razinu obrazovanja. Mlađe je stanovništvo već tada u velikoj mjeri emigriralo sa Žumberka i time bitno umanjilo njegov razvojni i revitalizacijski potencijal.

Sljedeći popis stanovništva iz 1991. godine pokazao je blago smanjenje udjela stanovništva u dobi od 15 i više godina bez završene osnovne škole, s time da je taj udio u Hrvatskoj, a pogotovo na Žumberku i dalje bio vrlo visok. Spomenuti je udio u Hrvatskoj iznosio 29,80%, a na Žumberku promatranom u cjelini bio je dva puta veći i iznosio čak 61,51%. Ta činjenica sama po sebi pokazuje koliko je stanje na Žumberku po ovom pokazatelju nepovoljnije u Hrvatskoj. Od žumberačkih teritorijalnih sastavnica najnepovoljnije je stanje zabilježeno opet u krašičkom dijelu, u kojem je razmatrani udio iznosio čak 71,54%, dok je najmanje nepovoljno stanje bilo u ozaljskom dijelu u kojem je udio bio 59,74%. Zanimljivo je da je u međupopisu od 1981. do 1991. upravo ozaljski dio Žumberka zabilježio najveći pad ovoga udjela (sa 77,37% na 59,74%). Budući da je pravi uzrok teško odrediti, može se pretpostaviti kako je to u najvećoj mjeri posljedica izumiranja najstarijih dobnih skupina za koje se misli da su najmanje obrazovane. Uz to, malobrojne mlađe dobne skupine imaju veću razinu obrazovanja od starijih, pa je i to jedan od čimbenika koji je djelovao na takvo stanje.

Sljedeći popis iz 2001. donosi daljnje smanjenje udjela stanovništva bez završene osnovne škole i u Hrvatskoj promatranoj u cjelini, i na Žumberku (i svim njegovim teritorijalnim sastavnicama). Za Hrvatsku je spomenuti udio iznosio 18,62%, a za Žumberak čak 52,17%. Rezultat je ovo poboljšane ukupne obrazovne strukture stanovništva, no jasno je da je udio ove kategorije na Žumberku i dalje znatno veći od hrvatskog prosjeka. To na neki način objašnjava zaostajanje Žumberka u svim razvojnim procesima. Od teritorijalnih sastavnica Žumberka najnepovoljnije je stanje i dalje bilo u krašičkom dijelu s udjelom od 66,67%, a najmanje nepovoljno opet u ozaljskom dijelu uz udio od 42,28%.

Najnoviji popis stanovništva iz 2011. donosi daljnje smanjenje udjela stanovništva bez završene osnovne škole i u Hrvatskoj i na Žumberku. U cijeloj je zemlji udio spomenutog stanovništva iznosio 9,52%, a na Žumberku u cjelini prema dostupnim podacima bio je 19,01%. Stanje za Hrvatsku je realno, jer za cijelu zemlju nema zaštićenih podataka, što ne vrijedi za Žumberak u cjelini. Naime, njegov teritorijalni obuhvat može se analizirati jedino razmatranjem stanja po naseljima, a u mnogima od

njih ima zaštićenih podataka. Procjena tih podataka bila bi krajnje nepouzdana, pa se nije provodila. Može se pretpostaviti da je udio stanovnika bez škole na Žumberku veći od prikazanog. To podupire podatak da Općina Žumberak nema zaštićenih podataka. Ondje je bez škole 46,48% stanovništva, a kako je taj postotak u prethodnim popisima bio podjednak udjelu za Žumberak u cjelini, pretpostavlja se da isto vrijedi i za popis iz 2011. Dakle, vjerojatnije je da je prema najnovijem popisu (iz 2011.) udio stanovništva bez završene osnovne škole na Žumberku oko 45% nego 19,01%. Čak i ovakvo stanje pokazuje blago poboljšanje situacije, koja je dakako i dalje krajnje nepovoljna. Prema dostupnim podacima, najnepovoljnije je 2011. godine bilo u Općini Žumberak s udjelom stanovništva bez završene osnovne škole od 46,89%, a najpovoljnije je stanje opet bilo u ozaljskom dijelu s udjelom od 9,51%. No, svakako treba imati na umu da taj podatak nije realan, jer u njega nisu ubrojeni nedostupni zaštićeni podaci. Vjerojatno je za ozaljski dio Žumberka taj udio znatno veći.

Na temelju analize kretanja udjela stanovništva bez završene osnovne škole može se zaključiti kako je svakako pozitivno to što spomenuti udio ima konstantan trend pada, a problem je što je glavni uzrok takvoga stanja najvjerojatnije izumiranje najstarijih dobnih skupina, koje su ujedno i najlošije obrazovane. To, a i sama činjenica koliko je stanje na Žumberku u ovome pitanju nepovoljnije od hrvatskog prosjeka, jasno upozorava da je nužno poboljšati postojeće stanje. Naime, danas na Žumberku postoje samo dvije područne osnovne škole, u Kostanjevcu i Novom Selu Žumberačkom, koje djeca pohađaju od 1. do 4. razreda, nakon čega putuju u udaljenije osnovne škole u Bregani i Krašiću. Djeca iz jugozapadnog dijela Žumberka već od 1. razreda putuju u osnovnu školu u Žakanje ili Metliku (Slovenija), što je krajnje nepovoljno. Prije najintenzivnijih depopulacijskih procesa postojale su osnovne škole (svih 8 razreda) na Žumberku i radi demografske revitalizacije svakako bi bilo potrebno osigurati osnovno obrazovanje na Žumberku. To je zapravo jedan od osnovnih preduvjeta eventualne imigracije mlađeg stanovništva koje ima ili želi imati djecu.

4.3.2. Stanovništvo sa završenom osnovnom školom

Nakon analize najniže obrazovane skupine stanovništva slijedi analiza kretanja broja stanovnika sa završenom samo osnovnom školom (osnovnoškolskim obrazovanjem). Jasno je da je nakon stanovništva bez završene osnovne škole, stanovništvo sa završenom samo osnovnim školom sljedeća najmanje obrazovana kategorija.

Na Žumberku je sve do najnovijeg popisa udio stanovništva ove naobrazbe bio sličan onome za Hrvatsku promatranu u cjelini. No, problem je u tome što se može zaključiti da ta kategorija stanovništva u hrvatskim uvjetima, što je očekivano, spada među najniže obrazovane, dok na žumberačkom prostoru gdje izrazito velik udio stanovništva nije formalno završio niti osnovnu školu, ta kategorija spada među obrazovanije stanovništva, što je vrlo nepovoljno.

Tablica 33. Udio stanovništva sa završenom osnovnom školom na Žumberku 1981. – 2011. (%)

Dio Žumberka	1981.	1991.	2001.	2011.
samoborski dio	23,57	22,38	24,60	24,65*
krašički dio	17,24	17,69	22,22	28,57*
dio u sastavu Općine Žumberak	16,33	21,29	23,35	46,89
ozaljski dio	12,31	20,77	25,82	38,03*
ŽUMBERAK UKUPNO	17,25	21,25	24,07	40,28*
REPUBLIKA HRVATSKA	19,23	23,37	21,75	21,29

* Nepotpun podatak zbog zaštite privatnosti pojava koje broje 3 ili manje stanovnika.

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971. SRS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991., dok. 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (posjećeno 28. 2. 2019.)

Razmotri li se stanje iz 1981. godine, uviđa se da je u Hrvatskoj tada 19,23% ukupnog stanovništva dobi 15 i više godina imalo završenu samo osnovnu školu. Za Žumberak promatran u cjelini, taj je udio bio 17,25%, što je iznos sličan kao i za Hrvatsku. Od žumberačkih teritorijalnih sastavnica, najveći udio stanovništva sa završenom osnovnom školom zabilježen je u samoborskom dijelu (23,57%), najmanji udio u ozaljskom dijelu (12,31%).

Sljedeći popis stanovništva iz 1991. pokazuje blago povećanje udjela stanovništva sa završenom osnovnom školom u odnosu prema prethodnom, pa je spomenuti udio za Hrvatsku iznosio 23,37%, a za Žumberak u cjelini bio je nešto manji i iznosio 21,25%. Razmotre li se žumberačke teritorijalne sastavnice, vidljivo je da je najveći udio stanovništva sa završenom osnovnom školom i dalje ima samoborski dio (22,38%), dok je najmanji zabilježen krašičkom dijelu (17,69%). Zanimljivo je da je od 1981. do 1991. ozaljski dio Žumberka imao najveći porast udjela ove kategorije stanovništva (s 12,31% na 20,77%), a jedino je u samoborskom dijelu

Žumberka u istom razdoblju zabilježen njegov pad (s 23,57% na 22,38%). Porast ovog udjela u ozaljskom dijelu najvjerojatnije je vezan za izumiranje najstarijih dobnih skupina, za koje se pretpostavlja da su bile najnižeg stupnja obrazovanja. Tome u prilog ide i činjenica da je u istome razdoblju u ozaljskom dijelu Žumberka zabilježen pad udjela stanovništva bez završene osnovne škole sa 77,37 na 59,74%. Pad promatranog udjela u samoborskom dijelu Žumberka nije značajan i vjerojatno je rezultat slučajnosti.

Popis stanovništva iz 2001. ne pokazuje značajnije promjene u odnosu prema prethodnom kad je riječ o kretanju udjela stanovništva u dobi od 15 i više godina sa završenom jedino osnovnom školom. Tako je udio na razini Hrvatske u odnosu prema prošlom popisu smanjen s 23,37% na 21,75%, dok je na razini Žumberka u cjelini povećan s 21,25% na 24,07%. Sve teritorijalne sastavnice Žumberka bilježe porast udjela ove kategorije stanovništva i udio je 2001. godine u svima bio podjednak. Najviši je zabilježen u ozaljskom dijelu (25,82%), a najniži u krašićkom (22,22%).

Najnoviji popis stanovništva iz 2011. ne donosi značajnije promjene na razini Hrvatske, gdje je udio stanovništva sa završenom jedino osnovnom školom neznatno smanjen s 21,75% na 21,29%. Međutim, spomenuti popis donosi značajne promjene na razini Žumberka, u kojem je udio ove kategorije povećan u usporedbi s prethodnim popisom s 24,07% na 40,28%. Ipak, ovo povećanje treba uzeti s rezervom, jer prikazani podatci za 2011. godinu ne obuhvaćaju zaštićene podatke po naseljima za pojavnosti kojih je 3 ili manje⁷⁰. Međutim, razmotrimo li kretanje udjela ove kategorije stanovništva za Općinu Žumberak, u kojoj nema problema sa zaštićenim podacima, možemo zaključiti da je i tamo u odnosu prema prethodnom popisu stanovništva spomenuti udio povećan s 23,35% na 46,89%, tako da je vjerojatan sličan porast i u ostalim dijelovima Žumberka. On je najvjerojatnije posljedica izumiranja najstarijih dobnih skupina, za koje se pretpostavlja da su najmanje obrazovane. Kao potvrda toj tvrdnji može se uzeti činjenica da je od

⁷⁰ Naime, rekonstrukcija teritorija povijesnog vojnokrajiškog Žumberka, koji se ovdje proučava, moguća je jedino zbrajanjem popisnih podataka po naseljima, a na naseljskoj razini u popisu iz 2011. sve pojavnosti koje obuhvaćaju 3 ili manje osoba zaštićene su i teško dostupne (jedino u zaštićenoj sobi DZS-a). Na općinskoj razini zbog veće demografske baze te restrikcije nema, pa su podaci za Općinu Žumberak mjerodavni. To je ujedno i jedina ovdje razmatrana teritorijalna sastavnica Žumberka za koju su podatci o obrazovnom sastavu stanovništva iz popisa stanovništva za 2011. godinu mjerodavni.

2001. do 2011. udio stanovništva bez završene osnovne škole u Općini Žumberak smanjen s 54,96% na 46,48%, a za Žumberak u cjelini (bez zaštićenih podataka) s 52,17% na samo 19,01%.

Jasno je da visok udio osnovnoškolski obrazovanog stanovništva nije preduvjet za ekonomski razvoj. Prostori s velikim udjelom takvog stanovništva ovise o „znanju“ izvana, a ono je u pravilu skupo i nedostupno ekonomski pasivnim područjima poput Žumberka. Stoga se jasno nameće potreba ulaganja u obrazovanje stanovništva na Žumberku.

4.3.3. Stanovništvo sa srednjoškolskim obrazovanjem

Za stanovništvo sa srednjoškolskim obrazovanjem može se reći da ima, kao što mu i ime govori, srednju razinu obrazovanja. U normalnim okolnostima, udio takvog stanovništva trebao bi biti najveći. Ovakvo stanovništvo u pravilu nije nositelj inovacija, ali čini radnu snagu prijeko potrebnu za normalno funkcioniranje društva. Razmotri li se kretanje udjela srednjoškolski obrazovanog stanovništva u Hrvatskoj, zamjetno je da je ono u kontinuiranom porastu (s 28,28% 1981. na 52,63% 2001. godine). Posljedica je to povećanja ukupne razine obrazovanja. Slično je i sa Žumberkom promatranim u cjelini, kao i sa svim njegovim teritorijalnim sastavnicama.

Tablica 34. Udio stanovništva sa završenom srednjom školom na Žumberku 1981. – 2011. (%)

Dio Žumberka	1981.	1991.	2001.	2011.
samoborski dio	9,77	11,91	20,63	23,94*
krašički dio	4,43	6,92	9,52	14,29*
dio u sastavu Općine Žumberak	7,55	13,76	20,30	33,09
ozaljski dio	9,48	16,70	27,85	34,15*
ŽUMBERAK UKUPNO	8,17	13,57	21,57	31,10*
REPUBLIKA HRVATSKA	28,28	35,97	47,06	52,63

* Nepotpun podatak zbog zaštite privatnosti pojava koje broje 3 ili manje stanovnika.

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971. SRS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991., dok. 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (posjećeno 28. 2. 2019.)

Godine 1981. udio srednjoškolski obrazovanog stanovništva u Hrvatskoj bio je vrlo nizak i iznosio je samo 28,28% u ukupnoj populaciji u dobi od 15 i više godina. Na Žumberku promatranom u cjelini taj je udio bio krajnje nizak, samo 8,17%. Od žumberačkih teritorijalnih sastavnica najmanji je udio srednjoškolski obrazovanog stanovništva zabilježen u krašičkom dijelu (4,43%), a najveći u samoborskem (9,77%). Iako je spomenuti udio u krašičkom dijelu Žumberka približno upola manji nego u samoborskem, nije riječ o značajnoj razlici, jer su oba udjela vrlo niska i znatno ispod državnog prosjeka.

Sljedeći popis stanovništva, onaj iz 1991., donosi poboljšanje stanja u Hrvatskoj u cjelini, a i na Žumberku i svim njegovim teritorijalnim sastavnicama. Tako je udio srednjoškolski obrazovanog stanovništva u Hrvatskoj iznosio 35,97%, dok je na Žumberku bio 13,57%. Najlošije je stanje i dalje bilo u krašičkom dijelu Žumberka, u kojem je spomenuti udio bio samo 6,92%. Relativno najpovoljnije stanje zabilježeno je u ozaljskom dijelu Žumberka, u kojem je udio srednjoškolski obrazovanog stanovništva bio 16,70%. Može se reći da je trend ukupnog povećanja razine obrazovanosti vidljiv i na Žumberku, no u puno manjem opsegu u usporedbi s Hrvatskom.

Popis stanovništva iz 2001. donosi daljnje poboljšanje stanja. U Hrvatskoj je udio srednjoškolski obrazovanog stanovništva porastao na 47,06%, a na Žumberku na 21,57%. Dakle, stanje na Žumberku i dalje je znatno lošije nego na razini zemlje, gdje je promatrani udio zapravo dosegnuo primjerenu razinu. Od teritorijalnih sastavnica Žumberka i dalje je najlošije stanje u njegovu krašičkom dijelu s udjelom od samo 9,52%, dok je uvjetno rečeno najpovoljnije stanje ponovno u ozaljskom dijelu Žumberka s udjelom od 27,85%.

Najnoviji popis stanovništva iz 2011. godine bilježi ponovno povećanje udjela srednjoškolski obrazovanog stanovništva u svim promatranim prostornim cjelinaima. Tako je udio za Hrvatsku iznosio 52,63%, a za Žumberak u cjelini 31,10%. Ovdje opet treba podsjetiti na problem zaštićenosti podataka, pa navedeni podatak za Žumberak treba uzeti s rezervom. Ipak, kako je spomenuti udio za Općinu Žumberak 33,09%, prikazani podatak za Žumberak u cjelini najvjerojatnije odražava pravo stanje. Prema dostupnim podatcima, najnepovoljnije je stanje i dalje u krašičkom dijelu Žumberka (s udjelom od 14,29%), koji je na rubu potpunog

demografskog izumiranja, a najpovoljnije je i dalje u ozaljskom dijelu s udjelom od 34,15%. Kao što je već napomenuto, povećanje udjela srednjoškolski obrazovanog stanovništva i u Hrvatskoj i na Žumberku posljedica je globalnih trendova porasta razine obrazovanja.

4.3.4. Stanovništvo sa završenom višom školom ili fakultetom

Ova kategorija najobrazovaniji je dio stanovništva i u pravilu nositelj inovacija i razvoja sveukupnog društva, pa se ovo stanovništvo može nazvati visokoobrazovanim. U društвima s velikim udjelom fakultetski i visokoškolski obrazovanog stanovništva u pravilu ne manjka stručnjaka, pa ih ne treba „uvoziti“. Naprotiv, visok udio stručnjaka može se i kapitalizirati kroz „izvoz“ znanja i inovacija, pri čemu treba spriječiti trajno iseljavanje visokoobrazovanog stanovništva.

Udio visokoobrazovanog stanovništva kontinuirano raste, i u Hrvatskoj i na Žumberku. Tako je u Hrvatskoj spomenuti udio porastao od 1981. do 2011. godine sa 6,37% na 16,39%, dok je na Žumberku zabilježen porast s 0,69% na 2,33%. Vidljivo je da Žumberak izrazito zaostaje za hrvatskim prosjekom kada se razmatra ova kategorija stanovništva, što je vrlo nepovoljna činjenica.

Tablica 35. Udio stanovništva sa završenom višom školom ili fakultetom na Žumberku 1981. – 2011. (%)

Dio Žumberka	1981.	1991.	2001.	2011.
samoborski dio	0,39	0,72	2,38	1,41*
krašički dio	0,00	0,77	0,00	zaštićeno
dio u sastavu Općine Žumberak	0,83	2,55	1,30	3,54
ozaljski dio	0,83	1,07	2,78	zaštićeno
ŽUMBERAK UKUPNO	0,69	1,87	1,78	2,33*
REPUBLIKA HRVATSKA	6,37	9,34	11,89	16,39

* Nepotpun podatak zbog zaštite privatnosti pojava koje broje 3 ili manje stanovnika.

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971. SRS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991., dok. 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (posjećeno 28. 2. 2019.)

Prema popisu stanovništva iz 1981. Hrvatska je imala vrlo malen udio visokoobrazovanog stanovništva (6,37%). Ta kategorija na Žumberku gotovo da nije postojala. Udio je iznosio samo 0,69%, što je krajnje nepovoljno. U krašičkom dijelu Žumberka uopće nije bilo visokoobrazovanog stanovništva, a najviše ga je (ako se tako uopće može reći) bilo u ozaljskom dijelu i dijelu koji čini Općinu Žumberak.

Popis iz 1991. donosi poboljšanje stanja na razini Hrvatske i vrlo blago poboljšanje na Žumberku. Hrvatska bilježi 9,34% visokoobrazovanih, što je vrlo nizak udio, a Žumberak udio od samo 1,87%. Prema ovome je popisu stanovništva najmanji udio visokoobrazovanih u samoborskom dijelu Žumberka, 0,72%. Istovremeno je najveći udio te kategorije stanovništva zabilježen u Općini Žumberak, 2,55%.

Prema sljedećem popisu stanovništva iz 2001., udio visokoobrazovanih u Hrvatskoj iznosio je 11,89%, što je još uvijek malo. Udio iste kategorije stanovništva na Žumberku u cijelini neznatno se smanjio u odnosu prema prethodnom popisu na samo 1,78%. U krašičkom dijelu Žumberka ponovno, jednako kao i 1981. godine, nije bilo visokoobrazovanih, a njihov najveći udio zabilježen je u ozaljskom dijelu Žumberka (2,78%).

Na razini Hrvatske najnoviji popis stanovništva iz 2011. donosi značajno povećanje udjela visokoobrazovanih na 16,39%. Porast udjela zabilježen je i na Žumberku, 2,33%, s time da u njega nisu uračunati zaštićeni podaci. Djelomičan uzrok ovakvog porasta visokoobrazovanog stanovništva na razini Hrvatske jest i uvođenje bolonjskog sustava, koji visokoobrazovanim smatra i stanovništvo s titulom prvostupnika, za što su potrebne 3, a ne 4 godine studiranja kao prije. Unatoč navedenom, jasno je da se povećala ukupna razina obrazovanja. Promotre li se teritorijalne sastavnice Žumberka, podatci o udjelima visokoobrazovanog stanovništva zaštićeni su za krašički i ozaljski dio Žumberka, a najmanji udio spomenute kategorije zabilježen je u samoborskom dijelu (1,41%). Najveći udio je zabilježen u Općini Žumberak (3,54%), s time da ovaj podatak nema ograničenje zaštićenosti podataka. Iz navedenog je jasno da je udio visokoobrazovanih na Žumberku vrlo malen i da cijeli Žumberak, pojednostavljeno rečeno, ovisi o „znanju izvana“, koje je u pravilu skupo i ponajviše zbog toga teže dostupno.

4.3.5. Indeks obrazovanosti na Žumberku

Za analizu i usporedbu razine obrazovanosti među različitim teritorijalnim jedinicama može se upotrijebiti indeks obrazovanosti. Da bi se izračunao, potrebno je stanovništvo podijeliti na tri skupine po školskoj spremi (Nejašmić, 2005: 202). Skupine su sljedeće:

- postotni udio stanovništva koje nema završeno primarno (osnovnoškolsko) obrazovanje ($<O_I$)
- postotni udio stanovništva koje ima završeno sekundarno (srednjoškolsko) obrazovanje (O_{II})
- udio stanovništva koje ima završeno tercijarno obrazovanje (višu školu ili fakultet) (O_{III}).

Formula za izračunavanje indeksa obrazovanosti po Nejašmiću (2005: 204):

$$I_O = (O_{II} \cdot O_{III}) / <O_I$$

Analiza indeksa obrazovanosti pokazuje da je njegova vrijednost u promatranom razdoblju (1981. – 2011.) u kontinuiranom porastu, s time da su vrijednosti za Žumberak znatno manje nego za Hrvatsku promatranu u cjelini. Razmotri li se Hrvatska, vidljivo je da je u spomenutom razdoblju indeks obrazovanosti porastao s 3,97 na čak 90,61, dok je na Žumberku isti indikator porastao s 0,08 na 3,81. Iako su podaci indeksa obrazovanosti na Žumberku za 2011. godinu temeljeni samo na dostupnim (nezaštićenim) podacima, može se ustvrditi da je tamošnja razina indeksa obrazovanosti tek 2011. godine dosegnula razinu za Hrvatsku iz 1981. godine.

Tablica 36. Indeks obrazovanosti na Žumberku 1981. – 2011.

Dio Žumberka	1981.	1991.	2001.	2011.
samoborski dio	0,06	0,14	0,94	0,96*
krašički dio	0	0,07	0	-*
dio u sastavu Općine Žumberak	0,08	0,58	0,48	2,52
Ozaljski dio	0,10	0,30	1,83	-*
ŽUMBERAK UKUPNO	0,08	0,41	0,73	3,81*
REPUBLIKA HRVATSKA	3,97	11,27	30,05	90,61

* Nemoguće izračunati zbog zaštite privatnosti pojava koje broje 3 ili manje stanovnika.

Izvor: Tablogrami popisa stanovništva iz 1971., SZS, Beograd; Tablogrami popisa stanovništva iz 1981. godine, DZS, Zagreb; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991., dok. 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; www.dzs.hr (posjećeno 28. 2. 2019.)

Kao što je već napomenuto, prema najranijem promatranom popisu stanovništva indeks obrazovanosti za Hrvatsku iznosio je 3,97, a za Žumberak samo 0,08. Oba podatka pokazuju vrlo nisku vrijednost indeksa obrazovanosti. U krašičkom dijelu Žumberka vrijednosti pokazatelja koji se primjenjuju za izračunavanje indeksa obrazovanosti bile su takve da se vrijednost spomenutog indeksa nije mogla izračunati, odnosno vrijednost mu je bila na nultoj razini. Ne računajući krašički dio, najmanja je vrijednost indeksa obrazovanosti zabilježena u samoborskom (0,06), a najviša u ozaljskom dijelu Žumberka (0,10).

Popis iz 1991. godine donosi bitno poboljšanje (povećanje) vrijednosti indeksa obrazovanosti za Hrvatsku u cjelini (11,27). Na Žumberku u cjelini također je znatno povećana njegova vrijednost, koja je prema popisu iz 1991. godine bila 0,41. Međutim, jasno je da je ta vrijednost u slučaju Žumberka i dalje krajnje mala i znatno zaostaje za hrvatskim prosjekom. Krašički dio Žumberka ima najnepovoljniju vrijednost indeksa obrazovanosti od 0,07, dok dio Žumberka u sastavu Općine Žumberak bilježi najmanje nepovoljnju njegovu vrijednost od 0,58.

Sljedeći popis stanovništva, onaj iz 2001., donosi znatan porast vrijednosti indeksa obrazovanosti za Hrvatsku u cjelini (s 11,27 na 30,05). Na Žumberku u cjelini zabilježen je porast s 0,41 na 0,73. Jasno je dakle da modernizacijski tokovi u obliku porasta razine obrazovanosti zaobilaze Žumberak, što je krajnje nepovoljno. Krašički dio Žumberka opet je zabilježio nultu vrijednost proučavanog indeksa, odnosno njegovu vrijednost nije bilo moguće izračunati. Od ostalih žumberačkih teritorijalnih sastavnica, najnepovoljnije je stanje bilo u Općini Žumberak (0,48), a najmanje nepovoljno u ozaljskom dijelu (1,83).

Najnoviji popis iz 2011. pokazuje velik porast indeksa obrazovanosti na razini Hrvatske, gdje je njegova vrijednost 90,61. Posljedica je to već spomenutih modernizacijskih procesa i trendova, koji su prisutni i na globalnoj razini. Već objašnjeno povećanje udjela stanovništva sa završenim tercijarnim obrazovanjem svakako je doprinijelo ovakvom stanju. Nasuprot tome, na demografski opustošenom Žumberku većina je modernizacijskih procesa izostala, a vrijednost indeksa obrazovanosti bila je samo 3,81, uz napomenu da je taj podatak temeljen samo na nezaštićenim (tj. dostupnim) podacima. U krašičkom i ozaljskom dijelu zbog zaštićenosti podataka nije bilo moguće izračunati vrijednost indeksa obrazovanosti. U

biti mjerodavna je jedino vrijednost indeksa obrazovanosti za Općinu Žumberak, za koju je iznosila 2,52, a to je daleko ispod hrvatskog prosjeka.

Iz razmotrenog može se zaključiti da i u vezi s obrazovnim sastavom stanovništva Žumberak umnogome zaostaje za hrvatskim prosjekom. Nepovoljan obrazovni sastav posljedica je izostanka modernizacijskih procesa i izoliranosti, te je ograničavajući faktor ekonomskog razvoja i demografske obnove. Stoga je potrebno poticati mjere koje mogu poboljšati obrazovni sastav stanovništva, a one bi trebale obuhvatiti imigraciju mlađeg stanovništva više razine obrazovanja.

5. PROBLEMATIKA PROMETNE IZOLIRANOSTI ŽUMBERKA

Već je rečeno da je Žumberak prometno vrlo izoliran⁷¹. To je posljedica pograđaničnoga geografskog položaja i fizičko-geografskih čimbenika, od kojih treba izdvojiti brdski i planinski reljef te znatnu vertikalnu raščlanjenost. Planinski masiv Žumberka je izoliran i površinom nije velik, pa ga svi važniji prometni smjerovi zaobilaze. Izoliranost koja je u prošlosti, za prodora Osmanskog Carstva, imala pozitivnu vojnu i stratešku važnost već u 19. stoljeću počinje biti nepovoljan čimbenik modernizacijskih i razvojnih procesa. To je rezultiralo izostankom socijalno-geografske transformacije prostora u 20. stoljeću te u konačnici ekonomskim i demografskim slomom u današnje vrijeme.

Na Žumberku postoji jedino cestovna prometna mreža, što znači da nema drugih načina prijevoza. Mreža razvrstanih javnih cesta Žumberka duga je ukupno 91,4 km i čini tek 0,3% ukupne mreže razvrstanih javnih cesta Hrvatske (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 250). Područjem Žumberka prolaze 3 županijske ceste (ukupna dužina 36,8 km) te 8 lokalnih cesta (ukupna dužina 54,6 km) (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 250). Ukupna dužina svih asfaltiranih i neASFALTIRANIH cesta i puteva, koji su u funkciji povezivanja prostora na Žumberku, iznosi 311,2 km (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 251). Zanimljiva je činjenica da je geometrijsko središte istraživanog prostora udaljeno samo 42,4 km zračne linije i 67,4 km cestovne udaljenosti od središta Zagreba (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 250). Najblizi priključak na autocestu geometrijskog središta Žumberka (autocesta A1 – čvor Jastrebarsko) iznosi tek 22,2 km zračne linije i 32,8 km cestovne udaljenosti (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 250). Kvaliteta cestovne infrastrukture na Žumberku zaostaje za modernim standardima, a do nekih naselja ceste još uvijek nisu asfaltirane, što je nedopustivo za moderne standarde.

⁷¹ Za više informacija o problematičnosti prometne dostupnosti i njezinu utjecaju na demografske prilike na Žumberku pogledati: Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 241-266.

Slika 13. Neprimjerena kvaliteta
glavne ceste na Žumberku
Autor: Ivo Turk (11. 8. 2019.)

Glavna žumberačka cesta od Stojdrage do Kostanjevca izgrađena je 1893. godine. (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 242) Asfaltiranje te prometnice (koja ide od Bregane preko Stojdrage i Budinjaka do Kostanjevca) počelo je tek 1969. godine (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 242). Do 1975. bila je asfaltirana dionica od Bregane do Budinjaka (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 242). Godinu prije, tj. 1974., asfaltirana je cesta od Kostanjevca do Sošica (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 242). Cijela trasa od Budinjaka do Kostanjevca asfaltirana je tek 1994., a cesta od Hartja do Sošica asfaltirana je tek 2011. godine (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 242). Da je ta cesta u punoj dužini bila asfaltirana prije, moguće je da bi danas demografska situacija bila nešto povoljnija (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 242).

Prometna izoliranost i rubni položaj Žumberka u odnosu prema Središnjoj Hrvatskoj važan je čimbenik nepovoljnih demografskih procesa. Jedan od pokazatelja kojim se, uvjetno rečeno, može mjeriti izoliranost nekog prostora je vremenska prometna dostupnost. Ona prikazuje koliko je vremena potrebno da bi se od jedne točke nekim oblikom prometa stiglo do druge točke. Vremenska je dostupnost realniji pokazatelj stanja od dostupnosti temeljene na udaljenosti koja se najčešće prikazuje u kilometrima i koja umnogome ovisi o kvaliteti prometne infrastrukture. To se posebice očituje na primjeru Žumberka, jer je ondje zbog izražene vertikalne

raščlanjenosti reljefa i loše prometne infrastrukture, potrebno puno vremena da se prijeđe relativno mala udaljenost. Ova činjenica potvrđuje drugu hipotezu (H2) ovoga rada. Kako su Jastrebarsko, Ozalj i Samobor tri urbana naselja najbliža Žumberku u Hrvatskoj, logično je bilo istražiti vremensku cestovnu dostupnost žumberačkih naselja u odnosu prema tim gradovima.

Tablica 37. Vremenska dostupnost žumberačkih naselja u odnosu prema Jastrebarskom, Ozlju i Samoboru (odnosi se na vožnju automobilom u jednome smjeru⁷²⁾

NASELJE	Grad/Opcina kojoj naselje pripada	Udaljenost od Jastrebarskog (min)	Udaljenost od Ozlja (min)	Udaljenost od Samobora (min)
Badovinci	Ozalj	72	49	98
Begovo Brdo Žumberačko	Krašić	47	35	79
Brašljevica	Ozalj	75	52	101
Bratelji	Samobor	67	56	47
Brezovac Žumberački	Samobor	51	79	52
Brezovica Žumberačka	Ozalj	92	69	118
Budinjak	Samobor	62	51	45
Bulići	Ozalj	88	65	113
Cernik	Žumberak	63	53	89
Cerovica	Samobor	68	58	45
Cvetišće*	Ozalj	85	62	111
Čučići*	Krašić	71	60	78
Dančulovići	Ozalj	61	37	93
Dane	Samobor	72	62	56
Doljani Žumberački	Ozalj	95	72	120
Donji Oštrc	Žumberak	51	41	77
Dragoševci	Ozalj	82	59	108
Drašći Vrh	Žumberak	52	41	60
Dučići	Ozalj	84	61	110
Glušinja	Žumberak	64	54	57
Goleši Žumberački	Ozalj	87	64	113

⁷² Vremenske udaljenosti su preuzete s www.map2010.hak.hr (posjećeno 14. 1. 2016.). Prikazano vrijeme putovanja podrazumijeva poštovanje ograničenja brzine.

NASELJE	Grad/Opcina kojoj naselje pripada	Udaljenost od Jastrebarskog (min)	Udaljenost od Ozlja (min)	Udaljenost od Samobora (min)
Golubići	Samobor	59	76	60
Gornja Vas	Samobor	57	47	50
Gornji Oštrc	Žumberak	53	42	79
Grgetići*	Žumberak	49	39	71
Grič	Žumberak	62	51	58
Gudalji*	Ozalj	88	65	114
Hartje	Žumberak	53	42	54
Javor	Žumberak	61	51	53
Ježernice*	Žumberak	76	53	102
Jurkovo Selo	Žumberak	43	33	69
Kalje	Žumberak	60	50	55
Kamenci*	Ozalj	81	58	106
Kašt	Ozalj	74	50	99
Keseri	Ozalj	79	56	104
Kordići Žumberački	Žumberak	65	46	91
Kostanjevac	Žumberak	39	29	68
Kravljak	Samobor	60	69	37
Kuljaji	Ozalj	85	62	111
Kunčani*	Ozalj	85	62	111
Kupčina Žumberačka	Žumberak	50	40	72
Liješće	Ozalj	89	65	114
Malinci*	Ozalj	74	51	99
Markušići	Žumberak	47	36	68
Mrzlo Polje Žumberačko	Žumberak	73	63	60
Novo Selo Žumberačko	Samobor	64	57	41
Osredok Žumberački	Samobor	66	56	45
Osunja	Samobor	72	62	49
Pećno	Krašić	60	50	75
Petričko Selo	Žumberak	56	45	52
Pilatovci	Ozalj	86	63	112
Plavci	Žumberak	58	47	84
Poklek	Samobor	57	63	34

NASELJE	Grad/Opcina kojoj naselje pripada	Udaljenost od Jastrebarskog (min)	Udaljenost od Ozlja (min)	Udaljenost od Samobora (min)
Popovići Žumberački*	Ozalj	98	75	124
Radatovići	Ozalj	82	59	108
Radinovo Brdo	Žumberak	56	46	82
Rajakovići*	Ozalj	94	71	120
Reštovo Žumberačko	Žumberak	58	47	83
Sekulići	Ozalj	90	67	115
Selce Žumberačko	Samobor	58	68	35
Sječevac	Samobor	72	62	53
Sopote	Žumberak	67	57	83
Sošice	Žumberak	62	52	88
Staničići Žumberački	Krašić	54	44	87
Starigrad Žumberački	Žumberak	76	66	75
Stojdraga	Samobor	51	70	28
Stupe	Žumberak	55	44	76
Šiljki	Ozalj	80	57	106
Šimraki	Samobor	70	79	68
Tisovac Žumberački	Samobor	78	71	65
Tomaševci	Žumberak	61	50	60
Tupčina	Žumberak	48	38	74
Veliki Vrh	Žumberak	48	38	64
Visoće	Žumberak	62	44	87
Višći Vrh	Žumberak	65	55	58
Vlašić Brdo	Žumberak	40	29	72
Vranjak Žumberački	Krašić	47	37	79
Vukovo Brdo	Žumberak	52	42	65
Žamarija	Žumberak	44	34	66
Željezno Žumberačko	Žumberak	48	37	59
Žumberak	Žumberak	69	58	68

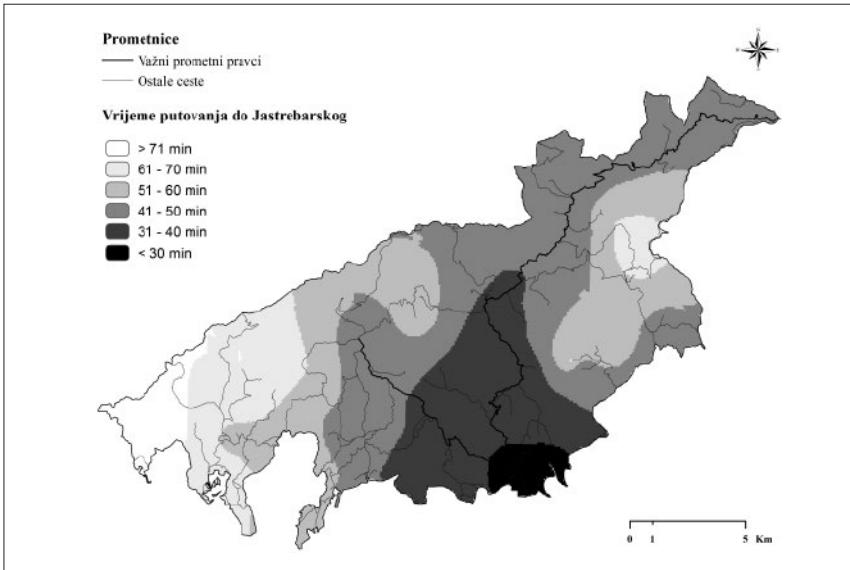
* izumrlo naselje

Izvor: Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 241-266.

Samoboru gravitira sjeveroistočni dio Žumberka, koji je zato i u sastavu istoimenoga administrativnoga grada (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 253). Samobor je ujedno i po broju stanovnika najveći od triju promatranih hrvatskih gradova najbližih Žumberku. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, imao je 15.956 stanovnika. Jastrebarsko je drugi grad po broju stanovnika u blizini Žumberka. Prema istome popisu (iz 2011.), imao je 5493 stanovnika. Njemu gravitira središnji dio Žumberka. Najmanjem gradu Ozlju, koji je iste godine imao samo 1181 stanovnika i sukladno tome najslabiji centralitet, gravitira jugozapadni dio Žumberka. Treba napomenuti da krajnji jugozapad Žumberka gravitira Metliki u susjednoj Sloveniji, koja je prema Slovenskom zavodu za statistiku 2015. godine imala 3243 stanovnika (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 253). Budući da je riječ o gradu u inozemstvu, vremenska prometna dostupnost u odnosu prema njemu nije prikazana.

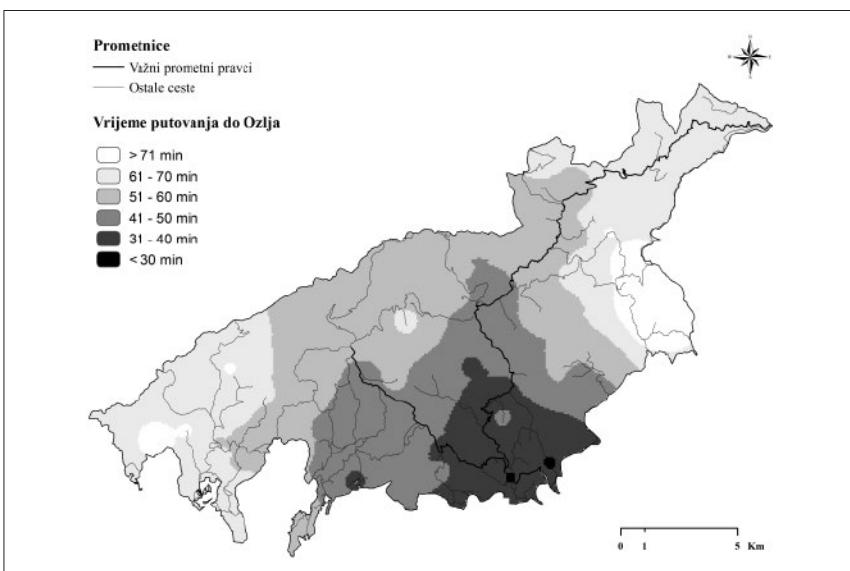
Razmotri li se prethodna tablica, vidljivo je da na Žumberku nema naselja koje je od najbližeg urbanog središta udaljeno manje od 20 minuta vožnje automobilom. Najmanje vremena za putovanje potrebno je na relaciji Stojdraga – Samobor, odnosno u jednom smjeru 28 minuta, dakle čak 56 minuta za povratno putovanje (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 253). S obzirom na to da udaljenost između tih dvaju naselja iznosi samo 19 km, jasno je da je prometna infrastruktura daleko od optimuma te da kao takva ne pridonosi revitalizaciji prostora (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 253). Ovakvom stanju pridonosi izražena vertikalna raščlanjenost reljefa, što znatno poskupljuje modernizaciju cesta, te je sa stajališta državne vlasti čini financijski neisplativom. Jasno je da je ovakvo stanje krajnje nepovoljno utjecalo na demografske i ekonomске prilike, što potvrđuje prvu hipotezu (H1) ovoga rada.

Najlošiju vremensku dostupnost imaju Popovići Žumberački, od kojih do Ozlja treba 75, do Jastrebarskog 98, a do Samobora čak 124 minute vožnje automobilom (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 253). Nasuprot tome, ovo je naselje od Metlike u Sloveniji udaljeno samo 32 minute vožnje, što je znatno manje od vremena potrebnog da se od tog naselja stigne do bilo koja tri promatrana hrvatska grada, no ta je udaljenost i dalje razmjerno velika (<https://www.viamichelin.com> posjećeno 17. 5. 2019.). Popovići Žumberački nalaze se na krajnjem jugozapadu Žumberka i od 1971. godine nemaju stalno popisanih stanovnika (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 254). Riječ je dakle o izumrlom naselju. S obzirom na fizičku izoliranost i izrazito lošu prometnu dostupnost, to i ne iznenadjuje (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 254).

Slika 14. Vremenska dostupnost žumberačkih naselja cestovnim prometom u odnosu prema Jastrebarskom

Izvor: Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 241-266.

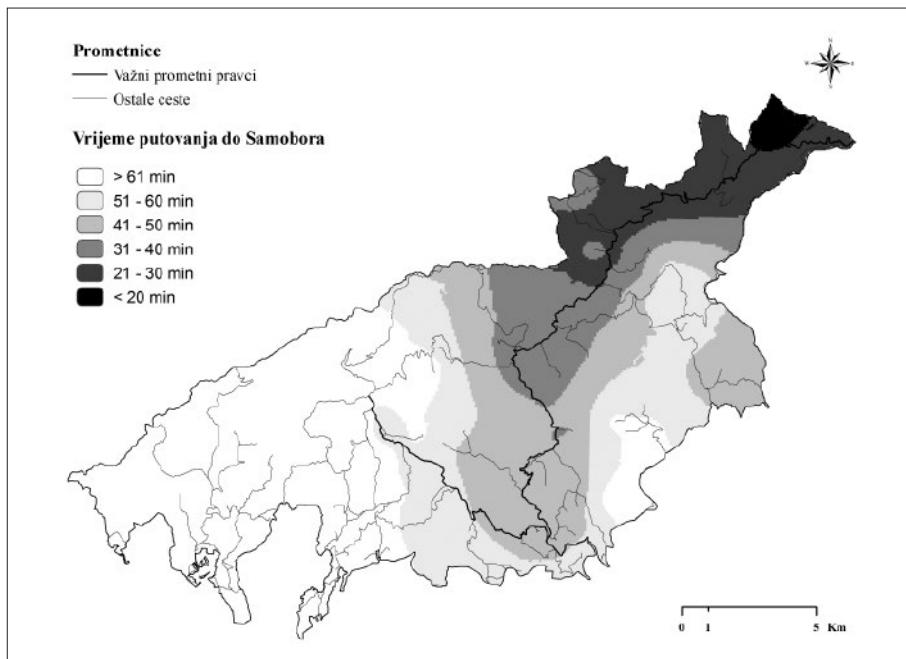
Slika 15. Vremenska dostupnost žumberačkih naselja cestovnim prometom u odnosu prema Ozlju

Izvor: Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 241-266.

U jugozapadnom je dijelu Žumberka najveća koncentracija izumrlih naselja, a sva ona imaju vremensku dostupnost prema Metliki od 20 do 32 minute (<https://www.viamichelin.com> posjećeno 17. 5. 2019.). Da je prekogranična suradnja sa Slovenijom bolja, vjerojatno bi i demografski pokazatelji na tom dijelu Žumberka bili nešto povoljniji (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 254).

Kad je riječ o vremenskoj dostupnosti žumberačkih naselja cestovnim prometom u odnosu prema Jastrebarskom, očekivano, naselja koja su mu fizički najbliža imaju i najpovoljniju vremensku dostupnost (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Vidi se također da razina vremenske dostupnosti prati cestovnu mrežu, što je logično (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Tako južni dio Žumberka ima najpovoljniju vremensku dostupnost Jastrebarskom, odnosno iz toga je dijela Žumberka do Jastrebarskog vremenski najkraće putovanje cestovnim prometom (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Slabiju vremensku dostupnost prema Jastrebarskom ima istočni dio Žumberka koji gravitira Samoboru, dok jugozapadni dio Žumberka ima najslabiju vremensku dostupnost (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Viđljivo je kako izokrone na prethodnom kartogramu prate glavne ceste. To je očekivano, jer njima promet teče brže nego sporednim cestama. Modernizacijom cestovne infrastrukture zasigurno bi se poboljšala prometna vremenska dostupnost.

Južni dio Žumberka vremenski je najdostupniji Ozlju (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Zbog oblika cestovne mreže i kvalitete prometnica, taj dio Žumberka, koji ima najbolju dostupnost prema Jastrebarskom, ima sličnu razinu dostupnosti i prema Ozlju (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Istočni dio Žumberka najslabije je dostupan Ozlju (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256), od kojeg je fizički najudaljeniji, pa je to ujedno i razlog najnepovoljnije vremenske dostupnosti (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Vremenski je, u odnosu prema Ozlju, najdostupnije naselje Kostanjevac, koje je administrativno središte Općine Žumberak (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Put automobilom od Kostanjevca do Ozlja traje 29 minuta u idealnim uvjetima (u jednome smjeru) (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 256). Najnedostupnija su naselja Brezovac Žumberački i Šimraki, koja su u sastavu Grada Samobora (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). U prosječnim uvjetima put od spomenutih naselja do Ozlja traje 79 min (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). S obzirom na to da je Ozalj po broju stanovnika najmanje ovdje razmatrano urbano naselje (u administrativnom smislu), njegova je nodalno-funkcionalna uloga u prostoru najslabija, pa se može

Slika 16. Vremenska dostupnost žumberačkih naselja cestovnim prometom u odnosu prema Samoboru
Izvor: Turk, I., Šimunić, N. i Živić, D. (2016.). Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja*, 25 (2), 241-266.

zaključiti da mu je i centralitet najmanji (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). Prethodna karta pokazuje poklapanje među prostorima koji su najdostupniji u odnosu prema Jastrebarskom i Ozlju. To je upravo posljedica već spomenutog slabog centraliteta Ozlja, kao i slabe cestovne povezanosti sa Žumberkom. Da je centralitet Ozlja veći, prometna cestovna povezanost između njega i dijela Žumberka koji administrativno pripada Gradu Ozlju sigurno bi bila bolja, što bi najvjerojatnije ublažilo tamošnje krajnje nepovoljno demografsko stanje. Kako bi se poboljšala prometna dostupnost ozaljskog dijela Žumberka, trebalo bi sagraditi cestu koja taj prostor direktno povezuje s Ozljem. Postojećim cestama putovanje između Ozlja i naselja koja mu administrativno pripadaju (koja bi mu trebala gravitirati) traje predugo. Upravo iz toga razloga dobar dio ozaljskog dijela Žumberka gravitira Metliki u Sloveniji.

U slučaju vremenske dostupnosti u odnosu na Samobor, vidi se da je ona nepovoljnija što je fizička udaljenost veća, pa je tako sjeveroistočni dio Žumberka, razumljivo, dostupniji od jugozapadnoga (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). Vidi se i

kako izokrone pokazuju bolju dostupnost duž glavnih prometnica u najvećem dijelu Žumberka (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). Dostupnost u odnosu na Samobor važna je zato što je to po broju stanovnika najveće ovdje razmatrano urbano naselje, pa onda ima i najizraženiju nodalno-funkcionalnu ulogu u prostoru, iz čega proizlazi i najveća razina centraliteta (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). S obzirom na geografski položaj, naselja koja su najviše povezana sa Samoborom najdostupnija su i u odnosu na Zagreb kao makroregionalni centar Središnje Hrvatske, ali i kao nacionalnu metropolu (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). Žumberačko naselje najviše povezano sa Samoborom je Stojdraga, koja mu je i fizički najbliža (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). Putovanje automobilom od Stojdrage do Samobora u prosječnim uvjetima traje 28 minuta (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 257). Vremenski najnedostupnije žumberačko naselje u odnosu na Samobor jesu Popovići Žumberački, koji administrativno pripadaju Gradu Ozlju (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 258). Popovići Žumberački su na dijametralno suprotnom dijelu Žumberka od Stojdrage i automobilom se od njih do Samobora prosječno putuje čak 124 minute, što upućuje na izrazito slabu vremensku prometnu dostupnost (Turk, Šimunić, Živić, 2016: 258). Dio Žumberka koji je u sastavu Grada Samobora i koji gravitira Samoboru možda ima i najviše izgleda za revitalizaciju. Samobor je naime najveći od triju ovdje promatralih gradova i kao takav ima znatno veći centralitet od Jastrebarskog i Ozlja, a uz to ovaj je dio Žumberka najbliži Zagrebu. Nažalost, unatoč pripadnosti relativno bogatom Gradu Samoboru, koji spada među rijetke jedinice lokalne samouprave s nultom stopom prijeza, cestovna mreža u samoborskom dijelu Žumberka poprilično je loša. Jedna od važnijih cesta koja spaja Gabrovicu (naselje Stojdraga), Šimrake, Tisovac Žumberački i Dane s Budinjakom još uvijek nije asfaltirana, što je ispod svake norme modernog prometovanja. Nije niti potrebno napominjati kako je loša kvaliteta prometnica, koja rezultira slabom vremenskom dostupnošću i skupim prijevozom, značajan čimbenik vrlo loših demografskih i ekonomskih prilika i u ovome dijelu Žumberka. Zato što prije treba poboljšati prometnu infrastrukturu i asfaltirati još neASFALTIRANE ceste.

Analiza vremenske prometne dostupnosti pokazuje da je gotovo cijeli prostor Žumberka udaljen više od sat vremena vožnje od najbliže bolnice, a upravo se to vrijeme (zlatni sat) smatra ključnim za spašavanje života i optimalnu medicinsku skrb u hitnim slučajevima. Žumberku najbliže bolnice nalaze se u Zagrebu ili

Karlovcu i njima gravitira cijeli Žumberak. U uvjetima visokog stupnja ostarjelosti stanovništva ovako loša dostupnost hitnih medicinskih usluga postaje ozbiljan problem koji zahtijeva brzo rješavanje.

5.1. Problemi prometne marginaliziranosti na Žumberku

Prometna marginaliziranost⁷³ pojava je koja može zahvatiti ljude i prostore, a javlja se ako su mobilnost i dostupnost otežane, ograničene ili onemogućene (Gašparović, 2016: 73). D. Denmark (1998.) prometnu marginaliziranost u najširem smislu definira kao situaciju u kojoj osoba ne može putovati kada i kamo želi bez određenih teškoća (Gašparović, 2016: 76). Razlozi koji ograničavaju mobilnost i dostupnost, te zapravo uvjetuju prometnu marginaliziranost mogu biti različiti, a najčešće su vezani za tjelesna obilježja pojedinca (invalidnost), spol, dob (maloljetnost i starija životna dob), obiteljski status, zaposlenost, imovinsko stanje, mogućnost upravljanja osobnim automobilom⁷⁴, jezik, obrazovanje i slično (Gašparović, 2016: 76).

Jasno je da osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama automatski spadaju u prometno marginaliziranu skupinu te im je smanjena mobilnost i otežana mogućnost korištenja prometnih sredstava, što donosi probleme, od neprilagođenosti javnog prijevoza specifičnim potrebama takvih osoba do nemogućnosti upravljanja osobnim automobilom. Žene su u pravilu više prometno marginalizirane od muškaraca, najviše zato što je u Hrvatskoj još uvjek znatno više muškaraca s vozačkom dozvolom nego žena (13.772.69 muškaraca i 924.194 žene 2015. godine) (Gašparović, 2016: 85). Maloljetnici i starije osobe najčešće su prometno marginalizirani zato što ne smiju i/ili ne mogu upravljati osobnim automobilom. Prometna marginaliziranost nezaposlenih osoba i osoba lošijeg imovinskog stanja očituje se u nemogućnosti ili smanjenoj mogućnosti izdvajanja novca za putovanje te u neposjedovanju osobnog automobila.

Analiza vremenske prometne dostupnosti jasno je potvrdila da je dostupnost cijelog prostora Žumberka otežana zbog reljefnih čimbenika i loše kvalitete

⁷³ Izvorni engleski naziv je *transport disadvantage*. S. Gašparović (2016.) smatra da je *prometna marginaliziranost* najbolji prijevod na hrvatski, pa se taj termin i upotrebljava u ovome radu.

⁷⁴ Osobni automobil znatno povećava mobilnost pojedinca i uklanja ovisnost o javnom prijevozu i drugim osobama.

prometnica. To znači da je cijeli Žumberak prometno marginaliziran, čime je potvrđena peta hipoteza (H5) ovoga rada. S obzirom na to da prema S. Gašparoviću (2016.) prometna marginaliziranost može dovesti i do socijalne isključivosti, njezino bi eliminiranje trebalo postati dio socijalne politike i prometnog i prostornog planiranja.

Promet je bitan čimbenik koji određuje mogućnosti nekog pojedinca u kretanju prostorom. To ima velik utjecaj na obavljanje nekog posla i pristup najrazličitijim uslugama poput školovanja, zdravstvenih usluga i mogućnosti kupnje (opskrbe). Kada se to ima na umu, jasno je što znači kad neki prostor i/ili pojedinci nemaju pristup, ili imaju ograničen pristup prometnim uslugama. Prometno marginalizirani prostori imaju ograničene mogućnosti razvoja, a takvi pojedinci imaju poteškoće koje se često nepovoljno odražavaju na materijalnom statusu, što uzrokuje niz novih problema.

Kako bi se smanjila prometna marginaliziranost, za početak bi trebalo poboljšati usluge javnog prijevoza na Žumberku, te smanjiti njihovu cijenu. Plaćanje povratne autobusne karte od nekih žumberačkih naselja do najbližeg naselja u kojem su dostupne osnovne usluge, poput mogućnosti kupnje, pojedincima slabijeg materijalnog statusa stvara problem, a nažalost na Žumberku broj takvih osoba nije zanemariv.

Za žumberačke je okolnosti zapravo svatko tko ne posjeduje ili nema mogućnost upravljanja osobnim automobilom izrazito prometno marginaliziran⁷⁵. Stoga je izrazito važno imati mogućnost korištenja osobnim automobilom, a kao jedna od poželjnih poticajnih mjera revitalizacije mogla bi biti subvencioniranje polaganja vozačkog ispita.

⁷⁵ Već je rečeno da je cijeli prostor Žumberka zbog slabe vremenske prometne dostupnosti, sam po себи prometno marginaliziran.

6. MOGUĆNOSTI DEPERIFERIZACIJE I REVITALIZACIJE (DEMOGRAFSKE OBNOVE) ŽUMBERKA

U prethodnim je poglavljima spominjano kako Žumberak ima izražena periferna obilježja. To je nažalost činjenica koju treba prihvati, no postavlja se pitanje je li moguće poboljšati stanje. Analizom postojeće situacije postaje jasno da je upravo perifernost Žumberka jedan od ključnih čimbenika koji su doveli do sadašnjeg krajnje nepovoljnog stanja. Demografska i ekonomska kriza umnogome su uvjetovane vrlo izraženim perifernim obilježjima prostora Žumberka. A. Lukić (2012.) pri tipizaciji ruralnih naselja najveći dio Žumberka svrstava u krajnje nepovoljan tip ruralne periferije. Stoga je jasno da se postojeće stanje može promijeniti reduciranjem perifernih obilježja, to jest deperiferizacijom. Taj je pojam već spomenut u ovome radu, no sada će biti detaljnije objašnjen. U literaturi deperiferizacija gotovo da se i ne spominje. O njoj govori jedino Hočevar (2005.), i to u vezi s umrežavanjem i globalizacijom gradova. Spomenuti autor tvrdi da je deperiferizacija gradova posljedica sposobnosti „unovčenja“ autonomije gradova u granicama nacionalne države s integracijom u nadnacionalne tokove povezivanja (Hočevar, 2005: 704). Ovakva definicija objašnjava samo jedan aspekt smanjenja perifernih obilježja jednog tipa naselja (urbanih), pa je pojam deperiferizacije potrebno redefinirati u skladu s demografskom problematikom ponajprije ruralnih prostora, što ne znači da nova definicija ne vrijedi za gradove. Naprotiv, ona vrijedi i za njih. Novi koncept deperiferizacije podrazumijeva redukciju perifernih obilježja nekog prostora (tj. periferije), kroz jačanje centralnih funkcija (Turk, Šimunić, 2016: 118). Uz to, deperiferizacija ne podrazumijeva samo jačanje postojećih, nego i stvaranje novih centralnih funkcija u periferiji, te poboljšanje njezine prometne povezanosti s centrima (regijama centra). Za razliku od decentralizacije, koja podrazumijeva premještanje centralnih funkcija iz regija centra u periferne regije, pri čemu centar gubi spomenute funkcije, a periferija ih na račun njega dobiva, deperiferizacijom centar ne gubi ništa, a periferija jača postojeće i dobiva nove centralne funkcije kojih ondje prije nije bilo. Uzme li se u obzir činjenica da je cijela Hrvatska u

kontekstu Europske unije periferna regija bez centralnih funkcija od europske važnosti, postaje razumljivo zašto decentralizacija nije dobro rješenje. Za hrvatske je prilike deperiferizacija puno bolji koncept, jer njome nijedna hrvatska regija ne gubi postojeće centralne funkcije, nego se stvaraju nove centralne funkcije koje bi trebale biti raspoređene tamo gdje su najpotrebnije.

Nameće se pitanje je li Žumberak moguće deperiferizirati i revitalizirati i je li to uopće potrebno ili je jednostavno bolje pustiti stvari da idu svojim tokom. Odgovor na to pitanje je jasan. Mogućnosti deperiferizacije i revitalizacije svakako postoje i potrebno ih je realizirati u što bližoj budućnosti. Time bi se zaustavili dugotrajni nepovoljni demografski i ekonomski procesi, a Žumberak bi se prestao percipirati kao problemska regija. Deperiferizacija i revitalizacija Žumberka trebale bi se s jedne strane temeljiti na održivom razvoju poljoprivrede, turizma, izletništva i pojedinih grana industrije (prehrambena i drvnoprerađivačka industrija) te na poboljšanju prometne, vodovodne, elektroprivredne i telekomunikacijske infrastrukture s druge strane (što je zapravo preduvjet razvoja).

Deperiferizacija Žumberka treba obuhvaćati četiri faze. To su:

1. stvaranje preduvjeta za razvoj
2. modernizacija infrastrukture
3. poticanje ekonomskih investicija
4. poticanje naseljavanja.

Kako su spomenute faze vrlo kompleksne, nužno je svaku podrobnije objasniti. Svakako treba početi sa stvaranjem preduvjeta za razvoj, jer bez toga na Žumberku neće biti moguće provesti i financirati razvojne mjere.

6.1. Stvaranje preduvjeta za razvoj

Za poboljšanje postojećeg stanja nužni su neki osnovni preduvjjeti. Oni su uglavnom, uvjetno rečeno, tehničke prirode, no bez njih je teško ostvariti bilo kakav napredak. Cilj je osigurati optimalne uvjete za razvoj ili barem težiti njihovoj optimizaciji. Jasno je da je za poboljšanje postojećeg stanja na Žumberku nužno uložiti znatna finansijska sredstva. S obzirom na njegovu relativno malu površinu, ta bi sredstva trebala biti prihvatljiva za državni proračun, iako je poželjno naći i privatne investitore. Mnoge korisne smjernice i planove za razvoj i revitalizaciju

toga područja osmislio je D. Vranešić (2016.) u Programu razvoja Žumberka. Na njima se umnogome temelje i poslije navedeni razvojni i revitalizacijski planovi.

Jedan od osnovnih problema pri planiranju razvoja je teritorijalno ustrojstvo Žumberka. Povijesna je regija podijeljena⁷⁶ čak na 2 županije (Zagrebačka i Karlovačka), te još na 2 grada⁷⁷ (Ozalj i Samobor) i 2 općine (Krašić i Žumberak). Ovakvo stanje nepovoljno djeluje na uravnotežen razvoj, jer je teško koordinirati razvojne mjere i njihovo financiranje među toliko jedinica lokalne samouprave. Postavlja se pitanje da li bi bilo dobro objediniti Žumberak u jednu općinu, koja bi bila u sastavu Zagrebačke županije. U uvodnom je dijelu ovoga rada već napomenuto da je cijeli prostor vojnorajskoga Žumberka (dakako, bez naselja koje se naziva Drage, a nalazi se u Sloveniji) s još 9 naselja od 1992. do 1997. godine činio jedinstvenu općinu Zagrebačke županije⁷⁸. Postavlja se pitanje bi li danas ovakav teritorijalni ustroj bio bolji za planiranje i provedbu razvojnih mjeru.

Postoje argumenti za i protiv ovakvog preustroja, pa ih treba objasniti. Bitan razlog zašto treba provesti ovakav preustroj je znatno lakša koordinacija pri osmišljavanju i provedbi razvojnih planova. Nadalje, iz perspektive gradova Ozlja i Samobora te Općine Krašić, Žumberak je periferija koja teško postaje središte zanimanja, pa zato izostaju ulaganja, a revitalizacijske mjeru se ne provode. Vlastima spomenutih gradova/općina isplativije je novac uložiti ondje gdje se investicija bolje vidi, što je redovito u njihovim centrima ili centralnim dijelovima. Nisu rijetke ni situacije da takvi gradovi/općine u proračunu jednostavno nemaju novac predviđen za ulaganje u Žumberak, jer se takve investicije smatraju neprofitabilnima, a time i nepoželjnima. Nasuprot tome, sa stajališta današnje Općine Žumberak, koja obuhvaća jedino dio povijesnog Žumberka i čije je središte u Kostanjevcu, takvog problema nema. Cijela je općina naime periferna, pa nema istaknutog centra u kojem bi bile koncentrirane investicije. Posljedica toga su vidljiva poboljšanja, pa tako danas sva naselja Općine Žumberak imaju vodovod, a neasfaltiranih cesta

⁷⁶ Već je napomenuto da istraživanjem nije obuhvaćeno naselje Drage, koje je bilo dio Vojne krajine, a danas je u sastavu Slovenije.

⁷⁷ Misli se dakako na administrativni grad. To je u Hrvatskoj *de facto* općina čije administrativno središte ima status grada.

⁷⁸ Ta se općina od 1992. do 1995. zvala Općina Sošice, a od 1995. do 1997. Općina Žumberak, što je svakako bolji i primjereniji naziv.

nema puno, no tako nije u ostalim dijelovima Žumberka. Ovo je svojevrstan primjer deperiferizacije putem administrativnih mjera, što svakako nije na odmet, ali nije niti dovoljno. Bolje je deperiferizaciju temeljiti na ekonomskim investicijama, po mogućnosti iz takozvanog realnog sektora, pri čemu su administrativne mjere jedan od poticajnih faktora.

Postoje i argumenti protiv obuhvaćanja cijelog Žumberka u jednu općinu (teritorijalno-administrativnu jedinicu). Ti se argumenti temelje na činjenici da je zbog izražene vertikalne raščlanjenosti reljefa potrebno dosta vremena da se dođe iz jednog u drugi dio Žumberka. To je i osnovni razlog loše vremenske povezanosti s najbližim centrima, o čemu je već u ovome radu bilo riječi. Kao logičan centar eventualne buduće objedinjene Općine Žumberak nameće se sadašnji centar Kostanjevac, koji je i po broju stanovnika trenutačno najveće naselje na Žumberku. Činjenica je da je iz istočnog dijela Žumberka bliže i brže doći do Samobora nego do Kostanjevca, a uz to, Samobor je neusporedivo veći centar od Kostanjevca. Stoga će istočni dio Žumberka uvijek gravitirati Samoboru (u čijem je administrativnom sastavu), pa je to jedan od argumenata protiv objedinjavanja cijelog Žumberka u jednu općinu. Slično, ali u manjoj mjeri vrijedi i za zapadni dio Žumberka, koji je u sastavu Grada Ozlja. Naime, Ozalj je znatno manji (slabiji) centar od Samobora, a ni prometna povezanost između Ozlja i dijela Žumberka, koji je u njegovu administrativnom sastavu, nije dobra. Tako bi dostupnost Kostanjevca bila manji problem nego što je to slučaj sa samoborskim dijelom Žumberka. Uz problem dostupnosti, mijenjanje administrativnih granica u Hrvatskoj izaziva i probleme međusobne usporedivosti statističkih podataka, jer se onda popisni rezultati i podatci vitalne statistike moraju analizirati na razini naselja, što znatno otežava postupak.

Umjesto skupih i upitno potrebnih promjena administrativnih granica, kojima je cilj jednostavnija provedba revitalizacijskih planova, bilo bi dobro osnovati fond za revitalizaciju Žumberka pri Vladi Republike Hrvatske, iz kojeg bi se novac izravno usmjeravao na revitalizaciju Žumberka bez obzira na jedinicu lokalne samouprave (grad/općinu ili županiju). Fond bi trebao zapošljavati ljudе sa Žumberka ili one dobro upućene u njegovu problematiku. Uz financiranje revitalizacijskih mjera, zadaća fonda bila bi i koordinacija među žumberačkim jedinicama lokalne samouprave na njihovoj provedbi, a svojevrstan uzor mogao bi biti već postojeći Savjet za Slavoniju, Baranju i Srijem. Ovime se u biti odbacuje četvrta hipoteza (H4) ovoga rada.

Kako Žumberak nije jedini prostor u Hrvatskoj koji ima izražen problem perifernosti, bilo bi dobro napraviti zakonski okvir na razini Hrvatske, koji bi bio usmjeren prema deperiferizaciji. U sklopu njega trebalo bi izdvojiti najvažnije periferne regije i u njih bi trebalo ulagati. Poželjno bi bilo kad bi deperiferizacijske mjere bile stimulativne, jer restrikcije nerijetko stvaraju otpor i stoga mogu izazvati suprotan učinak. Istina je da financiranje revitalizacijskih mjer zahtijeva znatna ulaganja, no u nekim slučajevima i manje finansijske investicije pozitivno utječu na revitalizaciju i deperiferizaciju. Na primjer asfaltiranje jedne ceste, uvođenje vodovoda ili uspostavljanje lokalne autobusne linije mogu pozitivno utjecati na prostor i ublažiti depopulacijske tokove. Poanta je definirati i zatim provesti revitalizacijske mjeru koje bi za početak uz minimalna finansijska ulaganja imale maksimalan učinak. Porezne olakšice u depuliranim perifernim prostorima također su dobra revitalizacijska mjera. Postupnom provedbom takvih mjer trebali bi se steći preduvjeti za razvoj i napredak.

6.2. Modernizacija infrastrukture

Infrastruktura na Žumberku ne zadovoljava moderne kriterije i stoga je treba osuvremeniti. To se ponajprije odnosi na cestovnu (prometnu), električnu, vodovodnu i telekomunikacijsku infrastrukturu. Bez spomenute modernizacije teško je očekivati bilo kakav napredak.

6.2.1. Modernizacija cestovne mreže

U radu je već objašnjeno da je cestovna mreža na Žumberku u vrlo lošem stanju. Uz veliku vertikalnu raščlanjenost reljefa, ovo je osnovni razlog loše vremenske povezanosti žumberačkih naselja s centrima u njegovoј blizini. Modernizacija cestovne mreže osnovni je preduvjet za razvoj. S postojećim cestama iluzorno je očekivati bilo kakvo značajnije poboljšanje. I asfaltirane ceste u pravilu su u lošem stanju i potrebno ih je proširiti te popraviti novim slojem asfalta kako bi njima promet tekao brže i sigurnije. Na velikom broju žumberačkih prometnica dva se vozila teško mimoilaze, što je opasnost u prometu, osobito zato što su to brdske ceste s mnogo nepreglednih zavoja. Širina glavnih cesta trebala bi biti dovoljna da se bez većih problema mimođu dva autobrašuna javnog prijevoza. To bi omogućilo i izletničke ili turističke ture autobusom kroz Žumberak.

Činjenica da u 21. stoljeću u Europskoj uniji, doslovce nadomak Zagrebu, postoje naselja do kojih vode samo makadamske (neASFALTIRANE) ceste dovoljno govori sama za sebe. Prijeko je potrebno hitno ASFALTIRATI sve neASFALTIRANE ceste na Žumberku koje povezuju naselja. To su sljedeće ceste:

- Budinjak – Jeleniči – Višoševići – Paljugi – Bukovac Svetojanski (nadležnost Grada Samobora i Grada Jastrebarskog)
- Gabrovica – Koretići – Jeleniči (nadležnost Grada Samobora)
- Sošice – Boljara – Sveta Gera (nadležnost Općine Žumberak)
- Radatovići – Gudalji – Popovići Žumberački – Drage (Slovenija) (u hrvatskom dijelu nadležnost Grada Ozlja)
- Sošice – Blaževo Brdo – Vodice – Blaževo Brdo – Šentjernej (Slovenija) (u hrvatskom dijelu nadležnost Općine Žumberak)
- Petričko Selo – Kostanjevica na Krki (Slovenija) (u hrvatskom dijelu nadležnost Općine Žumberak)
- Jeleniči – Raići – Pećno – Slapnica – Medven Draga (nadležnost Grada Samobora, te općina Žumberak i Krašić)
- Brezovac – Dragonoš (nadležnost Grada Samobora)
- Sekulići – Sveta Gera (nadležnost Grada Ozlja)
- Ruda Žumberačka – Pećno (nadležnost Općine Krašić)
- Poklek – Gadova Peć (Slovenija) (u hrvatskom dijelu nadležnost Grada Samobora)
- Poklek – Krška Vas (Slovenija) (u hrvatskom dijelu nadležnost Grada Samobora)
- Cerovica – Osunja (nadležnost Grada Samobora)
- Dane – Tisovac – Šimraki (nadležnost Grada Samobora)
- Klinovica – Osunja – Prušnja Vas (Slovenija) (u hrvatskom dijelu nadležnost Grada Samobora)
- Jeleniči – Pavkovići – Dragonoš (nadležnost Grada Samobora)
- Stakići – Pećno – Prevod (nadležnost Općine Krašić)

Vidljivo je da neke od navedenih cesta povezuju Žumberak sa susjednom Slovenijom. Neke od njih, koje lokalno stanovništvo naziva „ceste preko gore“, zahvaćene su procesom reforestacije (zaraščavanja) pa ih treba temeljito obnoviti.

Važnost tih cesta će porasti kad Hrvatska uđe u šengenski prostor, jer tada na granicama više neće biti kontrola i granica će se moći neometano prelaziti. Još je važnija činjenica da će obnova i modernizacija cesta koje spajaju Žumberak s okolnim prostorom (neovisno o tome s koje strane državne granice) smanjiti prometnu izoliranost i poboljšati prometnu dostupnost, što je ključno za deperiferizaciju. Jasno je da je bez poboljšanja cestovne infrastrukture teško očekivati znatniji napredak u revitalizaciji i deperiferizaciji Žumberka, jer o prometnoj povezanosti ovisi razvoj svih ekonomskih djelatnosti, pogotovo izletništva i turizma, koji su uz poljoprivredu najrealnija razvojna perspektiva Žumberka.

6.2.2. Problematika elektrodistribucije i vodoopskrbe

Uz probleme s cestovnim prometom, Žumberak ima poteškoća s vodoopskrbnom i elektrodistribucijskom infrastrukturom. Ne treba posebno napominjati da je vodoopskrba, jednako kao i dostupnost kvalitetne elektrodistribucijske mreže, preduvjet svakog razvoja. Kako bi se oživio Žumberak, potrebno je izgraditi vodovodnu mrežu na koju bi se sva žumberačka kućanstva mogla spojiti. Pri tome bi cijena spajanja trebala biti u skladu s platnim mogućnostima lokalnog stanovništva. Jedan od mogućih projekata za povećanje kvalitete vodoopskrbe mogla bi biti izgradnja novog vodospremišta na brdu koje se naziva Zečak (naselje Brezovac Žumberački). Takav bi projekt riješio vodoopskrbu svih naselja na jugoistoku Žumberka. Zanimljivo je da su Sošice imale vodovod još davne 1913. godine, kada ga nisu imali mnogi gradovi u Hrvatskoj, a danas, nakon više od sto godina neka kućanstva još nemaju pristup vodoopskrboj mreži.

Elektrodistribucijska mreža na Žumberku ne zadovoljava moderne kriterije i ne nudi preduvjete za budući razvoj. Stoga je što prije treba osvremeniti kako bi se smanjili prekidi u elektrodistribuciji koji nisu rijetki, posebice u otežanim vremenskim uvjetima (snijeg, oluje, jak vjetar). Jednako kao i s vodoopskrbom, svako bi žumberačko kućanstvo trebalo imati priključak na elektrodistribucijski sustav. U slučaju izgradnje bilo kakvog većeg potrošača električne energije, koji bi mogao pozitivno utjecati na ekonomske prilike na Žumberku, postojeća elektrodistribucijska mreža teško bi izdržala opterećenje. To je osnovni razlog zašto je treba osvremeniti i time osigurati distribuciju električne energije bez prekida i pada napona.

6.2.3. Modernizacija telekomunikacija i internetske povezanosti

Po dostupnosti i kvaliteti telekomunikacijskih i internetskih usluga Žumberak još uvijek zaostaje za hrvatskim prosjekom, iako su u najnovije vrijeme vidljiva znatna poboljšanja. Telekomunikacijsku infrastrukturu potrebno je modernizirati, a brzi internet treba biti dostupan svima po prihvatljivoj cijeni. Dostupnost interneta u nekim dijelovima Žumberka još uvijek ne zadovoljava, s time da su kvaliteta i brzina internetske veze (mreže) na takvim mjestima ponekad toliko loše da je veza zapravo neupotrebljiva. Neki manji dijelovi Žumberka nisu pokriveni mobitelskim (i internetskim) signalom, a ondje gdje pokrivenost postoji, katkad ima problema pri uspostavi poziva u kućama, to jest zatvorenim prostorima. Problem je i to da sve mobilne mreže nemaju signalom jednako kvalitetno pokriven isti prostor Žumberka, pa je potrebno koristiti više mobilnih mreža ako se češće boravi na različitim dijelovima Žumberka, a to poskupljuje telekomunikacijske usluge krajnjem korisniku. Srećom, kvaliteta i pokrivenost mobitelskog i internetskog signala se poboljšavaju, tako da će se posve vjerojatno i ovaj problem u budućnosti riješiti.

Stanje s fiksnim internetom zna biti još lošije. Često je spor zbog zastarjele infrastrukture, njegova dostupna brzina katkad ne omogućava većinu modernih internetskih usluga, a i veza često ne funkcioniра.

S obzirom na to da su žumberačka naselja disperzno razmještena, trebalo bi uložiti puno vremena i novca kako bi se do svake kuće doveo optički internetski kabel. Takav bi projekt bio finansijski neisplativ, pa je bolje i jeftinije osigurati brz bežični internet. Većina Žumberka danas ima pristup samo 2G i 3G mreži mobilnog interneta, koja je za suvremene uvjete prespora. Može se reći da je 2G mreža zbog sporosti praktički neupotrebljiva. Već i samo otvaranje prosječne internetske stranice pri takvoj vezi stvara problem, jer njezino učitavanje traje predugo. Njome se zapravo bez većih problema jedino mogu slati tekstualne poruke (bez privitaka). Rješenje toga problema je u izgradnji kvalitetne 4G mreže mobilnog (bežičnog) interneta koja omogućava brz prijenos podataka. Pri tome bi operateri morali omogućiti povoljniju cijenu neograničenog (*flat rate*) internetskog prometa s maksimalnim mogućim brzinama prijenosa podataka. U dijelovima Žumberka takva mreža već postoji, kontinuirano se razvija, što je vrlo pozitivno za ostvarivanje modernih telekomunikacijskih standarda. Takvo stanje budi optimizam i

pokazuje da su mobilni operateri ipak odlučili uvesti suvremenu internetsku mrežu na Žumberku.

Postojeće stanje mora se što prije poboljšati jer bez telekomunikacija i brzog interneta nikako nema preduvjeta za ekonomski razvoj, čime se sprečavaju revitalizacija i deperiferizacija. Osim toga, razvoj telekomunikacija i interneta povećava ukupnu kvalitetu života, a i opću sigurnost. Bez pristupa telekomunikacijskoj mreži na primjer nije moguće pozvati hitne službe, a jasno je što to znači za prometno izolirani prostor čije je stanovništvo u vrlo visokom stupnju demografskog starenja.

Bez poboljšanja telekomunikacijske i internetske povezanosti nije moguće početi bilo kakvu ekonomsku djelatnost. Jasno je da bez interneta nije moguće izdati niti fiskalni račun, što onemogućava razvoj ugostiteljstva i turizma. Kvalitetna internetska i telekomunikacijska mreža u današnje je vrijeme preduvjet razvoja. Uz navedeno, poboljšanje telekomunikacijske i internetske povezanosti omogućilo bi osobama željnim mira i prirode mogućnost rada od kuće, ako im to dopušta njihov posao. Iako su zamjetni bitni pomaci nabolje, još dosta treba učiniti da se na tome polju zadovolje najsuvremeniji standardi. Stoga je njezina modernizacija od vitalne važnosti i treba je početi provoditi što prije.

6.3. Poticanje ekonomskih investicija

Na Žumberku u novije vrijeme nije bilo većih ekonomskih investicija, zapravo može se reći da su u posljednjih sto godina bile vrlo oskudne. Upravo je to jedan od ključnih uzroka ovako nepovoljnog ekonomskog i demografskog stanja. Poznata je povezanost između ekonomskih prilika i demografskog stanja. Sigurno je da bi ekomska i demografska kriza zaobišle Žumberak da je bilo više ekonomskih investicija. Krajnji je čas za konkretne investicije, no postavlja se pitanje koje bi investicije bile profitabilne, odnosno što bi moglo potaknuti ekonomski razvoj. Imajući na umu činjenicu da je cijeli Žumberak dio Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje nameće se nužnost usklađivanja ekonomskih ulaganja sa zaštitom prirode. U današnje je vrijeme jasno da ekonomski razvoj ne mora narušavati ekološke standarde, te da se može postići ekonomski rast uz provedbu najstrožih ekoloških normi. Iskustva zemalja Zapadne Europe to potvrđuju. Ekonomski

razvoj Žumberka trebao bi se ponajprije temeljiti na razvoju ekološke poljoprivrede, ekološki orijentirane prehrambene industrije, te izletništva i turizma.

Od poljoprivrednih grana na Žumberku postoje preduvjeti za razvoj:

- ratarstva (žitarice otporne na hladniju klimu)
- voćarstva (jabuke, kruške, šljive, dunje, orasi, lješnjaci, jagode, maline, kupine, višnje, borovnice, aronija)
- povrtnarstva (krumpir, zelje, repa, cikla, mrkva, crna rotkva, krastavci, paprika, luk, češnjak, vlasac, grah, peršin, celer, cvjetača, brokula, kelj, kelj pupčar)
- stočarstva (ovce, koze, goveda, konji, zečevi)
- peradarstva (kokoši, pure, guske, patke)
- ribogojstva (pastrve)
- pčelarstva.

U cilju razvoja poljoprivrede bilo bi dobro osnovati agenciju koja bi zapošljavala nekoliko stručnjaka, čija bi zadaća bila davati stručne savjete poljoprivrednicima radi optimizacije i koordinacije proizvodnje. Na Žumberku je moguć i razvoj šumarstva, pa čak i manjih pogona drvnoprerađivačke industrije. Sve dakako treba biti u skladu s ekološkim standardima i legislativom vezanom za Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje.

Nakon što bi se pokrenula poljoprivredna proizvodnja na Žumberku je moguć i razvoj prehrambene industrije koja bi preradivala lokalne poljoprivredne proizvode. Time bi se stvorile robne marke koje mogu doprinijeti prepoznatljivosti Žumberka kao ekološki očuvanog poljoprivrednog područja, što bi potaknulo ekonomski razvoj toga područja. Uzor mogu biti druga hrvatska područja poput Istre koja je dobro brendirala svoje proizvode, pa je i sam pojam Istra postao prepoznatljiva robna marka koja jamči kvalitetu određenih lokalnih proizvoda, a povezana je s turističkom ponudom. Primjerice svi znamo za istarske masline i maslinovo ulje, koje je vrhunske kvalitete i zato privlači turiste da posjeti Istru. Svi su čuli za pašku, ličku ili klišku janjetinu, no malotko zna da je i žumberačka janjetina jednako vrijedna poslastica koja svakako ima potencijal postati brend. Isto vrijedi za žumberačke pastrve, koje su također za širi krug potencijalnih posjetitelja Žumberka uglavnom nepoznata delicija. Slično bi se moglo učiniti i s drugim žumberačkim proizvodima poput voća, krumpira, meda, rakije i sličnog.

Turizam i izletništvo također su veliki razvojni potencijal Žumberka, no i tu su potrebna ulaganja. Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje svakako je ustanova koja može i treba koordinirati razvoj turizma i izletništva na Žumberku. Tome svakako pridonosi blizina turističkih emitivnih centara poput Zagreba, a i svih ostalih obližnjih gradova u Hrvatskoj i Sloveniji. Razvoj turizma može se temeljiti na bogatoj prirodnoj i kulturnoj baštinii Žumberka, koji nudi idealne uvjete za seoski turizam, s elementima adrenalinskog, avanturističkog, sportskog i vjerskog turizma.

Adrenalinski i avanturistički turizam može obuhvaćati već postojeće iznajmljivanje bicikala, a tu bi ponudu bilo dobro dopuniti konjičkim turizmom i mogućnošću iznajmljivanja ATV/quad vozila⁷⁹ (quadova ili četverocikala). Konjički turizam, koji bi obuhvaćao iznajmljivanje konja i jahaće ture, ima znatan potencijal s obzirom na privlačnost krajolika i jahanja. Takav se oblik turizma treba povezati s povijesnom i kulturnom baštinom. *Quad safari*, kakav danas postoji u dolini Gacke, bio bi idealan oblik avanturističkog turizma za Žumberak, a može se organizirati cijele godine, pa čak i zimi jer su quadovi terenska vozila koja se bez problema kreću po neASFALTIRANIM stazama i putevima. Izgradnja *zjip lineova* (spuštanje po čeličnom užetu) još je jedna od mogućnosti za razvoj adrenalinskog turizma na Žumberku. Takve atrakcije već postoje u Hrvatskoj s time da u Rudopolju pokraj Vrhovina u Lici postoji najduži *zjip line* u Europi (dug čak 1700 m). Žumberački reljef je idealan za izgradnju *zjip lineova* i uz pravilan izbor lokacija takva užad na Žumberku po atraktivnosti bi mogla biti među vodećima u Hrvatskoj. Pri tome dakako, kao i pri organiziranju svih adrenalinskih sportova i aktivnosti, treba poštovati sve najstrože sigurnosne standarde kako bi se izbjegle nesreće ili bilo kakve druge neželjene posljedice.

Prirodna baština Žumberka može privući širok krug turista i izletnika. Planinski reljef, bogatstvo geomorfoloških i hidroloških zanimljivosti nedvojbeno mogu pozitivno djelovati na turističku ponudu. Bogatstvo šuma i netaknuta priroda izrazito su vrijedni aduti turističke ponude. Mogućnosti bavljenja sportom također izdvajaju

⁷⁹ Nije sasvim jasno kakva je vozačka dozvola potrebna za upravljanje quadom. Prema nekim tumačenjima, kako su to vozila s 4 kotača, potrebna je vozačka dozvola B kategorije kakvu ima većina vozača jer je potrebna za upravljanje automobilom. To je u ovom slučaju prednost za quadove nad motociklima (s 2 ili 3 kotača), jer je za upravljanje motocikloma potrebna vozačka dozvola A kategorije, koju većina vozača nema. Neki su quadovi homologizirani kao traktori te mogu čak i obavljati pojedine poslove malih traktora.

Žumberak kao vrijedan turistički i izletnički prostor. U ovome kontekstu izgradnja posjetiteljskog centra, koju je u Sošicama pokrenuo Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje i to u najvećoj mjeri novcem iz bespovratnih sredstava EU-a iz Operativnog programa *Konkurentnost i kozajza*, veliki je korak naprijed. Završetak gradnje ove investicije planiran je u 2021. godini. Taj bi centar trebao obuhvaćati različite oblike turizma i koordinirati turističku ponudu. Uz to, trebao bi također nuditi sportske sadržaje. Djelatnosti Atletskog kluba Žumberak, koji se specijalizira za trčanje na duge pruge (staze), mogu pozitivno utjecati na razvoj sportskog turizma, jer je spomenuti klub organizirao atletske utrke na Žumberku. Najpoznatija je tradicionalna utrka Radatovići – Sošice (udaljenost od 15 km) koja se organizira svake godine. Za razvoj sportskog izletništva i turizma izrazito važan može biti cikloturizam i biciklizam općenito. Žumberak obiluje privlačnim cestama i putevima (stazama) za vožnju biciklom i takav oblik turizma svakako treba poticati. Pohvalno je što je spomenuti Park prirode, neovisno o izgradnji centra za posjetitelje, već puno uložio u turizam Žumberka. Kao svakako pozitivne primjere treba istaknuti ekocentre u sklopu Parka prirode, Slani dol i Budinjak. Zanimljivo je da se u Ekocentru Budinak može povoljno unajmiti električni bicikl, kojim se mogu obići obližnja naselja. U spomenutom ekocentru je i polazište za Stazu kneževa. Ona prolazi arheološkim parkom Budinjak, u kojem se može upoznati najranija kulturna baština Žumberka iz razdoblja od 10. do 8. stoljeća prije Krista.

Najviši dijelovi Žumberka nude mogućnost i za razvoj zimskog turizma, koji bi se mogao temeljiti ponajprije na skijaškom trčanju i biatlonu. Naime, na obližnjem Sljemenu (Medvednici) postoje staze za alpsko skijanje, a skijaško trčanje ondje nije toliko razvijeno iako postoje staze za taj sport. S obzirom na to da je Žumberak viši od Medvednice i da je infrastruktura za skijaško trčanje jeftinija od one za alpsko skijanje (ne treba graditi žičare) tu bi mogućnost Žumberak mogao iskoristiti. Osim toga, staze za skijaško trčanje ljeti se mogu koristiti za trčanje, planinski biciklizam i quad safari.

Žumberak nudi i brojne mogućnosti za kampiranje. Kampovi su često smješteni uz vodotokove, a doline Kupčine, Slapnice i Bregane samo su neke od mnogih za njih vrlo zanimljivih lokacija. Ponudu kampova treba povezati s ostalim turističkim sadržajem Žumberka, jer poznato je da su u novije vrijeme turisti koji kampiraju uglavnom veće platne moći.

Općenito gledano, bogata kulturna baština Žumberka od najranijih pretpovijesnih vremena, preko uskočke tradicije, pa sve do suvremenog doba veliki je turistički razvojni potencijal. Kao specifikum unutar turizma baziranog na kulturnoj ponudi može se izdvojiti vjerski turizam. On može biti potaknut baštinom žumberačkih grkokatolika, koji su posebnost unutar hrvatskoga etnikuma, kao i blizinom Krašića i Doline kardinala, odnosno mjestom hodočašća koje kao takvo ima veliku važnost. Uz to, na Žumberku bi se mogle organizirati i kulturne manifestacije temeljene na folkloru te kulturnoj i gastronomskoj baštini. Postojeći objekti, poput Ekosela Žumberak, Bioparka Divlje vode i restorana Žumberački raj pridonose ostvarenju tog cilja. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-ovi) trebaju imati važnu i višestruku ulogu u cjelokupnoj turističkoj ponudi, jer predstavljaju lokalnu tradiciju, a i podmiruju gastronomске potrebe turista kvalitetnom i izvornom lokalnom hranom. Stoga bi svakako trebalo poticati razvoj OPG-ova. Opet treba napomenuti da su modernizacija prometnica i internetizacija ključni preduvjeti razvoja turizma. Dobra je i inicijativa o uspostavi proizvođačkih grupa i organizacija kakve potiče Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju u sklopu Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj. Poznato je da Europska unija ulaže znatna sredstva u financiranje ruralnog razvoja, i to je upravo jedna od prilika koje Žumberak ne bi trebao propustiti. Na temelju izloženog može se potvrditi šesta hipoteza (H6) ovoga rada.

6.4. Poticanje naseljavanja

Već je u ovome radu rečeno da je s obzirom na postojeće demografsko stanje praktički nemoguće provesti revitalizaciju Žumberka bez imigracije novog mlađeg stanovništva u demoreproducativnoj dobi. Ne može se očekivati da će postojeće malobrojno ostarjelo stanovništvo biti nositelj revitalizacije. Također, nije realno očekivati da će se spomenuta imigracija, koja je prijeko potrebna, dogoditi spontano, bez provedbe razvojnih mjera. Činjenica da je središnji dio Žumberka od Zagreba udaljen samo 60-ak km ide u prilog održivosti revitalizacije i deperiferizacije. S obzirom na to da je najveći dio Žumberka dio Zagrebačke županije, neupitna je njegova gravitacijska usmjerenost prema Zagrebu. Postavlja se pitanje je li Žumberak dio zagrebačke urbane regije (aglomeracije). Za dio Žumberka, koji

je u sastavu Zagrebačke županije, odgovor je potvrđan i o tome ne bi trebalo biti dvojbe. O dijelu Žumberka koji je u sastavu Karlovačke županije postoje dvojbe, jer on teritorijalno-administrativno nije vezan za Zagreb. Ipak, i taj je dio Žumberka svakako usmjeren na zagrebačku urbanu regiju i zapravo je sa stajališta nodalno-funkcionalnih odnosa znatno ovisan o njoj. Tome u prilog ide slab centralitet Ozlja kojemu taj dio Žumberka pripada i znatno slabiji centralitet županijskog središta Karlovca u odnosu prema Zagrebu. Zato je opravданo cijeli Žumberak smatrati dijelom šireg obuhvata zagrebačke urbane regije.

Prema K. Bašić (2005: 65), zagrebačka je aglomeracija u fazi apsolutne decentralizacije. Taj proces podrazumijeva da se stanovništvo centralnoga grada (Zagreba) smanjuje, dok je u njegovoј okolini prisutan porast broja stanovnika (Bašić, 2005: 65). Pri tome porast bilježi urbana regija u cijelosti (Bašić: 2005:65). Porast broja stanovnika „prstena“ oko samog Zagreba ide u prilog mogućnostima revitalizacije i deperiferizacije Žumberka. Uz provedbu sustavnih revitalizacijskih mjera, Žumberak bi doista mogao postati dio zagrebačke urbane regije koji privlači stanovništvo iz prenapučenog grada.

Dogodi li se takav rasplet događaja, neupitno je da će Žumberak napokon provesti socijalno-geografsku transformaciju iz klasičnog problemskog ruralnog prostora u moderan ruralni prostor u kojem znatan udio stanovništva živi od tercijarnih djelatnosti. Da se taj proces kojim slučajem već dogodio, na primjer prije 50 ili više godina, posve je sigurno kako Žumberak ne bi imao probleme kakvi su prisutni danas. Već su objašnjeni uzroci takvog stanja. Jedan od glavnih je prometna izoliranost. Da je kvaliteta prometnica bolja i da su sve žumberačke ceste asfaltirane nakon Drugog svjetskog rata, socijalno-geografska transformacija prostora najvjerojatnije bi se dogodila već tada.

Želi li se provesti revitalizacija, nužno je naseliti mlađe ljude. S obzirom na današnju razinu ostarjelosti stanovništva, jedino je tako moguć demografski oporavak. Postojeća razina ostarjelosti ne nudi mogućnost revitalizacije iz vlastitih demografskih potencijala. Osnovno je pitanje što učiniti da se potakne naseljavanje mlađeg stanovništva. Neupitno je da su potrebne mnoge poticajne mjere, no osnovni je problem njihovo financiranje. Takve su mjere demografske obnove vrlo skupe i jasno je da ih tamošnje jedinice lokalne samouprave ne mogu same finansirati. Država pak nerijetko ne vidi potencijal u ulaganju u takve prostore. Takav se

pristup uvijek opravdava manjkom novca, što je s jedne strane razumljivo. S druge, kad se prouče slični prostori u razvijenijim državama Europske unije, uviđa se da ovakvi prostori mogu biti produktivni i profitabilni. Dovoljno je prijeći granicu na Žumberku i ući u slovenski dio istog planinskog masiva, to jest u Gorjance te shvatiti da je ondje stanje znatno povoljnije. Dakle, pravilnim odnosom prema ruralnim prostorima može se postići napredak.

Postavlja se pitanje koja bi skupina ljudi bila najpovoljnija za revitalizaciju Žumberka. Kao prvo pomišlja se na raseljene Žumberčane i njihove potomke. Većina raseljenih Žumberčana i danas održava neku povezanost sa starim zavičajem. To se može odnositi na različite poveznice, od posjedovanja zemlje i/ili kuće (nekretnine) do odlaska na izlete na Žumberak. Upravo ta povezanost važna je za razumijevanje lokalne problematike, što je nužno za provedbu revitalizacijskih mjera. Druga skupina mogla bi biti osobe iz urbanih centara, ponajprije iz Zagreba, željne mirnijeg i svakako manje stresnog načina života u očuvanoj prirodi. To mogu biti i mlade obitelji ili pojedinci koji svoju prvu nekretninu lakše mogu kupiti na Žumberku, gdje su cijene znatno niže, nego u Zagrebu. Žumberak može biti zanimljiv za naseljavanje i umirovljenicima kojima je dosadio urbani način života pa žele živjeti mirnije i zdravije. Danas je iluzorno očekivati da će na Žumberku živjeti onoliko ljudi koliko ih je ondje živjelo 1890. godine, kada je zabilježen maksimum naseljenosti s 12.008 stanovnika. To u današnje doba i nije potrebno, jer je krajem 19. stoljeća Žumberak bio agrarno prenaseljen. Idealno bi bilo da u današnjim uvjetima na Žumberku živi između 3000 i 4000 stanovnika, s time da struktura tog stanovništva omogućava ekonomski razvoj i demoreprodukciiju. Uostalom i današnji se način života umnogome razlikuje od onoga s kraja 19. stoljeća.

Da bi se to postiglo, potrebno je ispuniti niz preduvjeta. Najvažnije je ljudima koji bi htjeli živjeti na Žumberku osigurati posao. Posao je nužno osigurati i preostalom domicilnom stanovništvu, jer je zaposlenje vrlo dobar način da se stanovništvo zadrži na nekom prostoru. Već je rečeno da bi optimalni sektori zapošljavanja bili poljoprivreda, turizam, izletništvo i prehrambena industrija temeljena na lokalnim proizvodima. Ni druge grane industrije nisu isključene ako su u skladu s ekološkim standardima koji su primjereni za park prirode. Dakle, onečišćenja ne bi smjelo biti.

Uz zaposlenje, moraju biti zadovoljeni još neki preduvjeti da bi se stanovništvo u znatnijoj mjeri odlučilo preseliti na Žumberak. Već je bilo riječi o nužnosti

modernizacije prometne infrastrukture, vodovodne i električne mreže, te o potrebi što brže internetizacije (brzim internetom) i poboljšanja telekomunikacijskih usluga općenito. Bez navedenoga u modernim uvjetima sigurno ne postoje pretpostavke za revitalizaciju. Također, nužno je poboljšati zdravstvenu skrb. Spomenuto je da praktički nema naselja na Žumberku u kojem se može očekivati da hitna pomoć preveze bolesnika do bolnice unutar sat vremena od poziva (zlatni sat). To zapravo znači da kroničnim bolesnicima i starijim osobama, kojima u pravilu treba više medicinske skrbi, nije preporučljivo boraviti na Žumberku jer im u hitnom slučaju ona neće moći biti pružena na vrijeme, što može imati neželjene posljedice. Jednako tako, u slučaju npr. prometne ili druge nesreće, hitna pomoć neće moći stići na vrijeme da medicinski zbrine unesrećenu osobu. Takvo stanje sigurno nije poticajno za eventualnu odluku o preseljenju na Žumberak. Naprotiv, vrlo je vjerojatno da su se neke osobe upravo zbog toga i odselile sa Žumberka. Prijeko je potrebno stanje poboljšati, no pitanje je kako to učiniti. Nije jedino hitna medicinska skrb nedostupna na Žumberku, ona je ondje općenito uglavnom nedostupna. Jedina stalna ordinacija opće medicine, kao i stomatološka ordinacija postoje u Kostanjevcu, sjedištu Općine Žumberak. Lječnik povremeno obilazi i druga žumberačka naselja, no to nije dovoljno za potrebe sadašnjeg ostarjelog stanovništva. Svakako bi na području Žumberka trebalo barem povremeno provoditi i neke specijalističke medicinske preglede i usluge. Pozitivno je to što postoji organizirana skrb za starije osobe. Gerontodomaćice obilaze starije ljude na Žumberku, posebno one koji žive sami te im pomažu u svakodnevnom životu. To je bitno za kvalitetu života starijeg stanovništva ne samo s medicinskog stajališta, nego i kao humano djelovanje. U današnje vrijeme usamljenost je općenito velik problem, a osobito za starije osobe koje žive same u prometno izoliranim područjima poput Žumberka.

Optimalno bi bilo organizirati barem jedan dom zdravlja na Žumberku, koji bi uz usluge opće medicine i stomatologije nudio i određene specijalističke preglede, poput ginekoloških, pedijatrijskih i internističkih. Dostupnost pedijatrijskih usluga bitna je za eventualno doseljavanje obitelji koje imaju ili planiraju imati djecu. S obzirom na visoku razinu ostarjelosti žumberačkog stanovništva bilo bi dobro uključiti ga u programe ranog otkrivanja malignih bolesti. Uz programe koji se provode preko pošte (program ranog otkrivanja raka debelog crijeva) bilo bi dobro osigurati i dostupnost mobilnog mamografa radi ranog otkrivanja raka dojke.

Ranije spominjani problem dostupnosti hitne medicinske skrbi s obzirom na postojeću cestovnu infrastrukturu teško je riješiti. Optimalno bi bilo proširiti i popraviti ceste kako bi se njima brže stizalo do Žumberka, no dok se to ne učini, bilo bi dobro za najteže hitne slučajeve omogućiti helikopterski prijevoz po uzoru na hrvatske otoke. Za to bi trebalo osigurati mjesta na koja bi helikopter u nuždi mogao sletjeti i ukrcati bolesnika. Vlada Republike Hrvatske, odnosno Ministarstvo zdravstva ima program uspostave hitne helikopterske medicinske pomoći za područje cijele Hrvatske i koji bi zapravo omogućio da cijela zemlja bude u *zlatnom satu* kad je riječ o brzini pružanja pomoći, odnosno dolaska u bolnicu. Taj program treba uspostaviti što prije, jer bi on znatno poboljšao medicinsku skrb ne samo na Žumberku, nego i u cijeloj zemlji. Postojanje i provedba takvog programa bila bi velik korak naprijed u provedbi deperiferizacije hrvatskih prometno izoliranih prostora poput Žumberka.

Od velike važnosti za mogućnosti revitalizacije jest dostupnost obrazovanja, odnosno školstva. Teško je očekivati da će se obitelji s djecom školske ili predškolske dobi, uostalom kao i one koje tek namjeravaju imati djecu, doseliti na Žumberak ne riješi li se ondje problem dostupnosti škola, vrtića i jaslica. S obzirom na to da je djece vrlo malo, na Žumberku nema jaslica ni vrtića koji bi dobro došli mlađim zaposlenim obiteljima. Iz današnje perspektive zapravo je iluzorno i zamišljati otvaranje vrtića i jaslica na Žumberku, no pristupi li se oživljavanju prostora ozbiljno, to bi mogla postati potreba. Za početak bilo bi dobro razmisiliti već i o angažiranju osoba koje bi čuvale djecu dok su roditelji na poslu (dadilje).

Danas na Žumberku postoje samo dvije područne škole, koje se nalaze u Kostanjevcu i Novom Selu Žumberačkom, a pohađaju ih djeca od 1. do 4. razreda. Nekada je na Žumberku bilo više osnovnih (osmogodišnjih) škola, no one su zatvorene zbog vrlo malog broja djece. Nakon završetka 4. razreda djeca moraju putovati u udaljenije škole u Bregani ili Krašiću, što je velik problem, jer je za djecu nužno osigurati prijevoz, a na putovanje se gubi puno vremena. Danas je prijevoz djece do škole organiziran i za njega postoje subvencije. Djeca iz jugozapadnog dijela Žumberka već od 1. razreda putuju u školu u Žakanje ili Metliku, koja se nalazi u Sloveniji. Takvo je stanje loše i nikako ne pridonosi revitalizaciji. Trebalo bi djeci omogućiti završetak cijele osnovne škole na Žumberku, te svakako nastojati što je više moguće skratiti vrijeme putovanja od škole do kuće i obratno. Stoga je

pohvalno to što postoje kombijii koji djecu voze od škole do kuće i obratno, jer djeca ne moraju gubiti vrijeme na čekanje autobusa na redovitim linijama čiji vozni red ne mora biti usklađen s trajanjem nastave. Odlazak na osnovno školovanje u drugu državu dodatni je problem i takvo bi stanje svakako trebalo izbjegći. Jasno je da takvo školovanje na stranom jeziku (u ovom slučaju slovenskom) ima prednosti, npr. bilingvalnost, no može imati i negativne posljedice, poput nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika, povijesti i geografije što poslije tim učenicima može stvarati probleme u obrazovanju u Hrvatskoj.

Za početak revitalizacije nije potrebno organizirati srednjoškolsko obrazovanje na Žumberku, no bilo bi dobro s pomoću nekih mjera olakšati tu razinu obrazovanja djeci sa Žumberka. Tu su uvijek poželjne stipendije koje bi trebale biti osmišljene tako da osiguravaju školovanje onih kadrova koji su potrebiti za razvoj Žumberka. To naravno ne znači ograničavanje jedino na srednje strukovne škole. Naprotiv, pokažu li se učenici talentirani i potvrde li to svojim ocjenama, svakako im treba (npr. putem sustava stipendija) olakšati i fakultetsko obrazovanje.

Pri stvaranju uvjeta poticajnih za naseljavanje veliku pozornost treba pridati i dostupnosti trgovina. Malo je vjerojatno da će se netko preseliti ondje gdje nema trgovina osnovnim namirnicama. Jedina trgovina na Žumberku je u Kostanjevcu, sjedištu istoimene općine. To znači da velika većina stanovnika treba voziti barem pola sata u jednom smjeru do najbliže trgovine, što je trošak i znatan gubitak vremena. Na Žumberku postoje pokretne trgovine i pekarnice (kombijii) koje određenim danima obilaze sela i tako opskrbljuju stanovnike osnovnim potrepštinama. Ne treba niti napominjati kako loši vremenski uvjeti, primjerice snijeg zimi, umnogome otežavaju ovakvu opskrbu. Ovakav način pomaže ostarjelom stanovništvu, no nikako ne može zadovoljiti osnovne potrebe ljudi koji su naviknuli uvijek imati dostupnu trgovinu u blizini.

Dostupnost poštanskih ureda na Žumberku vrlo je slaba. Stalni uredi nalaze se jedino u Kostanjevcu i Sošicama. Radno vrijeme im je vrlo kratko, što smanjuje dostupnost njihovih usluga. Oba ureda rade od ponedjeljka do petka, s time da je pošta u Kostanjevcu otvorena od 8.00 do 11.00 sati, a u Sošicama od 13.00 do 15.30. Ti bi uredi svakako trebali raditi dulje. Postoji i sezonski poštanski ured u Kalju, koji je trenutačno do dalnjega zatvoren, a inače je radio od 8.00 do 11.00 sati. Tu bi poštu trebalo ponovno otvoriti i prodlužiti joj radno vrijeme.

Na Žumberku nijedna banka koja posluje u Hrvatskoj nema svoju poslovnicu ili bankomat, pa stanovnici zbog najjednostavnijih bankarskih usluga moraju putovati do najbližih naselja izvan Žumberka. Iznimka su spomenute pošte, u kojima je moguće obaviti i neke usluge koje nudi Hrvatska poštanska banka. Uz to, kao što je rečeno, na Žumberku nema nijednog bankomata, a s obzirom na ograničenu dostupnost interneta, niti usluge internetskog bankarstva nisu svagdje dostupne. Ovakvo stanje vrlo nepovoljno djeluje na kvalitetu života i ne pridonosi revitalizaciji i deperiferizaciji. Za poboljšanje postojećeg stanja bilo bi korisno da barem najveće hrvatske banke za početak na tome području postave svoje bankomate, iako bi i otvaranje bankovnih poslovnica bilo vrlo korisno. U moderno je vrijeme teško zamisliti da se mora putovati više od pola sata u jednome smjeru samo da se na bankomatu podigne novac, pa je tu doista nužno što prije učiniti pomake nabolje. U suprotnom, vjerojatno će se produbiti postojeća kriza te nastaviti svi nepovoljni procesi.

7. STRUKTURIRANI INTERVJUI

Kako bi se stekao bolji uvid u demografsku i ekonomsku situaciju na Žumberku te potaknule pojedine već predložene mogućnosti revitalizacije, razvoja i deperiferizacije, obavljeni su strukturirani intervjui s dvojicom sugovornika čija se imena zbog zaštite osobnih podataka neće navoditi. Riječ je o osobama koje su zbog svojeg profesionalnog statusa izrazito dobro upućene u cijelokupnu problematiku Žumberka. Strukturiranom intervjuu je dana prednost pred anketnim istraživanjem iz nekoliko razloga. Najvažniji je taj da se putem strukturiranog intervjeta s pomno odabranim sugovornicima može na način jednostavniji od anketiranja dobiti bolji uvid u razmatranu problematiku. Intervju se sastojao od sedam pitanja na koja su ispitanici odgovorili ili pisanim ili usmenim putem, ovisno o tome što je kojem od njih više odgovaralo. Usmeni su odgovori snimljeni te je zatim napravljen njegov transkript. Pitanja su bila sljedeća:

1. *Kako biste opisali današnju ekonomsku i demografsku situaciju na Žumberku?*
2. *Kako je prometna izoliranost utjecala na razvoj Žumberka i što smatrate da treba učiniti da se stanje poboljša?*
3. *Kako ocjenjujete mogućnosti revitalizacije i deperiferizacije Žumberka?*
4. *Kako bi razvoj poljoprivrede mogao utjecati na razvoj Žumberka?*
5. *Kako bi razvoj turizma i izletništva mogao utjecati na razvoj Žumberka?*
6. *Što bi trebalo učiniti da Žumberak postane privlačan za doseljavanje novog, ponajprije mlađeg stanovništva?*
7. *Kako biste Vi brendirali Žumberak u cilju njegove bolje prepoznatljivosti koja bi pozitivno djelovala na razvojne procese?*

7.1. Analiza intervjeta

Uvidom u intervjuje može se zaključiti da oba ispitanika dijele slične stavove i razmišljanja o trenutačnom stanju i mogućnostima revitalizacije Žumberka. Ti se stavovi u najvećoj mjeri slažu s prethodno iznesenim smjernicama za revitalizaciju i deperiferizaciju toga područja.

U odgovoru na prvo pitanje (*Kako biste opisali današnju ekonomsku i demografsku situaciju na Žumberku?*) ispitanik A ističe kako ni ekomska ni demografska situacija na cjelokupnom području ne zadovoljavaju. Isti ispitanik ističe da i u samom Žumberku postoje velike oscilacije, pogotovo u gospodarstvu. Navodi da su neka naselja razvijenija, npr. Radatovići, Sošice, Kostanjevac i Stojdraga. No, naselja u jugoistočnom dijelu Žumberka (područje Pećna i Grabra) na puno su nižoj razini razvijenosti. O demografskim problemima ispitanik A govori da je cijelo to područje pogodeno demografskom krizom te da je situacija najlošija upravo u jugoistočnom Žumberku gdje je i ekonomsko stanje najlošije. Istim da u tom dijelu gotovo da nema stanovništva, što se uglavnom odnosi na mlade te zaključuje da je u ovom trenutku demografska situacija zaista loša i nije obećavajuća.

Ispitanik B tvrdi da ekonomsko stanje Žumberka bilježi minimalne pomake, ponajprije u sektoru turizma te napominje da su poboljšanja ograničena na nekoliko ulagača s projektima (dovršenim ili u provedbi). Dodaje da doseg tih aktivnosti ne seže puno dalje od samih ulagača, jer one ne zahtijevaju veći angažman i lokalnu radnu snagu ili proizvode te napominje da se postaje proizvodne funkcije gase, a nove se ne otvaraju. Kao i ispitanik A, ispitanik B tvrdi da demografski pokazatelji onemogućavaju dugoročnije planiranje razvoja i ističe visoku ostarjelost stanovništva kao glavni problem te smatra da je razvoj Žumberka moguć jedino uz doseljavanje stanovništva.

Tvrđnje obaju ispitanika proizlaze iz činjeničnog stanja u proučavanom prostoru, pa kao takve podupiru proučenu problematiku i prijedloge njezina rješenja.

Može se reći da ispitanici imaju jednak stav i o drugom pitanju (*Kako je prometna izoliranost utjecala na razvoj Žumberka i što smatrate da treba učiniti da se stanje poboljša?*). Tako ispitanik A odgovara da je prometna izoliranost jako utjecala na razvoj Žumberka jer su najviše depopulirani upravo dijelovi s najlošijom prometnom povezanošću. Isti ispitanik drži da je upravo prometna izoliranost primarni čimbenik koji je utjecao na iseljavanje.

Ispitanik B tvrdi da zbog malog broja stanovnika i perifernog položaja, u gradovima Ozlju, Jastrebarskom i Samoboru te Općini Krašić prometnice nisu u zadovoljavajućem stanju. Nasuprot tome, Općina Žumberak znatno je poboljšala kvalitetu prometnica, odnosno asfaltirane su ceste do svakog naselja. Naime, prije je u radu objašnjeno da se Općina Žumberak cijelim svojim teritorijem nalazi na

Žumberku, pa iz perspektive te općine Žumberak nije periferija. Stoga ta općina svoja sredstva može ulagati jedino u Žumberak, a ovo je dobar primjer deperiferizacije. Ispitanik B dodaje da treba poboljšati cestovnu infrastrukturu te ističe nužnost popravka ceste Gabrovica – Stojdraga i asfaltiranja ceste Gabrovica – Koretići – Budinjak. Ističe da treba urediti jednu od cesta od Jastrebarskog do Tihočaja te urediti dionice: Noršić Selo – Koretići; Slapnica – Jelenići – Budinjak i Sošice – Sv. Gera. Već je u radu istaknuta nužnost modernizacije i asfaltiranja cesta na Žumberku, jer to je doista preduvjet svih revitalizacijskih procesa.

Odgovori ispitanika na treće pitanje (*Kako ocjenjujete mogućnosti revitalizacije i deperiferizacije Žumberka?*) u određenoj se mjeri razlikuju. Ispitanik A smatra da mogućnosti revitalizacije toga područja ponajviše ovise o državnoj intervenciji. Ističe da se Žumberak vlastitim snagama ne može izboriti za bolju infrastrukturu i gospodarski položaj. Dodaje da bi Vlada Republike Hrvatske intervencijom državnih institucija trebala stvoriti uvjete za početak revitalizacije kako bi ljudi koji se odluče živjeti na Žumberku ondje mogli imati posao i ostvarivati svoje prihode.

Ispitanik B vidi mogućnosti revitalizacije i deperiferizacije u razvoju ekološke poljoprivrede i stočarstva te razvoju turističke ponude na konceptu ekomuzeja. Smatra da je perifernost stalno obilježje ovog područja i da su njegove prirodne značajke kroz povijest uvjetovale da ga zaobiđu napredak, industrijalizacija i gotovo sve gospodarske promjene. Dodaje kako je u današnje vrijeme moguće ublažiti negativne učinke perifernosti korištenjem suvremenih komunikacijskih i informacijskih tehnologija. Zanimljivo je da ispitanik B drži da u današnje vrijeme u kontekstu nepromijenjenog i neotkrivenog prirodnog područja u pogledu turističke valorizacije perifernost može imati i pozitivnu ulogu kao važan privlačni faktor. Ne očekuje da će se smanjiti perifernost Žumberka u odnosu prema okolnim većim centrima te smatra da ona ne bi trebala biti najveći problem ako se povećaju ekonomski potencijali Žumberka.

Može se zaključiti da je državna intervencija svakako potrebna kako bi se stekli preduvjeti za razvoj i revitalizaciju Žumberka. Ipak, treba također poticati privatno poduzetništvo i inicijative koje doprinose provedbi revitalizacije. Točno je da perifernost u turističkom kontekstu može biti pozitivan čimbenik, no svakako je potrebno puno raditi na poboljšanju prometne infrastrukture, povećanju prometne dostupnosti i internetizaciji. Bez toga je teško očekivati veći napredak.

Na četvrtu pitanje (*Kako bi razvoj poljoprivrede mogao utjecati da razvoj Žumberka?*) postoji prilična podudarnost u odgovorima obaju ispitanika. Ispitanik A upozorava da se treba usmjeriti na kvalitetu poljoprivrednih proizvoda na Žumberku te ističe da parcelizacija na male dijelove i veća nadmorska visina (u višim dijelovima Žumberka) onemogućavaju masovniju proizvodnju. Stoga drži da je kvaliteta iznad kvantitete, pa žumberački poljoprivredni proizvodi trebaju biti vrhunski kako bi cijenom mogli konkurirati na tržištu koje je tu cijenu u mogućnosti platiti.

Ispitanik B govori da postoje brojni problemi u poljoprivrednoj proizvodnji. Ističe da su ti problemi prisutni i u reljefno nižim prostorima te da su izraženiji s porastom nadmorske visine. Smatra da središte interesa treba biti na ekološkoj poljoprivredi koja osigurava veće prihode. Dodaje da Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje u tom smjeru razvija markicu proizvoda kao dodatni pokazatelj i potvrdu lokalno proizvedenih poljoprivrednih proizvoda.

Može se zaključiti da se u vezi s četvrtim pitanjem ispitanici slažu u pogledu potrebe povećanja kvalitete žumberačkih poljoprivrednih proizvoda i afirmaciji njihove prepoznatljivosti na tržištu. Žumberak nije prostor koji može omogućiti masovniju proizvodnju i stoga je jasno da fokus može biti jedino na kvaliteti.

Oba su ispitanika na peto pitanje (*Kako bi razvoj turizma i izletništva mogao utjecati na razvoj Žumberka?*) odgovorila potvrđno, iako postoje određene razlike u mišljenjima. Tako ispitanik A smatra da bi razvoj turizma i izletništva mogao pridonijeti razvoju Žumberka ako je riječ o planiranom razvoju. Dodaje da bi plan razvoja turizma trebale izraditi mjerodavne, prije svega državne institucije od kojih ističe Park prirode⁸⁰. Nadalje ističe da bi Park prirode mogao izraditi strategiju razvoja turizma i izletništva na Žumberku za sljedećih 50 godina. Ovaj ispitanik smatra da je ključno uravnoteženo i skladno planiranje, jer bi prepuštanje stvari slučaju moglo imati neželjene posljedice, npr. nesuglasice i nepotrebnu konkureniju.

Ispitanik B smatra da je razvoj turizma i izletništva gotovo jedino što ima neograničene potencijale rasta barem u odnosu prema sadašnjem stanju te kaže da je Žumberak zanimljiv cijele godine, pa zbog njegove veličine i difuznosti atrakcija ne postoji opasnost za veći negativni utjecaj povećanja broja posjetitelja. Tvrdi da

⁸⁰ Misli se dakako na Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje.

bi razvoj turizma i izletništva značio direktnu korist za veći broj lokalnih pružatelja turističkih usluga.

Vidljivo je da se ispitanik A zauzima za formaliziranjem i kontroliranjem oblik razvoja turizma i izletništva od ispitanika B. Konsenzus postoji o potrebi razvoja navedenih gospodarskih grana i njihovih potencijalnih pozitivnih učinaka na razvoj i revitalizaciju prostora.

Odgovori oboje ispitanika na šesto pitanje (*Što bi trebalo učiniti da Žumberak postane privlačan za doseljavanje novog, ponajprije mlađeg stanovništva?*) u dobroj su mjeri podudarni, s time da ispitanik A navodi više pojedinosti. On u prvi plan stavlja poboljšanje infrastrukture (ceste, internet, opskrba energijom). Uz to predlaže da bi proizvođače na Žumberku trebalo osloboditi od poreza kako bi se stekla veća materijalna dobra, koja se onda mogu uložiti u razvoj gospodarstva. Ovaj se ispitanik zauzima za više oblika subvencioniranja (doseljavanje mlađeg stanovništva, gospodarstvo, malo poduzetništvo). Kao ključan preduvjet razvoja ističe da bi Vlada Republike Hrvatske trebala osnovati fonda za razvoj Žumberka sa sjedištem u Žumberku. Smatra da bez takvog fonda nije moguć razvoj, jer jedino takva institucija jamči plansku provedbu razvojnih planova te nalazi poveznice između pozitivnih učinaka za koje je zaslužan Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje i onih koje bi donijelo osnivanje spomenutog fonda (zaštita okoliša i planski pristup rješavanju problema). Voluntaristički pristup rješavanju razvojnih problema Žumberka prema ovome ispitaniku ne može biti učinkovit.

Ispitanik B u odgovorima na šesto pitanje ističe nužnost poboljšanja prometnica, javne infrastrukture te povećanja broja posjetitelja kao potencijala za razvoj novih usluga.

Odgovori ispitanika na posljednje, sedmo pitanje imaju dosta zajedničkih poveznica. Ispitanik A na ovo pitanje (*Kako biste Vi brendirali Žumberak u cilju bolje prepoznatljivosti koja bi pozitivno djelovala na razvojne procese?*) odgovara da Žumberak ponajprije treba učiniti prepoznatljivim kao park prirode, odnosno zaštićeno područje, što on sad već jest. Istim je Žumberak nezagadeno, zdravo i mirno područje te da bi ga trebalo brendirati kao gastronomsko odredište, pri čemu posebno ističe potrebu povećanja prepoznatljivosti žumberačke janjetine i pastrve kao i vina cviček. Navodi pozitivan primjer Istre, koja je brend, odnosno prepoznatljiva kao gastronomsko odredište na koje posjetitelji dolaze čak iz drugih zemalja samo da bi kušali lokalne delicije te smatra da Žumberak treba razvijati u tom smjeru.

Ispitanik B uočava analogiju između oblika i morfologije Parka prirode Žumberak – Samoborsko gorje i Švicarske (samo nekoliko puta umanjeno). Istiće da su najveće urbano središte i glavna turistička prometnica udaljeni od žumberačkih atrakcija oko sat vremena vožnje te da uz razvoj turističke ponude nije nemoguće zamisliti da ovaj prostor u sljedećim desetljećima bude sve sličniji Švicarskoj. Ovakva se usporedba danas možda čini nerealnom, no s obzirom na bogatstvo prirodne i kulturne ponude i dominantan brdski reljef određene poveznice svakako postoje. Provedbom odgovarajućih mjera razvojni procesi bi u budućnosti mogli imati takav ishod.

Analiza odgovora obaju ispitanika potvrđuje razvojne perspektive Žumberka koje su prethodno u radu iznesene i u biti upozorava na njihovu utemeljenost i svrshishodnost. Stoga je svakako što prije potrebno pokrenuti razvojne i revitalizacijske procese kako bi se Žumberak transformirao iz nerazvijene i depopulirane regije u prosperitetan i razvijen prostor šireg obuhvata zagrebačke urbane regije.

8. ZAKLJUČAK

Kao ključno za budućnost Žumberka nameće se pitanje je li moguća i je li potrebna njegova revitalizacija. Iz svega navedenoga u prethodnim poglavljima jasno se može zaključiti da jest. Revitalizacija je moguća i prijeko je potrebna. Ova se tvrdnja ponajprije temelji na činjenici da je to prostor velike prirodne ljepote i bogate kulturne baštine na granici dviju država članica Europske unije, udaljen samo šezdesetak kilometara od Zagreba. U suvremenim uvjetima ovo bi bili izvrsni preduvjeti za razvoj u svakome pogledu, no nameće se pitanje zašto je izostao, ili još bolje, koji su čimbenici nepovoljno djelovali na razvojne procese promatranog područja.

Definiranje nepovoljnih (remetilačkih) čimbenika demografskog i ekonomskog razvoja preduvjet je da se ponište njihovi negativni učinci. Da bi se to postiglo, mogu se prikazati razvojni čimbenici i procesi po SWOT načelu (Strengths – prednosti, Weaknesses – nedostatci, Opportunities – prilike, Threats – prijetnje). Najveće prednosti Žumberka su sljedeće: očuvan i lijep prirodni krajolik, bogata kulturna i povijesna baština i blizina Zagreba kao najvećega grada u Hrvatskoj. Najvažniji nedostatci su svakako izrazito loša demografska slika, ekomska nerazvijenost, prometna izoliranost (iz koje proizlazi perifernost) te zastarjelost i općenito loše stanje cjelokupne infrastrukture (prometnice, telekomunikacije, elektroodistribucija, vodoopskrba itd.). Prilike za razvoj svakako treba tražiti u razvoju ekološke poljoprivrede te turizma i izletništva. Kvalitetno osmišljeno i provedeno turističko brenđiranje znatno bi doprinijelo revitalizaciji i poboljšanju cjelokupnog stanja. Opasnosti koje valja izdvojiti mogu se podijeliti u dvije grupe. Prvu grupu čine opasnosti koje proizlaze iz mogućeg nastavka sadašnjih procesa. To podrazumijeva nečinjenje ničega značajnijeg za revitalizaciju Žumberka. U tome kontekstu nastavili bi se i produbili svi već postojeći nepovoljni demografski i ekonomski procesi. U tom slučaju Žumberak bi bio prepušten sam sebi, što bi u konačnici rezultiralo potpunim slomom. Drugu grupu čine opasnosti koje su posljedica moguće pogrešne provedbe revitalizacijskih mjera ili neplanskog, odnosno stihijiskog „razvoja“. U tome slučaju moguća je devastacija prirodne, kulturne i povijesne baštine, to jest onoga na čemu se revitalizacija jedino može temeljiti. Stoga je uistinu potrebno pomno osmislit i planski provesti revitalizacijske i deperiferizacijske mjere.

Kao što je navedeno, eliminacija ili ublažavanje nedostataka (navedenih po SWOT principu) umnogome bi poboljšali cijelokupno stanja na Žumberku. Bez demografske teško je zamisliti ekonomsku revitalizaciju, a da se omogući naseљavanje mladeg stanovništva koje bi bilo nositelj pozitivnih promjena, potrebno je osvremeniti infrastrukturu. Već je rečeno da revitalizacija nije moguća bez dobrih prometnica i brzog interneta. Modernizacija prometne infrastrukture poboljšala bi vremensku prometnu povezanost Žumberka s najbližim urbanim centrima, što bi znatno pridonijelo deperiferizaciji. Pri osvremenjivanju prometnica svakako treba nastojati povećati broj cesta kojima se može pristupiti Žumberku (s hrvatske i slovenske strane). Danas praktički postoje dva glavna, uvjetno rečeno pristupna prometna smjera tome području. Jedan je iz smjera Bregane, a drugi iz smjera Krašića. Modernizacija ostalih pristupnih cesta nedvojbeno bi pridonijela prometnoj dostupnosti Žumberka, a uspostavom dobre prekogranične suradnje, koja bi se svakako trebala poboljšati budućim pristupom Hrvatske šengenskom prostoru, Žumberak bi mogao postati zanimljiva turistička i izletnička destinacija. Ohrabruje činjenica da se povećava razina telekomunikacijskih i internetskih usluga. Donedavno je brzi 4G mobilni internet na Žumberku bio nezamisлив, a danas je prisutan u sve više naselja. Svakako je važno istaknuti da korištenje brzog interneta znatnim dijelom poništava negativne učinke slabe dostupnosti cestovnim prometom, jer omogućava obavljanje određenih poslova sa Žumberka, pa u nekim situacijama više nije potrebno putovati do najbližega grada. Mogućnost kupnje preko interneta također rješava lošu dostupnost cestovnim prometom, no potrebno je poboljšati poštanske usluge, ponajprije dostavu internetom naručene robe.

Na kraju se može zaključiti da budućnost Žumberka ovisi o provedbi razvojnih i revitalizacijskih mjera, a realizirane mogu biti jedino uz aktivan angažman svih razina vlasti u Hrvatskoj. Žumberak ima mogućnosti postati „zelenim plućima“ Zagrebačke županije i zagrebačke urbane regije gdje bi kvaliteta života mogla biti na visокоj razini upravo zbog očuvanog krajolika. Ovako vrijedan prostor ne treba prepustiti samome sebi, pa je nužno što prije provesti revitalizacijske i deperiferizacijske mjere.

Literatura

- Bara, M. (2012) Ekohistorijski pristup migracijama Bunjevaca. *Godišnjak za znanstvena istraživanja*, 4, 11-31.
- Basić, K. (2005) Apsolutna decentralizacija u populacijskom razvoju Zagrebačke aglomeracije. *Hrvatski geografski glasnik*, 67 (1), 63-80.
- Bognar, H. I., i Bognar, A. (2010) Povijesni razvoj i političko-geografska obilježja granice i pogranica Republike Hrvatske s Republikom Slovenijom na Žumberku i Kupsko-čabranskoj dolini. *Goadria*, 15 (1), 187-224.
- Crkvenčić, I. (1959) Kretanje broja stanovnika Žumberačke gore kao odraz ekonomsko-geografskih prilika. *Hrvatski geografski glasnik*, 21 (1), 35-64.
- Crkvenčić, I. (2002) Žumberačka Gora – Transformation from a Refuge to an Exodus Zone. *Migracijske i etničke teme*, 18 (4), 289-306.
- Dugački, Z. (1950) Žumberačka gora. *Hrvatski geografski glasnik*, 11-12 (1), 97-115
- Franeš, G. (2008) Etnološko istraživanje kao izvor podataka za planiranje strategije održivog razvoja ruralnih područja Ogledni slučaj: Žumberak. *Etnološka istraživanja*, (12/13), 107-125.
- Friganović, M. A. (1990) *Demogeografija – Stanovništvo svijeta*. Zagreb, Školska knjiga.
- Gašparović, S. (2016.) Teorijske postavke prometne marginaliziranosti. *Hrvatski geografski glasnik*, 78 (1), 73-95.
- Hočevar, M. (2005) Koncept umreživanja gradova – globalizacija. *Sociologija i prostor*, 43 (3 (169)), 691-724.
- Hranilović, N. (1990a) Osnovna obilježja i analiza nekih strukturalnih promjena hrvatske žumberačke naseobine u Clevelandu. *Migracijske i etničke teme*, 6 (2), 195-221.
- Hranilović, N. (1990b) Žumberčani – subetnička grupa u Hrvata. *Migracijske i etničke teme*, 6 (4), 593-612.
- Jurin Starčević, K. (2004) Demografska kretanja u selima srednjodalmatinskog zaleđa u 16. i početkom 17. stoljeća prema osmanskim detaljnim poreznim popisima (mufassal defterima). *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 54, 139-167.
- Kaser, K. (1997a) *Slobodan seljak i vojnik – Rana kraljička društva (1545. – 1754.)*. Zagreb, Naprijed.
- Kaser, K. (1997b) *Slobodan seljak i vojnik – Površeno društvo (1754. – 1881.)*. Zagreb, Naprijed.
- Klemenčić, M. (1989) Starenje stanovništva – pokazatelj prostorne izoliranosti Žumberka. *Acta Geographica Croatica*, 24 (1), 85-98.
- Klemenčić, M. (1990) Povijesno-geografska osnovica regionalnog poimanja Žumberka. *Sociologija i prostor*, (109-110), 277-293.
- Klemenčić, M. (1991) Temeljna geografska i prostorno-planerska problematika Žumberka. *Geografski pregled*, 35 (3), 23-29.
- Kudelić, Z. (2007) *Marčanska biskupija: Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini (1611. – 1755.)*. Zagreb, Hrvatski institut za povijest.
- Lapajne, D. (1996) Spomenička baština Žumberka. U: I. Magdalenić, M. Štambuk, M. Vranešić, M. Župančić (ur.), *Žumberak: Baština i izazovi budućnosti – Zbornik u čast 700. obljetnice prvog spomena imena Žumberak*, (str. 23-57). Stari Grad Žumberački.
- Lukić, A. (2012) *Mosaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih nasejja Hrvatske*. Samobor, Meridijani.

- Magaš, D. (2013) *Geografija Hrvatske*. Zadar, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju, Zadar; Meridijani, Samobor.
- Nejašmić, I. (2005.) *Demogeografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb, Školska knjiga.
- Pantić, J., Marijan, M. & Lovrić, A. (2006) Španjolska gripa u Zagrebu. *Povijest u nastavi*, IV (7 (1)), 105-115.
- Pokos, N. (2003) Metodološke promjene u popisima stanovništva. *Hrvatska revija*, III (1), 29-35.
- Popović, A. & Radeljak, P. (2011) Razvojni problemi pograničnog pojasa Žumberka. *Hrvatski geografski glasnik*, 73 (2), 179-199.
- Rogić, V. (1983) Nacrt uvjetne homogene regionalizacije SR Hrvatske. *Geografski glasnik*, 45, 75-90.
- Ščukanec, A. (2017) *Priče iz zaboravljenog kraja: Jezične biografije transmigranata iz Žumberka*. Zagreb, Srednja Europa.
- Šimrak, J. (1929) *Crkvena misija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku*, Naklada Narodne Prosvjete, Zagreb.
- Štambuk, M. (1995) Žumberak: primjer propadanja ruralnog područja u okolini glavnog grada. *Sociologija i prostor*, (127-130), 29-37.
- Štambuk, M. (1996) Mišljenja domaćeg stanovništva o privlačnim i odbijajućim čimbenicima življena na Žumberku. *Sociologija i prostor*, (131-132), 47-61.
- Turk, I. & Šimunić, N. (2016) Demografski nestanak ogulinskoga kraja i njegova uvjetovanost prometnom dostupnošću. *Modruški zbornik*, 9/10 (1), 95-120.
- Turk, I., Šimunić, N. & Živić, D. (2016.) Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 25 (2), 241-266.
- Turk, I., Jukić, M. & Živić, D. (2014) Starenje stanovništva kao ograničavajući čimbenik demografskog razvoja Žumberka. *Pilar*, 17-18 (1-2), 71-96.
- Vranešić, D. (2016.) *Program razvoja Žumberka*. Žumberak, Žumberački narodni sabor.
- Wertheimer-Baletić, A. (1999) *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb, Mate.

Izvori podataka

- <http://uskok-sosice.hr/zumbercani-grkokatolici-u-berku-2/> pristupljeno 8. 11. 2017.
- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67840> pristupljeno 25. 8. 2017.
- <http://www.krizevacka-eparhija.com/index.php/eparhija/povijest-eparhije> pristupljeno 9. 10. 2017
- <http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/budinjak-%E2%80%93-knezevski-tumul,43.html> pristupljeno 3. 8. 2017.
- <http://www.mojzumberak.com/vijest.php?id=516> pristupljeno 13. 7. 2017.
- http://www.park-zumberak.hr/posebni/rimsko_doba.html pristupljeno 22. 8. 2017.
- [https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BC%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%AC_\(%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%AC\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BC%D0%B1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%AC_(%D0%9F%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%AC)) pristupljeno 7. 9. 2017.
- <https://www.dzs.hr/> pristupljeno 30. 10. 2017.; 25. 4. 2018.; 30. 5. 2018. i 18. 6. 2018.
- <https://www.viamichelin.com> pristupljeno 17. 5. 2019.
- Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Pol i starost – I deo, rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo po spolu i starosti po naseljima, dokumentacija 882, Zagreb, 1994.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujak 2001., 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
- Posebna obrada podataka popisa stanovništva iz 2011., DZS, Zagreb
- Tablogrami popisa stanovništva iz 1971., SZS, Beograd
- Tablogrami popisa stanovništva iz 1981., DZS, Zagreb
- Tablogrami popisa stanovništva iz 1991., DZS, Zagreb
- Tablogrami vitalne statistike DZS-a (1971. – 2016.), DZS, Zagreb

SAŽETAK

Žumberak je povijesna hrvatska regija u sastavu Središnje Hrvatske koja je specifična po svojim gorskim obilježjima, očuvanom prirodnom krajoliku i znamenitostima, bogatom kulturno-povijesnom nasljeđu i nažalost perifernom položaju te dugotrajnim nepovoljnim demografskim i ekonomskim procesima. Upravo je povijesno nasljeđe Vojne krajine umnogome odredilo današnje nepovoljne demografske procese, koji su pojednostavljeni rečeno posljedica zakašnjele modernizacije i izostanka socijalno-geografske transformacije tamošnjeg ruralnog prostora. Sustav Vojne krajine generirao je agrarnu prenapučenost, a prestankom postojanja Vojne krajine počelo je iseljavanje sa Žumberka. Posljedice su starenje stanovništva, pad nataliteta i u konačnici demografski slom. Fascinantno je kako to da je moguće da je regija koja je od Zagreba udaljena samo šezdesetak kilometara na samom rubu demografske egzistencije unatoč brojnim razvojnim potencijalima. Te je potencijale potrebno što prije sagledati te osmislići i provesti revitalizacijske planove koji bi Žumberak transformirali iz perifernog depopulacijskog prostora obilježenog ekonomskom krizom u napredan i moderan ruralni prostor koji bi mogao i znao optimalno valorizirati svoje posebnosti. Buduća revitalizacija i razvoj Žumberka trebaju se temeljiti na prihvatljivim oblicima turizma i izletništva te na ekološki održivoj poljoprivredi, čiji bi se proizvodi prerađivali u lokalnim pogonima i zatim plasirali na tržište. S obzirom na to da revitalizacija nije moguća bez doseljavanja mlađeg stanovništva u povoljnoj radnoj i demoreproducativnoj dobi, potrebno je osmislići mjere koje bi takav proces što prije omogućile i potaknule.

Ključne riječi: Žumberak, depopulacija, starenje stanovništva, loša prometna dostupnost, revitalizacija, deperiferizacija.

SUMMARY

Žumberak is a historical Croatian region belonging to the Central Croatia, which is specific by its mountain features, preserved natural landscape and landmarks, rich cultural and historical heritage and unfortunately peripheral location and long-term unfavorable demographic and economic processes. It was the very historical heritage of the Military Frontier that significantly determined the present-day unfavorable demographic processes which are, simply put, the consequence of the belated modernization and absence of the social and geographic transformation of that rural area. The Military Frontier system generated the agrarian overpopulation. When the Military Frontier dissolved, the inhabitants started moving from Žumberak, which resulted in population ageing, declining birthrates and finally demographic collapse. It is fascinating how it is possible that the region that is located only about 60 kilometers away from Zagreb is at the very edge of the demographic existence despite the numerous development potentials. To that end it is necessary to review the development potentials of Žumberak as soon as possible and to develop and implement revitalization plans which would transform Žumberak from a peripheral depopulation area marked by an economic crisis into a prosperous and modern rural area which would be able to and which would know how to optimally evaluate its specificities. The future revitalization and development of Žumberak should be based on acceptable forms of tourism and excursions and also on environmentally sustainable agriculture the products of which would be processed in local plants and then placed on the market. Considering that the revitalization is not possible without the younger population moving to this area at their favorable working and demoreproductive age, it is necessary to develop measures which would enable and encourage such process as soon as possible.

Keywords: Žumberak, depopulation, population ageing, low traffic accessibility, revitalization, deperipheralization.

○ AUTORU

Dr. sc. Ivo Turk rođen je u Zagrebu 5. rujna 1977. godine. Zaposlen je kao viši znanstveni suradnik u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu. Diplomirao je geografiju na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu 2001. godine. Magistrirao je 2006., a doktorirao 2010. na istome fakultetu. Bavi se demografijom i socijalnom geografijom. Bio je suradnik na dva znanstvena projekta: Demografski gubitci i posljedice Domovinskog rata i Demografski aspekti urbano-ruralne polarizacije Hrvatske (voditelj prof. dr. sc. Dražen Živić). Od 2014. do 2017. bio je izvršni voditelj tržišnog projekta Turistički cvijet – kvaliteta za Hrvatsku. Od 2014. voditelj je projekta *Croatia Maymester Study Abroad* kojeg su nositelji Institut Pilar i University of Georgia iz SAD-a. Autor je 36 znanstvenih radova.

